

GODI NA XXXVII

Vanredni broj 2  
MART 2008. GODI NE

^ASOPI S ZA SOCI JALNU MEDI CI NU,  
ZDRAVSTVENO OSI GURAWE, EKONOMI KU,  
I NFORMATI KU I MENAXMENT U ZDRAVSTVU

# ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

## **Ure/iva~ki odbor:**

### *Predsednik:*

Prim. dr Ilija Tripkovi }

### *Glavni i odgovorni urednik:*

Prof. dr Predrag Dovijani }

### *Zamenik glavnog i odgovornog urednika:*

Prof. dr Mirjana Martinov-Cvejin

### *Ilanovi:*

Dr Vasilije Anti }  
Svetlana Vukajlovi }, dipl. pravnik  
Rade Nikoli }, dipl. pravnik  
Prof. dr Momir Carevi }  
Prim. dr sc. Tava Kne`evi }  
Rajko Grgurevi }, dipl. ecc.  
Dr Vuko Antonijevi }  
Prim. dr Mirjana Velimirovi }

### *Sekretar:*

Milka Tomi }-Kari { ik

---

## **VLASNIK I IZDAVA^: Komora zdravstvenih ustanova Srbije - Beograd**

---

Za izdava~a: Rajko Grgurevi }, dipl. ecc.

Uredni{tvo i administracija: 11000 Beograd, Nu{ i }eva 25/1

Tel/faks: (+381 11) 3615-358, 3615-371; @iro-ra~un: 205-4707-32

---

Priprema za { tampu: I.P. „Obelje`ja“, Patrijarha Joani kija 20a/54, 11 000 Beograd  
e-mail: obelezja@yahoo.com

*Lekitura*  
Koviqka Dabi }

*Tira`:*  
500 primeraka

*Tehni~ki urednik:*  
Sini{ a ] etkovi }

*Korektura:*  
Velibor Stanojevi }

*[tampa]:*  
„Seka“, Beograd

---

^asopis „Zdravstvena za{tita“ evidentiran je pod brojem YU ISSN 0350-3208 u Bibliografiji Jugoslavije, serijske publikacije. Sa ovim YU ISSN brojem na{i }e se u svetskoj bazi o serijskim publikacijama (ISSN baza) sa sedi{tem u Parizu.

^lanci iz ~asopisa objavqeni su u Bibliografiji Jugoslavije. ^lanci i prilozi u serijskim publikacijama, Serija B.

Rezime i lanaka objavquju se i u SCindeksu (Srpski citatni indeks) pri Narodnoj biblioteci Srbije i COBISS.SR-ID

## Re- urednika

Poslednih godina u na{oj zemqi sve ve{ja pa`wa se poklawa tradiciji u svim oblastima dru{tvenog kao i privatnog, porodici-nog, `ivotu, Ova pojava je odraz sve prisutnije svesti o dubokim korenima iz pro{losti srpskog naroda i o vrednosti ma-civilizacijskih institucija davno ukorenenih u wemu. Obel e`avawe jubileja smatra se znakom po{tovawa tradicije i kulturnog nasle|a svoga naroda, a dru{tvo koje ne po-{tuje svoju tradiciju gubi identitet.

Neke ustanove u na{em zdravstvenom sistemu razvile su se od „zametka“ – neki dana{wi poznati zavodi i instituti vode korene od nekada{wih laboratorijskih, neke dana{we velike bolnice od nekada{wih pri-mitivnih mornihi stacionara; neki razvijeni, savremeni domovi zdravqa od nekada{wih zdravstvenih stаница, a neki afirmissani di spanzeri od nekada{wih savetovali-{ta ili ambulanti.

I pak, svaka na{a zdravstvena ustanova ima, ceni i priznaje svoj primordijalni oblik, vreme i mesto svog nastajawa, odnosno osnivawa, i svoga osniva-a. I radi onih koji su zapo{eli, onih koji su nastavili i doprineli zrelosti i uspesima odre|ene ustanove kao i onih koji }e nastaviti taj hod u budu{nosti, sada{wa generacija ima obavezu da podseti, prika`e i uka`e u punom svetu na-svetle primere iz dubine pro{lih vremena.

Kao odraz ja~awa dru{tvene, kolektivne svesti i u okviru zdravstvenog sistema u na{oj zemqi sve vi{e se obel e`avaju jubileji pojedinih zdravstvenih ustanova.

Krajem pro{le godine posebno se isti~e proslava jubileja „**Studenica – osam vekova od osnivawa prve bolnice u Srbiji**“. I nicijator i pokroviteq ove manifestacije je Vlada Srbije koje je obrazovala Odbor za obel e`avawe jubileja na ~elu sa predsedni-

kom Vlade dr Vojislavom Ko{tunicom, dok je stru~ne i organizacione poslove vodilo Ministarstvo zdravqa. Prema utvr|enom programu proslava je odr`ana 12. i 14. decembra ove godine. Predstavnici mnogih zdravstvenih ustanova Srbije prisustvovali su proslavi ovog zna~ajnog jubileja.

Me|utim, tokom 2006. i 2007. godine odr`an je ve}i broj proslava jubileja na{ih zdravstvenih ustanova. Mnoge od na{ih zdravstvenih ustanova obel e`ile su pedeset, sto, dvesta i vi{e godina od osnivawa i uspe{nog rada i razvoja. Najavqeno je da se i u 2008. i 2009. godini o~ekuje ve}i broj takvih manifestacija {irom Srbije.

Komora zdravstvenih ustanova podr`ava ove manifestacije i poziva sve na{e ustanove da nas blagovremeno informi{u i dostave nam odgovaraju}e materijale (referate, programe, pozdravne re{i sli~no) uprili~ene povodom obel e`avawa svojih jubileja. Takvi napisi bi }e {tampani u na{em ~asopisu „Zdravstvena za{tita“ i tako }e biti pristupa~ni {iroj javnosti.

Cene}i izvanredni zna~aj jubileja „Studenica – osam vekova od osnivawa prve bolnice u Srbiji“, kao i ve}odr`anih takvih manifestacija ve}eg broja zdravstvenih ustanova tokom 2006. i 2007. godine i onih najvacqenih u 2008. godini, redakcija i Uredjiva~ki odbor ~asopisa pripremili su ovaj vanredni, specijalni, tematski broj ~asopisa „Zdravstvena za{tita“ posve}en tim manifestacijama i obele`avawima jubileja.

Pored ovoga ubudu}e }e se u ~asopisu nalaziti i posebna rubrika namewena ovim doga|ajima.

Samom idejom, i jo{vi{e sadr`ajem, ovaj broj ~asopisa (a time i wegovi{zdvava) projektuje se kao izraz duboke odanosti do stignu}ima i uspe{nom pregalaf tvu slav-

nih li~nosti i intsticija, ustanova usmenim na za{ titu zdravqa stanovni{ tva Srbije; kao iz dubine pro{ losti, tako i u bliskoj evolutivnoj vezi sa savremenim zdravstvenim sistemom zemqe Srbije.

Ti me se prikazuje i osna` uje svojevrsna rodoslovna dubina na{ eg aktuel nog zdravstvenog sistema sa svojim korenima. Sa druge strane, daju}i zna~aj jubilejima i istorijatima osniva~ava i razvoja na{ ih zdravstvenih ustanova i slu`bi, izdi`emo se iz grupe „proizvo|a~a kolektivnog zaborava“, { to je, pored ostalog, pobugno za indentitet nacije. Stoga se ovaj vanredni, specijalni, temat-

ski broj ~asopisa „Zdravstvena za{ tita“ mo`e posmatrati i kao jedno mogu}e predstavqawe istorijskog koda razvoja sistema zdravstvene slu`be (kroz wene zdravstvene ustanove) u Srbiji, unekoliko odmaknute od strogo hroni~arskog pristupa.

U { irem kontekstu ovakva dokumentacija jednog ~ivog nacionalnog socijalnog sistema predstavqa i dokaz da Srbiji danas nije potreban evropski bukvar ni u oblasti zdravstvene za{ tite populacije. Naprotiv!

Glavni i odgovorni urednik,  
Prof. dr Predrag Dovijani }

## Садржај

---

### **Jubileji, podse}awa, proslavqawa..**

<b>Uvod . . . . .</b>	3
-----------------------	---

Академик К. Тодоровић

<b>700 godina medicine u Srbia . . . . .</b>	19
--	----

Проф. др Р. В. Катић

<b>Pregled istorijskog razvoja srpske sredovekovne nau~ne medicine.</b>	21
---	----

П. Тоскић, Ђ. Стаматовић, Ј. Тоскић

<b>Od kontumca do Kliniko-bolni~kog centra Zemun - Beograd (1730-2005) . . . . .</b>	27
--	----

Академик С. Петковић

<b>Karantini u Srbiji za doba kneza Milo{a . . . . .</b>	33
--	----

П. Тоскић, Ђ. Стаматовић, Ј. Тоскић

<b>Prva bolnica u Svilajncu (1832.) i prvi Propis o radu bolnice . . . . .</b>	37
--	----

Проф. др Ђ. Ступар

<b>Prva srpska apoteka . . . . .</b>	45
--------------------------------------	----

З. Ранковић

<b>140 godina Vaqevske bolnice (1867-2007) . . . . .</b>	53
--	----

Проф. др Ђ. Ступар

<b>140 godina farmacije u Po`arevcu - nastanak i razvoj - . . . . .</b>	61
---	----

Пук. др Н. Ђенић, пук. др С. Ђурић, С. Поповић-Филиповић,

<b>Povodom 130 godina postojawa Vojne bolnice u Ni{u - januar 1878 - januar 2008. - . . . . .</b>	67
---	----

Проф. др М. Мартинов-Цвејин

<b>Institut za javno zdravqe Vojvodine 85 godina uspe{ nog razvoja (1920-2005) . . . . .</b>	85
--	----

Др сц. мел. Ђ. Митић.

<b>Okrupna bolnica u ]upriji . . . . .</b>	93
--	----

Проф. др П. Довијанић	
<b>Povodom 70 godina Kliničko-bolničkog centra „Zvezdara“ - Beograd (1935-2005).....</b>	99
Проф. др М. Андрејевић	
<b>Podizanje Gradske bolnice .....</b>	105
<b>Uputstvo autorima.....</b>	107

## I. DOSIJE

# 800 GODINA PRVE BOLNICE U SRBIJI U MANASTIRU STUDENICI (1207/8-2007)



*Za nas, za Srbiju, osnivawe prve bolnice u Srbiji bio je doga|aj vi{ i od samog sebe. Wime se, jo{ pre osam vekova, legitimno potvrdilo na{e evropsko medicinsko dr`avqanstvo.*

*Predrag Dovijani }*

Jubileji, podse}awa, proslavqawa..

## Uvod

---

# Studenica bolnica temeq srpskog zdravstva

Sve-anom akademijom i molitvom za srpski narod ju-e je obele`eno osam vekova od osnivawa prve srpske bolnice.

**Studenica** - Povodom obele`avawa osam vekova od po~etka rada prve srpske bolnice, ju-e je u manastiru Studenica, uz saslu~ewe sve{ tenika i monaha, episkom `i ~ki Hrozostom slu~io Svetu arhijerejsku liturgiju i moleban za zdravqe srpskog naroda.

Na ovom bogoslu~ewu tokom kojeg su otvarani i }ivoti Svetog Simona monaha (Stefana Prvoven~anog) i wegove majke Anastasije, prisustvovali su i predstavnici Vlade Srbije, ministar vera Radomir Naumov, ministar zdravqa Tomica Milosavqevi} i ministar za inf rastrukturu Velimir Ilić.

Sve~anost je upotpunjena i umetni~kim programom, a u manastirskoj riznici otvorena je i izlo`ba starih medicinskih instrumenata koju je, u saradwi sa krajev~kim muzejom, postavio Radovan Bunarxi}. Tu se, recimo, mogao videti i instrument za izvla~ewe metka sa svrdlom kakav postoji jo{ samo u nacionalnom muzeju u Nurnbergu, { to je dokaz da su sredovekovne manastirske bolnice u Srbiji bile i dobro opremljene.

I na-e, 1207. godine, najverovatnije, u kompleksu manastira Studenice Sveti Sava je osnovao prvu bolnicu koja se zvala „Sve-

ti duh“. Ta bolnica je imala ~etri prostorije i 12 kreveta. O bolesnicima, koji su bili podeqeni na obolele od telesnih i obolele od du{ evnih bolesti, brinuli su se monasi koji su se i tada nazi vali bolni~arima.

Kako je podsetio Tomica Milosavqevi}, ministar zdravqa, „bolnica je bila organizovana prema uzoru na vizantijske ~ije je i skustvo u le~ewu i kori{ }eno“.

- U stvari - dodao je Milosavqevi} obra}aju{i se skupu u Studenici - bila je to sinteza anti~og i vizantijskog i skustva, a prvi srpski lekari bili su empirijci koji su zanat, ve{ tinule~ewa obolelih u~ili od drugih. Kasnije kroz vekove bilo je uspona i padova u ovoj oblasti, ali je sve to ugra|eno u temeqe na{ eg zdravstva koje je danas na visokom ni vou.

Uime predsednika Vlade Srbije Vojislava Ko{ tunice, koji je bio spre~en da ovoj sve~nosti prisustvuje, okupqene je pozdravio Radomir Naumov, ministar vera, koji je pri tom i naglasio „da je prva srpska bolnica osnovana pre osam vekova, ovde gde je stvarana srpska dr`ava. Nekako ~ak u sli~nim prilikama kao danas kada sa ponosom obele`avamo taj jubilej i kada se preduzimaju svi naporci da se ta dr`ava sa~uva“.

M. Dugali{  
Politika, 13. decembar 2007.

## ВЛАДА СРБИЈЕ

### Одлука о образовању Одбора за обележавање јубилеја „Студеница – осам векова од оснивања прве болнице у Србији“

1. Образује се Одбор за обележавање јубилеја „Студеница – осам векова од оснивања прве болнице у Србији“ (у даљем тексту: Одбор), на време од 60 дана од дана ступања на снагу ове одлуке.
2. Задатак Одбора је да изради програм и реализације све активности за обележавање јубилеја „Студеница – осам векова од оснивања прве болнице у Србији“.
3. У Одбор се именују:
  - 1) за председника:
    - Војислав Коштуница, председник Владе;
  - 2) за чланове:
    - проф. др Томица Милосављевић, министар здравља;
    - Радомир Наумов, министар вера;
    - Драган Новаковић, Министарство вера;
    - др Милош Бајић, председник општине Краљево;
    - архимандрит Тихон (Ракићевић), игуман манастира Студеница.
4. Стручну и административно-техничку подпору Одбору пружа Министарство здравља.
5. Ова одлука ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Републике Србије“.

О5 број О2-7196/2007

У Београду, 1. новембра 2007. године

Влада  
Потпредседник,  
Божидар Ђелић, с. р

„Службени гласник РС“ 99/2007, О2.11.2007..

## Osnivawe prvi h srpski h bolnica

Srpski manastir Hilandar na Svetoj Gori podigli su 1198. godine monasi Simeon i Sava (Stefan Nemawa, Veliki upan razki i wegov sin Rasko Nemawi}) i time izgradili duhovno sredi te i kulturni rezniči srpskog naroda. Poughedu na bolnicu manastira Sv. Bogorodice Evergetide u Cari gradu, sv. Sava odmah posredjuje manastira Hilandara osniva u wemini bolnicu.

Sv. Sava je, tako e, osnovao i prvu bolnicu na teritoriji Srbije 1208. godine u manastiru Studenici.

Nabavci lekova i poboq{ awu uslova za leewe u manastirskim bolnicama sv. Sava je poklawa veliku pa`wu. Tako je zabele`eno da je, vra}aju}i se iz Palestine, sv. Sava doneo za manastirsku bolnicu vi{ e razli~iti h lekova, koje je dobio na poklon od egiptskog sultana. Sem toga napisao je i na{ prvi propis za ure|ewe bolnica i odlu-no se borio protiv svih vidovala nadri lekarstva.

U manastirskim bolnicama ve}inom su radili kalu|eri koji su bili priu-eni lekari empirici. Me|utim, zabele`eno je da

Ва разлику од манастирске болнице у Шариграду, у којој је радио лекар и било пет болничких одељења и апотека, болнице у манастирима Хиландар и Студеница су биле на међење само за лечење калуђера, без лекара, већ само са неком врстом болничара (работника). Ово проистиче из текста који је написао св. Сава:

„Наређујем да се изабере једна ћелија за болеснике, прикладна за болницу, да се у њој наместе постеље болесницима за лежање и одмор и да им се одреди радник који ће око њих радити. Ако ли се због моје погрешке многи разболе да им се даду два радника, да се ћелија снабде великом арулом (огњиштем од мени скованим и преносним) на коме ће се за болеснике води грејати и остало готовити што је за болне потребно.“

su u nekim od ovih bolnica, na primer u manastiru De~ani i u Srpskoj bolnici u Carigradu, povremeno radili i svetovni, dakle { kolovani lekari. Sem toga, u pojedinih srpskim gradovima nalazili su se strani lekari, koje su naj-e{ }e srpski vladari i ostali velika{ i dovodili sa strane за своје li~ne potrebe i potrebe svoje porodice i dvora.

Tako se, на пример, за време владавине краља Stefana Uro{a III (De~anskog) u

Srbiji, 1326. године, спомишејеједан градски лекар по имени *Philipus de Ferme*, који је радио у Котору, тада{ вој главној српској луци. Не{ то касније и у Бару је радио други лекар по имени *Menca Antibaranus medicus* – 1330. године. Као Du{ан је тако|е doveo u Prizren 1354. године jedног лекара sa srpskim prezimenom Mili} (*Milicinus de Presaerin homo domini imperatoris*).

Me|u ve}im brojem lekara koji su radi-{ili u sredovekovnoj Srbiji nalazili su se i pravi doktori medicine. Tako se u vreme despota \ur|a Brankovi}a spomiwu dvojica lekara kao prvi doktori medicine. Prvo je do{ao magistar Jakov (*magister Jacobus de prothonotarius miles medicinae doctor*) koji je radio u Srbiji 1434. године, dok je drugi florentinac Angelo Muado (*Angelo Muado physicus Georgii Volfi, magnificus domini Rassiae et Albaniæ*) do{ao u Srbiju 1437. године i u woj radio do svoje smrti 1439. године.

Prema istra`wi wawi ma do kojih je do{ao najboqci poznavalac i najplodniji istoriograf sredovekovne srpske medicine prof. dr Reqa Kati}, u Srbiji je od XIV do XVI века боравило и радио најма-ве 49 лекара i 29 апотекара, који су ve}i-nom bili Italijani.

St upar D.  
„Apotekarska ustanova Beograd“,  
monografija, I.P. „Ekolibri“ - AUB,  
Beograd, 1996. godina.

Intervju: Zorica Jankovi}, kustos istorijskog muzeja Srbije

## Melem za nacionalno pam}ewe

*Prva srpska bolnica je slu`ila samo za le~ewe, { to je u to vreme bila retkost i u ostalom delu Evrope.*

Srpska medicina u srednjem veku razvijala se pod uticajem vizantijske ali i zapadnoevropske medicine. Manastir Hilandar na Svetoj Gori bio je na{ prvi centar za

sticawe medicinskih znawa, jer je Sveti Sava tu osnovao prvu bolnicu. Devet godina kasnije i Srbija u manastiru Studeni{ci dobija svoju prvu bolnicu koja je slu`ila samo za le~ewe. U to vreme takva medicinska ustanova bila je retkost i u mnogim delovima Evrope.



Zorica Janković, kustos I storijskog muzeja Srbije, kaže da je u godini kada slavimo osam vekova srpske medicine priča o Studeničkoj bolnici samo jedna crtica u neprekidnom nizu razvoja medicinske nauke u nas. Zato ova istorijska svima preporučuje da posete Muzej srpskog lekarskog društva. „Biće to i melen za izbrisani deonacionalnog pamćewa i izvor potrebne snaže u vreme kada `elim da trajemo kao deo savremenog sveta“, kaže Zorica Janković koja je posle zapačene kvige „Put u Carigrad - Knez Mihailo, predaja gradova i odlazak Turaka iz Srbije“ završila jedinstvenu studiju o susretima srpskih vlada i sultana.

#### [ Ta za načinu kulturu, ali i istoriju medicine, znači jubilej 800 godina od osnivanja prve srpske bolnice? ]

Prema više istorijskih izvora prva srpska bolnica formirana je 1207. godine u manastiru Studenica. To znači da smo još pre

osam vekova učili u zajedničcu evropske načine medicine, ali i da je ta ustanova samo jedna od značajnih karika u lancu načina najstarijih civilizacijskih tečajeva, kojom bi se danas ponosio svaki evropski narod. Da podsetim da je Studenica svrstana u najznačajnije svetske spomenike kulture, što je 1986. godine i zvanično verifikovano odlukom UNESCO-a o wenom upisu u Listu svetske kulturne baštine.

#### Zašto je prva bolnica u Srbiji otvorena u manastiru Studenica?

U vreme kada je pod starem Svetog Save Studenica bila politički, kulturni i duhovni centar srpske države, Balkan, pa i srpske zemlje pogodila je glad i epidemija kuge, uz veliki pomor stanovništva. Prirodno je bilo da se u takvom centru organizuje i bolnica. U redovnim prilikama u voju su se lečili monasi, koji su usled dugotrajnih i iscrpujućih postova i poboqevali.

### **Kako je bolnica bila organizovana?**

Prva srpska bolnica je slučila samo za leewe, { to je u to vreme bila retkost i u ostalom delu Evrope. Tada su se na zapadu na{ eg kontinenta uglavnom organizovala prihvati{i ta za si romane i bolesnike od neizleivi hroni~nih bolesti, kao i svrati{i ta. Potvrdu da je prva srpska bolnica bila i skquivo medicinska, a ne socijalna ustanova nalazi mo u odredbama Studeni~kog tipika.

### **Ko su bili lekari i da li im podataka kakvim medicinskim znawem su raspolagali?**

Iz Studeni~kog tipika saznajemo za postojawe rabotnika, ~ije je dunost bila da priprema lekove, i da le{i i neguje bolesnike. U redovnim okolnostima bolnica je imala 12 le{aja i jednog rabotnika, dok se u slu~aju epidemija broj le{aja i broj rabotnika pove}avao. Kasnije se ova osoba nazivala kologer za bolnicom (kalu|er odre|en da se stara o bolnici), da bi se u Biografiji Stefana De~anskog pojavio i termin stroiteq dvora (upravnik bolnice), { to govori da se tada o bolnici staralo vi{e quidi.

Medicinsko znawe na{ih prvih zdravstvenih radnika nije se razlikovalo od

znawa wi hovih kolega na Zapadu. I jedni i drugi su svoje znawe sticali u~e{i od starijih, kao { to se u{i zanat. U le~ewu su prvenstveno koristili lekovite trave, ~ijom se vi{ evezovnom upotrebom do{lo do saznawa o wi hovim svojstvima, odnosno o bolestima koje se wima mogu le{iti i o ranama koje se mogu zaceliti. Kao { to re~e na{ poznati medijavelista Milo{ Blagojevi} „skup tih znawa i na~in wi hove primene u le~ewu bolesti oblikovalo se u ono { to danas nazivamo „narodnom medicinom“.

### **Kako se postupalo sa bolesnicima?**

Bolesnici (prvenstveno monasi) su bili po{te|eni svakodnevnog napornog rada, imali su boqu i shranu, a za razliku od ostalih manastirskih prostorija bolni~ka je bila grejana u hladnije dane. Naravno, za leewe su kori{jeni medikamenti iz domena dana{we narodne medicine. I pak, s obzirom na prilike, bolesnicima je bilo preporu~eno strpewe u le~ewu i skromnost u prohtevima kao { to propisuje 40. glava Studeni~kog tipika.

*Milenko Pe{ i}*

Politika, 12. novembar 2007.

## **Briga o ~ivotu**

Da je srpska medicina oduvek i{la u korak sa svetom, pa ~ak i u te{ kom periodu turorskog ropolstva, pokazuju prvorazredna otkrija u manastiru Svetog Georgija u Dabru kod Priboja. Arheoloci su 2002. godine u ovoj svetiwi u slouju gara i paqevine prona{li medicinske instrumente: okvire za nao~are (pomo}na opti~ka sredstva), cirkle, skalpele, no`evi i instrument za va|ewe projektila iz tela, otkriven jo{ samo na nekoliko mesta u Evropi.

Ovo otkrije upu}uje na zakqu~ak da je u sredwo~ekovnoj Srbiji bilo bolnica pri svakom ve}em manastiru. U radu „Srpska me-



dicina u srednjem veku“ objavljenoj u „Timokom medicinskom glasniku“ iz 2004. godine Anka Lalović, više i kustos Narodnog muzeja u Zaječaru, piše:

„Srpske bolnice bile su osnovane i organizovane po ugledu na bizantske, što je najočiglednije u deanskoj bolnici koja je imala specijalističku odcjelu slična odcjelima u bolnicama Pantokratorovog manastira u Carigradu i to: „za lečewe onih koji stradaju od rana ili povreda“, „za one koji nisu mogli slobodno disati radi curenje koja dolazi iznutra“, „za lečewe onih koji su se sasvim savili i nisu mogli niti da radiši“, „za bolne od svete bolesti – epilepsije“, „za bolesti očiju“.“

Anka Lalović navodi da je srpska srednjovekovna medicina po svom učenju bila evropska medicina i da se nije razlikovala od talijanske i francuske medicine, osim u jednom. Kod nas u to vreme nije bilo medicinskih kolaka u Salernu i Monpellienu. Medicinski prirodnici tog vremena iz kojih se ujilo bili su sastavljeni od spisa antičke i arapske medicine, koje su izbegavale hirurge i intervencije i patologika stava u organizmu tumačile kao poremećaje nastale u ravnote i sokova.

Prvi srpski lekari bili su takozvani lekari empirici, koji su imali iskustvo u lečenju raznih bolesti. Iako su vladari tadašnje Srbije praktikovali da pozivaju kolovane lekare iz Grčke i Italije, istorijski izvori su sačuvali imena dvojice prvih lekara: Prvoslav (1281) i Menka Baranin (1330).

Vrhunac svog uspona srpska medicina dočinkava tokom 14. i 15. veka. U to vreme

su već postojale ne samo manastirske veće i gradske bolnice, ali i apoteke. Donekle su i prvi propisi iz komunalne higiene, a osnovani su i karantini za suzbijawe zaraznih bolesti i ustanove za začitnu leprznih bolesnika.

Najstarija apoteka na ovim prostorima osnovana je u Kotoru 1326. godine, a lekovi su tada stizali iz Venecije. Tadašnji lekar građu za poznavanje farmakologije su nailazili u prevodima evropske srednjovekovne medicine, od kojih je najkompletniji zvani Hilandarski medicinski kodeks No 512 sa opisom 145 lekova. Većina tadašnjih lekova bila je bičnog porekla, osim nekoliko za koje su koričeni minerali. Lekovi su spravljani u složenom sastavu u kojem je jestivo bilo i po 60 sastojaka. O leku se u kodeksu daje prvo wegovo ime, zatim sastav, način dobijanja, a najveći deo teksta sadrži uputstvo za lečewe pojedinih bolesti.

Turska osvajanja su zaustavila napredak tadašnje srednjovekovne medicine u Srbiji koja je ostala sačuvana po manastirima. Načarod je zekati nekoliko vekova na svog prvog kolovanog lekara Srbina. Jovan Apostolović koji je imao privatnu praksu u Novom Sadu, doktorirao je 1757. godine medicinu na nemackom univerzitetu u Halle sa disertacijom napisanom na latinskom „Kako osećawa deluju na quidsko telo“. Mnogi stručnjaci smatraju da je to bila prva rasprava o stresu u istoriji medicine.

Milenko Pejić  
Politika, 12. novembar 2007.

## Sveti Sava, duhovni vođa Srba **Utemećiva - načine medicine**

Sava je u Hilandaru oko 1199. godine osnovao prvu srpsku bolnicu a u Studenici je, oko 1208. ili 1209. godine, osnovao i prvu bolnicu na teritoriji srpske države.

U manastirima, daleko od većih gradova, trebalо je brinuti i o zdravju monaha i drugih viteza. U video je to i Sava i, kao i za druge poslove, preuzeo praktične korake. U Hilandaru je oko 1199. godine osno-



**Slika 1.** Uro{ Predi } „Spa{q}i vawe mo{ tiju Svetog Save“.

vao prvu srpsku bolni cu. U odvojenoj manasti rskoj }eliji o bolesni m monasi ma je bri nuo jedan bolni ~ar. U Studeni ci, oko 1208. ili 1209. godi ne, osnovao je prvu bolni cu na teritoriji srpske dr` ave. I u jednoj i u drugoj bolni ci bilo je dvanaestak le` ajeva. Prostori je sa bolesni ci ma morale su, prema tipicima, da imaju bakarne pe}i, koje su slu~ile i za zagrevawe vode i pri premawe lekova.

Sa svojim u~enici ma i kalu|erima Sava je u Hil andaru, a kasnije i u Studeni ci, organizovao prevo|ewe sa gr~kog na srpski jezi k medi ci nski h del a Hi pokrata, Di oskori da, Gal ena, Avicene i drugi h autora.

Manastirske bolnice Sava je snabdevao medikamentima koje je donosi o sa svojih putovawa po Bliskom istoku i Egi ptu. Zbog svega toga Sava se smatra i „utemeqiva~em na{ e nau~ne medicine“, kako navodi Jovan Tucakov.

Одредбе Хиландарског типика, написаног руком светог Саве, који у 40. глави о болници и болничарима вели:

„А игуман нека свагда долази у болницу, не ретко, и нека свакоме донесе што је потребно. А братија наша, болесна, нека се, уздајући се у ово, не распусти тражећи нешто сувишно, већ нека се уздрже и буду скромни, задовољни оним чemu је време и што је манастир у могућности донети, то да им се донесе...!“

Nesporno je da se Sava Nemawi} – Sveti Sava – tokom svoje mudre dr` avni ~ke aktivnosti, uspe{ ni h di plomatski h misija, rada na osamostaqi vawu i unutra{ wem ure|ewu Srpske pravoslavne crkve kao zna~ajnog ~ini oca u ja~awu nezavisnosti

srpske sredovovekovne dr`ave, pa i kwi-`evnog i prosveti teqskog rada, ne{ tedi mi-`rtvovao za nezavisan razvoj i napredak srpske dr`ave.

I sti-e se i Savino istinsko ~ovekoqu-bqe. Jo{ dok je boravio u stenovitim vr-letima Svetе Gore, izla`u{i se mnogim ne-pogodama i isku{ewima, nalazio je mogu}-nosti da deli hleb isposnicima. Prekore-vaju{i, ~esto, doma}u vlastelu {to se osi-onu i bezdu{no odnosi prema pot-iwennima i nemo}nima. Sava je i{ao u „prosti narod“ i savetovao ga kako bi trebal o da radi da bi savladao `ivotne tegobe i nedaje i bo-qe `iveo. O-iinski se brinuo za ceo srpski narod. (SRC - Zdravstveno vaspitawe!)

Бог своје делатности, нарочито због помагања сиромашним и невољницима, Сава је још за живота стекао велику популарност. „Пропутовао по земљи народа свога и све утврђиваше учењем... велможама запрећива-ше да не мудрју високо, да се никад чим не узносе... и све људе утврђиваше у ве-ри и љубави, и мольаше их да не враћају зло за зло, него да ломе хлеб онима који глагују.“

Vremenom je ova popularnost u narodu prerasla u kult a zatim u legendu koja se brzo {irila po srpskim i drugim oblastima na Balkanu.

Poznato je da se na Savi nom grobu u Mile{evi 1377. krunisao Tvrtko I kao kralj Bosne i Srbije. Vladar Zahumqa Stjepan Vuk-i} Kosa-a nazvao se 1446. „Hercegom od Svetog Save“.

Savinim mo{timu u manastiru Mile{evi dolazili su u pohode i na isceqewe, po-red Srba, i muslimani. Putopisci su zabe-le`ili da „Turci po{tuju mile{evske kalu-|ere i daju im milostiwu“, da kalu|eri „ive od milostiwe koju im ponajvi{e da-ju Turci, koji sveca (Savu) osobi to po{tuju i jako ga se boje“.

Sava, kao za{titnik sirotiwe, ~est je junak narodnih umotvorina, u kojima uvek nadmudri ili kazni trgovce, varalice, vlasteline, nasilnike i pohlepne sve{te-nike.

*U narodnim umot vorinama Sava je jednom kalu/er, drugi put prosjak ili ~obanin a pokat kad mudri starac ili lekar. Zavisno od uloge koju je imao, Sava je postupao ~as kao svemo}ni sveteqe, ka`wava-vaju{i gre{ni ke i nasilnike, ~as kao pri-jateq koji savetuјe i poma`e. I uvek se prilago|avao protivniku. U pri poveci Sveti Sava i |avo Sava je pametan i lu-kav, a |avo je preobra`en u pri glupog i zlog seqaka. U borbi protiv Turaka Sava se, kao svetac-ratnik, slu`io i molitvom i oru`jem.*

Legenda o svetom Savi naro~ito se {iri la u vreme petovekovnog stradawa srpskog naroda pod Turcima.

Kult svetog Save gajili su i katolici. U spevu dubrova~kog pesnika Antuna Sasi na „Razboji od Turaka“ osu|uju se Turci zbog spaqivawa mo{tiju Svetog Save. Bosanski biskup I van Tomko Mrnavi}, u kwizi posve}enoj Svetom Savi, tvrdio je, ~ak, da i on sam poti-e od Nemawi}a. U poznatoj pesma-rici „Razgovor ugodni naroda slovenskog“ Andrija Ka-i} Mi o{i} posvetio je jednu pesmu Svetom Savi. Lik Svetog Save obra|uje se i u umetni~koj poeziji. O Savi Nemawi}u - Svetom Savi pevali su Jovan Jo-vanovi} Zmaj, Vojislav Ili}, Desanka Mak-simovi}, Vasko Popa, Matija Be{kovi}, Qu-bomi r Simovi}.

Estetska vrednost ve}ine narodnih epi-skih pesama i pri povedaka, legendi i vero-vawa, pa i neki h umetni~kih pesama skromno je i vidno zaostaje za istorijskom ulogom, razvijenim kul tom i velikom popularno{ }u Save Nemawi}a - Svetoga Save.

*Rist anovi} Slobodan  
Politika, 2. februar 2008. godine.*

# Zdravstveni centar „Studenica“ Kraćevo i prva srpska bolnica

## Povodom proslave 800 godina prve srpske bolnice

U doba vladavine Nemawija a nosilac svetovnog postojawa srpske dr`ave bio je Stefan Nemawia<sup>1</sup>. Tvorac i nosilac duhovnog razvoja srpske dr`ave bio je Rastko Nemawi – Sveti Sava<sup>2</sup>.

U svojoj viziji, a ujedno i misiji uspona srpske duhovnosti, koja je poela da se koreni skoro u svim svojim pravcima, posetivava i pisava knjige, Sveti Sava poslavio je i da budi svest o pomagaju bolesnom ovaku.

Godine 1207. u manastiru Studenica biva osnovana prva<sup>3</sup> Srpska bolnica namenjena za leewe monaha i siroma{ nog stanovni{ tva. Bolnica se zvala „Sveti duh“. O bolesnima su brinuli monasi i zabrani posebnim svojim manirima i ose}awima za pomo} drugom ovaku, tada su ve}imali zvane bolniara. Leewe se svodilo na negu bolesnika i brojne molitve koje su dr`ane za spas du{a bolesnika. Umobilni bolesnici su jo{ tada bili odvojeni od telesno obolelih, krastavi behu posebno sme{teni, edni napojeni, gladni nahraweni, umrli opevani. Pored monaha spas, lek i mir bolesnicima je pruao velje epni manastir, miris borova i hrasta, bistrina i stud vode studenice, vazduh sa emerzna i Rudna i odjek molitvi niz krvudav trag reke.

Savina bolnica poslavio da radi i `ivi, da le{i i brine o bolesnima, da teme{mi sao i ideju humanosti u svim dobrim quidima, jer to je jedini preduslov da se bude i dobar lekar.

Vekovi svojim koracima done{e obaveze, probudi{e savest, naredi{e nam da mi sada napravimo rezime, zapisi{emo dosada{we i posavemo budu}e. Da veljamo, poslavimo, usa-

vr{avamo na{u bolnici koja nosi ime upravo po manastiru gde je Sava formirao prvu srpsku bolnici, Zdravstveni centar „Studenica“ Kraćevo.

Kako bi smo mogli imati {to vi{e uspeha na na{em putu ka modernijoj, ve}oj, lep{oj bolnici i mo`da prepostaviti {tanas~eka i vreba, osvrnu}emo se na kratko kako smo dospeli u dana{wicu.

Otvorena le{iili{na ambulanta Simeona Kne`evi{a u Karanovcu 1817. godine bila je jedan od prvih pomaka ka razvijaju zdravstva u to vreme.

Me|utim, za~eci organizovane zdravstvene slu`be u Kraćevu vezuju se za sredinu 19. veka, za 1835. godinu i osnivawe Vojne bolnice u Karanovcu i Karantinske bolnice u Ra{koj. Sledeci podatak govori da je prva bolnica za leewe bolesnika otvorena 1865. godine u Karanovcu. Odlukom Ministarstva unutra{wih dela Kraćevo 1895. godine dobija prvu Gradsku bolnici sa 10 do 15 kreveta. Ve} 1913. godine bolnica prerasta u Sresku bolnici sa 50 bolesni~kih kreveta paviqonskog tipa. Posle Prvog svetskog rata bolnice u Srbiji su posle da se obnavljaju tako da i Kraćevo dobija nove prostorije za bolnici paviqonskog tipa. Po zavr{etku zgrade bolnica se 1951. godine vra}a u svoju modernu zgradu tog vremena i u woj ostaje i radi do danas.

Vremenom se bolnica u Kraćevu modernizovala, usavr{evala, pratila razvoj grada, tako da se i pro{i rivala. Posle dugogodi{we izgradwe zavr{en je veliki, moderni Hirur{ki blok koji se, kona~no, sa svim svojim kapacitetom uselio 2000. godine i

<sup>1</sup> Велики жупан.

<sup>2</sup> Принц династије Немањића, по замонашешу архимандрит Српске православне цркве, после смрти проглашен за свеца СПЦ.

<sup>3</sup> Prva u srpskoj državi. Imaču prvu srpsku bolnici je osnovao Sveti Sava u manastiru Hilandaru.

radi danono}no na pru` awu stru~ne medicinske pomo}i svim svojim kori snicima. Ovaj fizi~ki i konstruktivni razvoj Kraqe~ke bolnice osmi{ qali, realizovali i izneli su do kraja stalno usavr{ avani i stru~no sposobqavani kadrovi koji su u duhu svog vremena uvek bili u korak sa novim saznawima, metodama i razmerama svetskih mediciinskih shvatawa i doktrina.

Vra}amo se vel el epnom, monumental nom ZC „Studenica“ koji ve} godinama simbolise Kraqevo i zauzima centralno mesto zdravstvene delatnosti u regi onu.

Godina koja je pred nama, 2007. godina, jeste jubilara, sve~ana, gorda jer se slavi osam vekova stvarawa prve srpske bolnice u manastiru Studenica. Zbog ~asti i ponosa na svoje sveto ime, Zdravstveni centar „Studenica“ jeste organizator, inicijator i doma}in proslave 800 godina od po~etka rada i osnivawa prve srpske bolnice. Proslava je nacionalnog nivoa, osmi{ qava je organizacioni odbor odabran od strane direktora ZC u kome i sam u~estvuje. U proslavi su ukqu~ene sve kulturne, zabavne, informativne i nsticije Kraqevo i Srbije. Sve je pod pokrovom teqstvom Ministarstva zdravqa i kulture. Zvani~ni po~etak }e biti odr`avawe Sve~ane akademije 25. januara 2007. godine u biokopu „Kvart“, a daqe manifestacije su osmi{ qene da skoro svakog meseca imaju jedna ili dve aktivnosti, sve do kraja godine.

Centralno mesto }e zauzeti po~etak proslave slave bolnice, koja }e se ubudu}e proslavati svake godine, a bi }e najverovatnije 6-7. oktobra, kako se na{lo u istorijskim kwi gama da je i datum osnivawa prve srpske bolnice.

Gledamo i divimo se ZC „Studenica“. Prostorno, kadrovska, opremska najboqa bolni ca Srbije u 2006. godini. Sada ima 580 bolesnika h le`aja sa svim odecqewima koncipiranim u nekoliko celina: Dom zdravqa, Hirur{ka bolni ca, Internisti~ka bolni ca i Diagnosti~ki centar.

Od 2003. godine bolni ca se nalazi u restrukturiranju u programu Vlade Srbije i Svetske banke. Napravljena je i sprovodi se svakodnevno strategija koja stvara savremenu, ultramodernu i stabilnu bolni cu. Rekonstrukcija i adaptacija svih objekata sa ci qem povezi wava svih segmenata bolni ce u jedinstvenu celinu. Formirane modernog i prakti~nog dijagnostickog sektora u bolni ci, nabavka nove opreme i rehabilitacija postoje}e u celoj bolni ci, a pre svega u radiolog{koj slu`bi i laboratoriji. Stalna stru~na edukacija u smislu novih specijalizacija i subspecijalizacija, kao i formirane novih odseka na odecqewima. Integracija informacionog sistema mediciinskog i nemediciinskog softvera. Formirane dnevne bolni ce u hirur{kom bloku za takozvanu jednodnevnu hirurgiju. Funkcionalna reorganizacija po Bolowskom konceptu u smislu integracije svih hirur{kih grana, internisti~kih grana i dijagnostickih slu`bi. I stovremeno je ovo i petogodi{ wa strategija razvoja i usavr{avawe bolni ce, a u vrednosti je **350 miliona evra**.

Ciq je stvarawe {to efikasnije, racionalnije, podjednako dostupne, kvalitetne regionalne bolni ce u korist kori snika na{ih usluga, odnosno stvarawe bolni ce koja kori snika stavqa u centar svog sistema.

Re~na Sve~anoj akademiji  
14. decembar 2007. godine

1175. godina	– принци Раствко Немањић (син Стевана Немање, великог жупана)
1208–1215. godina	– монах Сава Светогорски (по замонашењу); игуман, архимандрит манастира Студеница (ктијор манастира Немања)
1219. godina	– архиепископ Српске православне цркве
1235. godina	– преминуо (14. јануара по старом календару, 27. јануара по новом)
1775. godina	– Свети Сава (по канонизовању од Светог синода СПЦ, Ср. Карловци)

## Rastko Nemawi} - Sava Nemawi} - Sveti Sava

(Sveti Sava ponovo { kolska slava u srpskim { kolama)

I ustanovqavawe novih i obnavqawe starih, poznatih kulturnoistorijskih vrednosti – jednako podsticaju brojna pitawa. U svemu tome, bitno je pitawe – za{ to? Preciznije i suptilnije: za{ to sada? I li to isto pitawe, na jednak na-in, ali uz vidnu dozu gorine: za{ to naknadno? Za{ to tek sada?

Delimi-an odgovor jeste u ~iwenici da su i ustanovqavawe kulturnoistorijskih vrednosti i obnavqawe tih istih vrednosti – prirodni izraz politiskog trenutka. Negirawe odre|eni h kulturnoistorijskih vrednosti, wihovo privremeno „ukidawe“ u istoj meri, ali za posmatrae nametqive, jesu iskaz politiskih prilika i neprilika.

O smrti Nemawinog najmla|eg sina i prvog arhiepskopa samostalne srpske crkve pro{lo je vi{e od 750 godina. U toku tih sedam-osam vekova, Sava Nemawi} je bio i izuzetno slavqen i zaboravqen. Ve} u sedamnaestom veku jedna { kola je ponela ime Svetog Save.

Me|utim, ta { kola nije osnovana u Srbiji, niti joj je Srbin bio osniva~. Otvorena je u Bukure{tu, a wen osniva~ je bio poreklom Grk, {erban Kantakuzen. Kul{ Svetog Save uzi ma posebno maha u srpsko-me narodu posle 1775. godine. Te godine, nai me, odlu~io je si nod u Sremskim Karlovci ma da Svetoga Savu progla{i za narodnog svetiteqa.<sup>1</sup> Vremenom se kult Svetoga Save kao narodnog svetiteqa rai{irio iz prostora austrijske carevine i u ostale oblasti naseqene srpskim `ivqem, pre svih u Srbiju Kara|or|a i Milo{a Obrenovi{a. Kao za{ti tnik srpskih {kol{a Sveti Sava se prvo poeo slaviti kod

Srba u Austriji. Prvi pomen slavqewa Svetu Save kao { kolskog patrona zabele`en je u Zemunu 1820. godine. U Milo{evoj Srbiji Sava se poeo slaviti od 1827. godine. Me|utim, jo{ niz godina slavqewe Svetoga Save nije bilo prihva{eno u svim {kolama. Tek ukazom od 2. januara 1840. godine Sava je progla{en za { kolskog patrona u Srbiji. Iz Srbije se novi obi~aj rasprostro me|` srpski `ivac u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i tzv. Staroj Srbiji<sup>2</sup>.

Od 2. januara 1840. godine Sveti Sava se slavio na srpskim prostorima kao { kolski patron sve do i za Drugog svetskog rata (posledwa svetosavska svetkovina odrana je 1947. godine). Godine 1991. po{iwe obnavqawe svetosavskog kulta, vra{a se ~uveni svetosavski bal, a o~ekuje se da 1992. godine Sveti Sava bude i znova { kolska slava u svim ni`im, vi{im i visokim {kolama na srpskim prostorima. U me|uvremenu kroz {kole su pro{le mnoge generacije koje o Savi Nemawi}u ne znaju gotovo ni{ta, jer se o Svetom Savi malo govori~ak i u okviru predmeta kao {to su istorija i srpsko-hrvatski jezik i kwi`evnost. Takvo stawe vlada u na{oj ruiniranoj prosveti i kolabiralom {kolstvu bar poslednih dvadeset pet godina. Zbog svega toga, a imaju{i u vidu da je ne{to trajalo, pa potom bilo braweno i zabrawivano – smatrano nu`nim povratak pitawima izre~enim na po~etku ovog teksta, pitawima koja se u biti svode na: zat to o Svetom Savi danas? Pitawe ima trojaki smisao, tri zna~ewa koja ~ak nisu ni u bliskoj vezi. Re~je, zapravo, o pomerawu te`i{ta

<sup>1</sup> Do tada je kult Svetog Save bio prevasходно ликстички и црквени, а народни култ је имало локалније одлике.

<sup>2</sup> Аустријски Срби су водили рачуна да неке значајне културне и просветне акције покрену управо на дан смрти Светога Саве. Тако је значајно културно друштво - Матица српска, основано у Пешти 1826. године на дан Светога Саве. И завештање којим је основана српска гимназија у Новоме Саду потписано је на дан Светога Саве.

pitawa, odnosno interesovawa. Dakle: za{ to o svet om SAVI danas; za{ to o SVE-TOM Savi danas; za{ to o Svet om Savi DANAS?

### Za{ to o svetom SAVI danas?

Rastko Nemawi}, u srpskoj istoriji i srpskoj kulturi poznat pod imenom Sveti Sava, najmla| i je sin velikog `upana Stevana Nemawe (1114–1200), utemeqiva~a srpske dr`avotvornosti i vladarske dinastije Nemawi}a. Ro|ewe i `ivotni put Nemawi-nog najmla|eg sina podse}aju, po mnogo ~emu, na bajku. Ana i Stevan Nemawa dobijaju sina Rastka u poodmakl i godinama. Nemawa je prevalio {ezdesetu, a ni wegova supruga Ana nije znatno mla|a. Svesni ove ~iwenece, Savini biograf i pu{ taju ma{ ti na voqu. Tako vel e da su Nemawa i Ana veoma `el el i jo{ jedno dete i da su se u tome ci-qu svakodnevno obra}ali Bogu dugim molitvama. Ako im Bog bude usli{ i o molbu, oni su bili spremni da se zavetuju da ne}e vi{e nikada deliti istu lo`nicu.

Rastko Nemawi} (1175–1235), najmla| i sin starih roditeqa – majke Ane i oca Stevana, imao je ~udan, ali u svemu bogat i slo`en `ivotni put. Tokom nedugih {est decenija `ivota oku{ao se i u svetovnom i u mona{kom `ivotu. Bio je vladar i skromni podvi`nik, svetski putnik i smiren boravnik. Sa {esnaest godina je upravqao delom humske oblasti. Sa sedamnaest se zama{io. Sa dvadesetak je bio i sposnik, posle dvadeset pete – svetski putnik. Proputao je sredovekovnu Srbiju, Bugarsku, Vizantiju, ve}i deo Male Azije. Dva puta je boravio u Jerusalimu na poklowewu Hristovom grobu. Osnivao je i obnavqao manastire, utvr{iavo zakonske propise kojima se reguli{e `ivot u manastiru (Hilandarski tipik, Karejski tipik, Studeni~ki tipik). Osniva~ je prvi h bolnica u nas, i inicijator nastajawa medicinskih korpusa i

kodeksa. Ogledao se uspe{ no i kao kwi`evni k napisav{ i za Studeni~ki tipik odecqak o posledwim godinama `ivota Stevana Nemawe i o wegovojoj smrti. Spadao je u retko obrazovane qude svoga vremena. Solidno obrazovawe dobio je jo{ u detiwstvu i de-a{ tvu. No, ma koliko ono zna~ajno bilo (retorika, gramatika, istorija, kwi`evnost, muzika, matematika) ~ini se da je to bilo uglavnom uobi~ajeno obrazovawe za decu iz porodi ca visokog plemstva. Znatno obrazovawe mo`e se uo~iti i me|u drugim ~lanovima {ire Nemawine porodice. Najstariji Nemawin sin, Vukan, naru~i}e kao pravi qubitecq lepe kwi ge da se za wega prepi{e ~etvorojevan|eqe (*Novi zavet*) i da se bogato ukrasi minjaturama (glasovito Vukanova jevan|eqe). Jednak qubitecq lepe kwi ge bio je Nemawin mla|i brat Mirslav. Za wegove potrebe sa~iweno je, i bogato ilustrisano, znamenito Mirslavqevo jevan|eqe. Nemawin sredwi sin, kraq Stefan Prvoven~ani, uspe{no se bavio kwi`evno{ }u. Napisao je lep `ivotopis oca, Stevana Nemawe. Interesovawa najmla|eg Nemawi nog sina, Rastka, bila su i {ira, i sistematici{nja i dubqa. Razmi{qawa o qudimu, `ivotu, o smislu `ivqewa, o religiji dovela su ga u polo`aj da se bitno opredeque u ranim godinama. Sa {esnaest godina Rastko je upravitecq del a humske oblasti. Sa sedamnaest godina donosi `ivotnu odluku da ostavi svetovni `ivot i sav wegovi spoqni bqe-sak, kako bi se posvetio razmi{qawu, Bogu, molitvama. U tim godinama privukao mu je pa`wu znameniti sveti tecq sa I stoka, Sveti Sava Osve{tani (439–532). Zanimivo je da me|' mnogim sveti teqima ~iji su `ivoti u ta vremena naveliko prepri~avani i opisivani, Rastko Nemawi} odabira za uzor jednog od najaktivnijih poslenika u ~itavom hri{ }anskem svetu, ~oveka koji se bavio organizacijom crkve, ali i organizacijom dr`ave, koji je bio jednak uspe{ an na oba plana.<sup>3</sup>

<sup>3</sup> Житија светих, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, 1961, в. 5. децембар, 971-973.

Rastkov uzor napu{ ta rodi teqski dom u osmoj godini i zamona{ i se. Deset godina provede na jednom mestu, pa potom pre|e u Palestinske manastire, gde se posebno du|o zadr` i u bratstvu sv. Jevtimija Velikog koji Savi Osve{ tanom prorekne sjajnu budu}nost. Sava Osve{ tani posle Jevtimijeve smrti odlazi u pustiwu i tamo pet godina ` ivi kao i sposnik. Kad postane savr{ en monah oko wega se po~nu sakupqati drugi monasi, te on po~e da zida manastire i zamona{ i svoju majku koja je posle smrti wegovoga oca ostala sama. Ona je ostatak ` ivota kao monahiwa provela uz sina, u jednoj od manastirskih }elija. Za Savu Osve{ tanog se jo{ tvrdi da je uspe{ no savetovao i careve i patrijarhe. I zbor uzora mnogo govori o Rastku Nemawi}u, o wegovim interesovawima, preokupacijama, ali i o ambicijama. Sjajno je shvatio koliko je tada{ woj srpskoj dr` avi koja je bila u zametku, pa i ne samo woj, ve} { irim balkanskim prostorima, neophodna li~nost ugleda i autoriteta jednoga Save Osve{ tanog. Tako je Rastko u sedamnaestoj godini napustio svoj dvorac u humskoj oblasti i bez znawa roditeqa po{ ao da se zamona{ i. Na Svetu Goru je stigao sa ruskim kalu|erima. Postigao se i zamona{ io uzev{ i ime svoga uzora za sopstveno mona{ ko i me. U godinama koje su sledile, Sava Nemawi} je vodio mnogo ra~una (to se mo`e zakqu~iti iz sitnih detaqa) da wegov `ivot { to vi{ e sledi tok ` ivqewa Save Osve{ tanog. Reklo bi se da je i oca pod kraj `ivotu uspeo time da zanese, pa je Nemawa posledwe godine `ivotu proveo uz sina na Svetoj Gori, jednako kao { to je to u~inila majka Save Osve{ tanog.

Na Svetoj Gori Sava Nemawi} je proveo vi{ e od jedne decenije (1190–1204)<sup>4</sup>, a Svetoj Gori }e se vra}ati povremeno do kraja `ivotu. Na Svetoj Gori Sava je o~igledno mnogo radio na li~nom usavr{ avawu, na pro{ i rivawu i produbqivawu svakojakih

znawa. Svakako je bio sklon i crkvi i mo{n{ kom `ivotu. Davao je znatne sume novca za obnovu tamo{ wih crkava, a bogato je obdarivao i manastir Vatoped u kome je u po~etku uglavnom boravio. Sagradio je sebi i sposnicu, mesto gde se mo`e usamiti i razmi{ qati. I sposnicu je, { to i znova mnogo o wemu govori, sagradio u Kareji, koja je bila na neki na~in administrativni centar Svetе Gore, u kojoj je bilo vi{e crkava i manastira sa monasima iz razli~itih krajeva i raznih narodnosti. Svoju karejsku }eliju Sava je podigao me| tim crkvama na uzvi{ ewu sa koga se pru`ao najlep{ i pogled na Kareju i Jonsko more. Sava je mnogo polagao na dru`ewa i razgovore. O~igledno je posedovao retku, ali zato predragocenu sposobnost slu{ awa i minuci ozne analize sagovorni kovog izlazawa.

Promene na vizantijskom prestolu, ustoli~ewe Nemawinog „prijateqa“, a Stevanovog tasta za cara, uslovi le su i Nemawi no povla~ewe. Mimo{ av{ i nasledno pravo najstarijeg sina, presto je ostavio sredwem sinu, vizantijskomu zetu Stevanu. Nemawa je otisao na Svetu Goru, zamona{ io se i pridrui{ svom najmla|em sinu. Zdru`eni otac i sin podigli su zajedni~ki manastir Hilandar da bi, kako je Sava kasnije isticao, srpski monasi i in i Srbi putnici imali gde da svrate.

Posle Nemawine smrti (1200), Sava je i ~e{ }e i du`e boravio u Srbiji. Prilike i neprilike u otaxbinu su ga tome i silile. Tako je, na primer, Sava morao da miri stariju bra}u, Vukana i Stevana, koji su zapo~eli bratoubila~ku borbu oko vlasti. Vreme koje je kasnije provodio u Srbiji, vreme kada nije bio na nekom od svojih brojnih putovawa, Sava je koristio da organizuje crkveni `ivot, da utemeqi ~vrstu spregu izme|u crkvene i dr`avne vlasti. Jedan je od retkih, a svakako od prvih, koji je shvatio da je svaki sukob izme|u crkve i dr`ave

<sup>4</sup> 1192-1208

imaо u istoriji uvek kobne posledice i podravu i po crkvu, a naj-e{ }e po samu slobodu. Svedo{i} je propasti mo}nog vizantijskog carstva (1204). Krsta{ i, katolici, koji su krenuli da osloba|aju Hristov grob od tzv. Nevernika, napali su na svom krstacu kom putu hri{ }ansku, pravoslavnu Vizantiju, osvojili Cari grad i uspostavili latinsko carstvo. Sava je namah, a mo`da i jedini u to vreme, shvatio { ta se zbiva, { ta se zbilo i ~ega se treba bojati. Srpska crkva je do tada bila podre|ena ohridskoj arhiepiskopiji a ova caru u Cari gradu. Budu{i} da se car u Cari gradu promeni o, budu{i} da je osnovano katoli~ko latinsko carstvo, bilo je za o~ekivati da }e sve to zajedno uslovi ti daqe smutwe i nevoqe. Sava je nesumwivo imao na umu i ~iwenicu da je Vukanova supruga katolki wa, mafarska princeza, te da bi mogli da uslede zahtevi i za promenama na srpskom prestolu. Kao vrsni diplomata i odlu~an poznavalac zakona koji se ti~u crkve, crkvenih zakona pogotovu, Sava Nemawi} kre}e u potragu za dobijawem saglasnosti za osamostaqivave srpske crkve. Patronска prava su u me|uvremenu pre{ la sa vizantijskog cara i carigradskog patrijarha na ni kejskog cara i ni kejskog patrijarha.

Velikom diplomatskom aktivno{ }u i pregovarala~kom ve{ }ti nom, kao i li~nim autoritetom i vezama, Sava je uspeo da 1219. godine dobije od ni kejskog patrijarha, a uz saglasnost ni kejskog cara Teodora Laskara, samostalnost srpske crkve – srpsku arhiepiskopiju.

Doga|aji koji su se u me|uvremenu zbuli u Srbiji pokazali su koliko je Sava na vreme osetio sled doga|awa. Rimske pape da bi polaskao sujeti srpskog vladara Stevana, a da bi pro{ }rio uticaj i na sredovekovnu Srbiju – daruje Stevanu kraquevsku krunu (1217). Nai zgleđ uvek meki, i reklo bi se kompromisni, Sava Nemawi} se razgoropadio i ne dopu{ }ta ni kakav kompromis, ni po cenu bratovqeve blama`e pred plemstvom i pred narodom. Dve godine nakon dobijanja srpske krune, Stevan je morao da se podvrg-

ne i drugom kruni sawu. Prvi arhiepiskop srpske samostalne crkve krunisao je Stevana. Tako je Stevan bio prvi kraq koga je za kraqa proglašila srpska samostalna crkva – Prvoven~ani.

Sava Nemawi} je dosta vremena provodio razmi{ qaju}i o budu{n}ost Srbije, ali i susednih oblasti. Misli su mu se ~esto doticali bugarske dr`ave sa kojom su ve}bile uspostavljene ro|a~ke, `eni dbene veze. Reklo bi se da je Sava mnogo pre Svetozara Markovi}a, Jovana Skerli}a, Aleksandra I Kara|or|evi}a razmi{ qao o snanom, ujedinjenom (ili bar u ~vrstoj sprezu) pravoslavnom Balkanu. U tome duhu, Sava }e za prijateqa i novope~enog ro|aka, bugarskog cara Asena izraditi dobijawe samostalne bugarske patrijar{ ije. Na povratku sa ovog uspe{ nog diplomatiskog pohoda sustigla ga je i smrt. Umro je u Trnovu 14. januara 1235. godine (po starom kalendaru). Savina smrt je duboko pogodila suvremenike. Oplakivali su ga jednakom u Srbiji, i u Bugarskoj gde je bio u prvoj trenutku sahraven, u Gr~koj, na Svetoj Gori. Savin sin novac, kraq Vladislav, jedva je uspeo da nagovori tasta, cara Ase~na, i bugarsko plemstvo da mu dozvole da strica prenese u manastir Mile{ evu i tamо sahrani. Nakon smrti slavjen je uz oca, Nemawu, kao utemeqiva~ srpske dr`avotvornosti. On i Nemawa daval su naslednicima legiti mitet vlasti. Svakako je tu ~iwenicu imao u vidu i bosanski kraq Tvrtko, kada je odlu~io 1377. da se u manastiru Mile{ evi, pred Savinim grobom kruni{ e za kraqa Bosne i Srbije. Sava je slavjen i po{ tovan kroz ~itav srednji vek. Posebno je bio { tovan wegov sveti-teqski kult oko manastira Mile{ eve, gde su ga jednakom veli~ali i po{ tovali i Turci i Muslmani, kao i sami Srbi. Upravo ovakav Savin kult me|u Turcima bio je i jedan od presudnih uzroka { to je Sinan-pa{ a preneo Savine mo{ ti u Beograd i spasio ih na Vra~aru 1595. godine. Sava je bio po{ tovan i veli~an i van granica srpskih prostora. Posebno je bio sna`an we-

gov kult u Rusiji pod kraj XV veka i u XVI veku. Simboli~no je i od Save Nemawi}a i od Savinog oca Nemawe saglasnost za vladarske ambicije tra`io ruski car I van IV Grozni.<sup>5</sup>

Sveti Sava spada u one retke qude ponikle u na{em narodu koji je i li~no{ju i delom uspeo da se nametne narodu kao osobeni prototip tzv. kulturnog junaka. Narodna predawa pripi suju mu ulogu narodnog u~itecqa. Narodno verovawe tvrdi da je Sava nau~io srpski narod da obra|uje zemqu, da pravi sir; podu~io ga vr{ewu mnogih zanata itd. U narodnoj pri~i Sava je i narodni za{titnik i zato~nik koji na sebe preuzima du`nost da se obra~una sa ne~astivim silama (sa |avolom, na primer).<sup>6</sup>

### Za{to o SVETOM Savi danas?

Srpski narod spada me|' one narode koji ~ude za vo|om. Me|utim, tokom svoga istorijskog trajawa, srpski narod nije mogao kona~no da se opredeli izme|u dva razli~ita shvatawa koja su tokom istorijske pro{losti bila gotovo jednako zastupqena. Nai me, Srbi se kao narod uvek kolebaju izme|u ~ivog, konkretnog vo|e koji se delimi~no name}e sopstvenim vrednostima i autoritetom, a delom (~esto i ve}im) wegova objektivna vrednost bitno se dogra|uje i dopuwava u kultnim pri~ama i prepri~avawima. Tako su u novije vreme gra|ene kulrne vo|e kao {to su bili Kara|or|e, Milo{, Pa{ i} - Stepa Stepanovi}, ili posle drugog rata Josip Broz Tito. Me|utim, Srbi su uvek imali te`wu da nakon izvesnog vremena uni{te dotada{we kulrne vo|e, da wi hove do ju~e slavqene postupke podvrgnu nemilosrdnoj autopsi~noj anali-

zi, da ih potom demaski raju, detroni~i raju i odbace. Takva vremena se obi~no nazi~uju vremenima „otre~ewewa“, a idealne vo|e potom tra`e u daqoj pro{losti. Posebno se sa mazohisti~kom rado{ju opredeljujemo za vo|e~rtve, kakav je, primerice knez Lazar. Svetom Savi se srpski narod vra}a na kon pola veka anti religioznosti, posle pedeset godina odricawa i od svoje pro{losti i od samog imena. Smutna vremena u koji ma se ne naziru ni put izlaska, niti put spasewa, vremena u koji ma se ~ini ~oveku da ni{ta ne zavisi od wegovi h postupaka i delawa, okre}u qude prirodnom strahu - i znova religiji. Bojati se samo da je re~o novoj zameni ikona. I kona Svetog Save skinuta je pre pedeset godina da bi se stavila druga~ija ikona. I kona mar{ala ustupila je i znova mesto ikoni Svetog Save. Sve je to jasno, obja{ivo. Na `alost, bojim se da je prevashodno znak nezrelosti i nemo{i}. A bilo bi dobro da je povratak Svetom Savi simboli~an povratak Srba vlasti toj pameti. Jer ima i tekako mnogo razloga!

### Za{to Sveti Sava DANAS?

U vremenima kada svedo~imo novoj pode|li Evrope i sveta, u vremenima kada se neke velike dr`ave raspadaju, razdvojene u jedi wuju - mnogo bi nam trebal a mudrost Save Nemawi}a. U vreme Save Nemawi}a, jedini put u istoriji srpskog naroda, dogodilo se da Srbi ne budu uvu~eni u rat, iako se na wihovim ju~nim granicama ru{i golemo, mo}no vizantijsko carstvo. I ne samo da Srbija nije bila uvu~ena u rat, ve} je iz svec mete`a i za{la oja~ana i stabilna. Sava Nemawi} je prvi koji je u istoriji srpskog naroda ne samo shvatilo mogu}nu opa-

<sup>5</sup> В. Ненад Ђубинковић: Косовска легенда у руском летописном своду из времена цара Ивана IV Грозног, Годишњак Института за књижевност и уметност, II, Студије и грађа, I, Београд, 1980, 5-22.

<sup>6</sup> Владимир Ђоровић: Свети Сава у народном предању, Београд, 1927, XXXI +267; Нада Милошевић-Ђорђевић: Народна предања о Светом Сави и српска средњовековна писана реч, у књизи „Милошева у историји српског народа“. Посебна издава САНУ, Научни склопови, Књига XXXVIII, Одељење историјских Наука, Књига 6, Београд 1987, 286-300.

snost od { irewa katoli~kog uticaja srpski m prostorima, ve} je smislio i povukao blagovremeno protivpoteze. Naposletku, Sava Nemawi } je prvi u istoriji srpskog naroda budu}nost Srbije i budu}nost pravoslavnih balkanskih prostora video u slo~nom, zdru~ enom pravoslavnom Balkanu.

Objekti vni h razloga za ponovno slavqewe Svetog Save danas ima na pretek. No, pi-

tave je da li su ba{ oni bili presudni. Da li smo, kona~no, ne{ to nau~ili? Da li smo bar malo odrasli i sazreli?

*Prof. dr Nenad Qubinkovi},  
glavni i odgovorni urednik, „Raskovnik“,  
~asopis za kwi~evnost i kulturu  
Raskovnik, 63-66, 1991, Beograd*

---

Jubileji, podse}awa, proslavqawa..

## 700 godina medicine u Srba\*

К. Тодоровић<sup>1</sup>

---

**K**ad je pre kratkog vremena za~eta namera da se u Galeriji Srpske akademije nauka i umetnosti prika`e razvoj medicine u Srba u toku poslednih 700 godina, Odeqe{e medicinskih nauka Srpske akademije nauka i umetnosti je ovu ideju svesrdno prihvati{lo i odlu~ilo da ovo veoma va`no poglavje na{e zdravstvene kulture prika`e {i roj javnosti u dokumentima, slici i re{i.

Srpski narod je u svojoj istoriji prolazio kroz razne faze vojne slave i mo}i, napredne dru{tvene organizacije i vidnog kulturnog uspona, zatim zastoja usled unutra{nih trzavica, nesloga, me|usobnih obrana{i i vojnih poraza, dugog robovawala, rase{qavawa i takvih stradawa da je ~ak i opstanak i `ivot nacije bio jedno vreme doveden u pitawe.

U vremenu kada je vojna mo} srpske dr`ave zauzimala prostrane teritorije na Balkanu, dr`ala je veliki broj svojih sunarodnika na okupu i bila cewena i uva`avana i od svojih suseda i od udaqenih naprednih naroda, ona je pokazivala znake vidne kulturne aktivnosti i napretka, o~emu jo} i danas, posle osam vekova, postoje o~uvane tekovi ne kao ponos na{ih predaka iz tog davnog doba.

Posle vojnih poraza krajem ~etrnaestog veka, gubi{tka dr`avne samostalnosti i robovawala pod Turcima, nastaje za na{ narod dug, mu~an period kulturnog nazatka i patwi.

Zdravstvena kultura onoga doba je kao i u drugim balkanskim, tako i u srpskim ze-

mqama, bila na niskom nivou. Sem o~iglednih uzroka, koji su izazivali o{te}ewa zdravqa, tada{wi na{svet nije imao jasnu predstavu o pravim uzrocima usled kojih nastaju obol evawa ponekad samo pojedina{ca, ~e{ve}eg broja quidi, a povremeno i obol evawa pod vidom te{kih, smrtonosnih epidemija.

Dok je jo} nekoliko vekova pre procvata srpske dr`ave Nemawi}kog doba, Hipokratovo u~ewe te`ilo da nastajawe bolesti i pojavu epidemija objasni postoje}im uzrocima iz ~ovekove neposredne blizine i okoline, to u~ewe nije moglo uhvatiti korena ni u naprednoj staroj srpskoj dr`avi. Tada{wi na{svet nije obja{wavao nastajawe bolesti i epidemija nekim drugim shvatavima, uzrokom, nego uticajem neke vi{e, natprirodne, bo`anske sile.

Kako se u to doba shvatala i na kom se stupwu razvoja nalazi la medicina, mo`e se pravilno cenniti po sa~uvanim zabelje{kama Sv. Save, u Hilandarskom kodeksu iz 14. veka, kao i po zdravstvenim uputstvima zabele`enim u Studeni~kom tipiku, a kasnije iz 16. i 17. veka po nabrojanim higijenskim pravilima u Prizrenском zborniku i V~ebnom tipiku. ^esta pojava epidemija je cewena kao Bo`ja kazna.

Iz sa~uvanih podataka prikazanih na ovoj izlo`bi mo`e se dobiti jasna predstava o medicinskim prilikama pod kojima su vekovima ~ivel na{i preci i o~uhovim stradawima od epidemija: kuge, kolere, velikih bogiwa, lepre, prenesenih sa I stoka, i

---

\* Уводна реч на отварању изложбе „700 година медицине у Срба“ у Галерији САНУ, Београд, 1971. година.

<sup>2</sup> Академик Коста Тодоровић професор медицинског факултета у Београду, директор Инфективне клинике.

od epidemijskih infekcija: pegavca, srdobojne, tifusa i drugih infektivnih i parazitarnih bolesti.

Medičinske prilike su u srpskim zemljama za sve vreme istorije, od kraja 14. veka do kraja 19. veka, bile veoma nepovoljne. O tome svedoče sačuvana dokumenta, koja prikazuju stradawa načeg naroda od raznih bolesti i drugih nededa.

Te patwe su imale uticaja i na psihičku sfjeru zdravaca jednog porobljenog, napačenog, u ono doba nepismenog naroda, koji je bio bez kolacija, sem crkava i manastira, bez i kakvih drugih prosvetnih ustanova. Stradawa su muželi i žila duh, podsticala i strajnost u podnove svih reposti i davalakice u duhovnom stvaralačtvu, što je i savremeniciima i potomstvu služilo kao slobodarski amanet, predavan sa kolena na koleno i ostao sačuvan sve do načih dana.

Sa borbom za oslobođenje, početkom 19. veka, u načoj zemlji obraćala se sve veća pačwa zdravstvenim problemima i izdaknije koristila stečena i skustva u drugim, naprednjim zemljama, kako u pogledu začite zdravaca tako i primene metoda lečenja oboljelih. Kao i kroz ceo srednji vek, učenih lekara, sem u Dubrovniku, kod nas u to doba nije bilo. Narod je, nemajući na raspolaganju stručne lekare, još dugi vremena tražio pomoći i nalazio olakice u molitvama, gatawima, vračawima i raznim drugim praznovericama. Lečewe su vrčili samouci, takozvani narodni vidari.

Jos u vazalnoj, a zatim u oslobođenoj Srbiji, organizacija zdravstvene službe je stvorena na solidnu bazu. U naču zemlju su prvo prisitali u pomoč učeni lekari-stranci, pa su se ubrzo počeli kolovati i novi nači zemlje na inostranim medicinskim fakultetima, da bi stečenim znawima bili od koristi narodu. U organizaciji zdravstvene službe su se izvesni lekari tako istakli da se vihovim delima i sadavim zdravstveni i društveni radnici poslove. Medicinske prilike su se postepeno osetno poboljšavale, iako je još početkom sadačeg 20. veka, za vreme neredovnih ratnih prilika, balkanskih ratova i Prvog svetskog rata, Srbija osetila, pored ostalih stradawa, i po zluravoj uspomeni sačuvanu epidemiiju pegavca...

Priredba „700 godina medicine u Srbiji“ vrlo dokumentovano i poučno prikazuje medicinske prilike nače zemlje još izdaleke pročlosti, iz vremena slobodnog kulturnog razvoja i uspona, zatim iz vremena petovekovnog robovstva, potom borbe za slobodu i najzad, izvojevane slobodne i ostvarene ujedi wene Jugoslavije.

U svojoj državnoj organizaciji Srbija je koristila tekočine medicinske nauke naprednih zemalja, a zatim i sa svoje strane, preko svojih medicinskih fakulteta i svojih učenih lekara i stručnjaka, da a svoj prilog, doprinos medicinskoj nauci na korist i svoga naroda i celokupnog ovanstva.

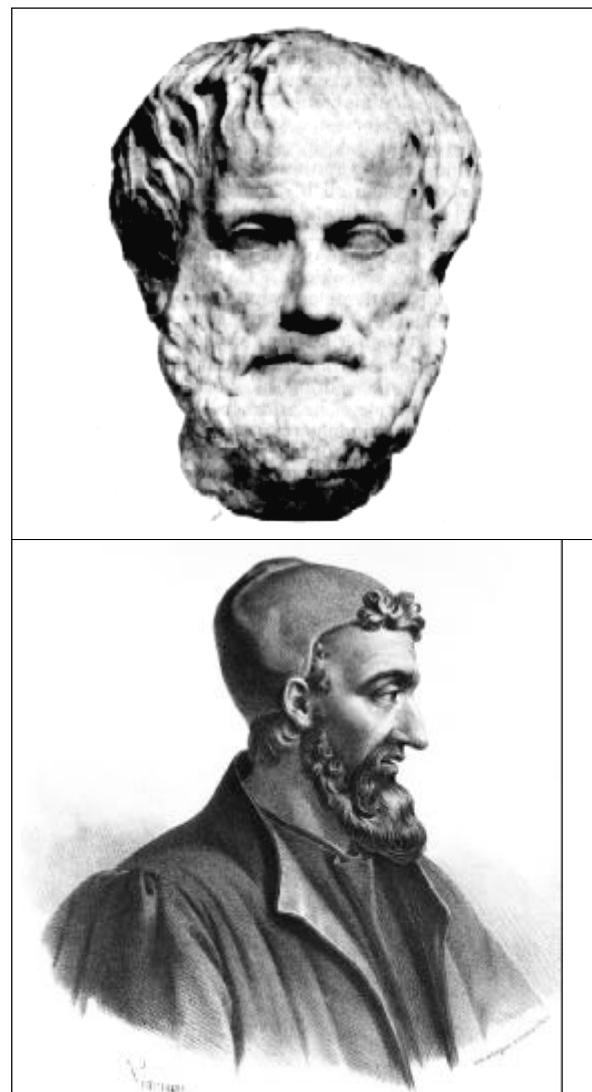
Jubileji, podse}awa, proslavqawa..

## Pregled istorijskog razvoja srpske sredovekovne nau~ne medicine\*

D.B. Katić<sup>1</sup>

Razvoj srpske medicine u srednjem veku usko je vezan za političke i ekonomski prilike u kojima je ~iveo na{ narod, {to je slu~aj i sa ostalim granama srpske kulture. Za nau~nu srpsku sredovekovnu medicinu mo`e se re}i da se ona razvijala pod uticajem zapadnike i vizantijske medicine. Kao i svuda u srednjem veku, pa tako i kod nas, ona se svodi uglavnom na prevo|ewe i prera|ivave spisa anti~ke medicine. U ovakvom obliku ona je bila u stalnom usponu do 15. veka, posle ~ega taj kontinuitet biva prekinut i ona ostaje do druge polovine 18. veka unazrena, tako da prakti~no u ve}ini srpskih zemaka i ne postoji. U ovom ~ini izuzetak samo primorski deo srpske sredovekovne dr`ave, koji se nalazio pod vla{ju Mletaka. Suprotno ovome, u onim krajevima koji su bili pod turskom vla{ju, ukoliko ona postoji, ograni~ena je samo na retka prepsiava nekih starih spisa na{e nau~ne medicine. Ovakvo stave traje do druge polovine 18. veka, kada pod uticajem nema~kih medicinskih {kola, ponovo po{iwe da se neguje kod Srba nau~na medicine.

U prakti~nim medicinskim naukama srpska sredovekovna medicina od 12. do 15. veka najvi{e nosi odlike zapadnike medicine toga doba, dok se u pomo}nim medicinskim naukama vi{e ose}a uticaj vizantijske medicine. U svojoj su{tinji na{a sredovekovna medicina, kao i evropska, predstavqala je medicinu Hippokrata, Galena, Aristotela i drugih anti~kih lekara. Kao i svaka



Slika 1. i 2. Hippokrat i Galen.

\* Iz: „700 godina medicine u Srbiji“ САНУ, Београд, 1971. година.

<sup>1</sup> Проф. др Радоја В. Катић, професор Универзитета у Београду.

kopija, она је била slabija tvorevina od прве, тј. анти~ке.

Ova pojava je sasvim razumqiva, jer do osniva~a medicinskih { kola u Italiji Vizantija je bila glavni nosilac anti~ke nau~ne medicine u svetu. Radi toga { to je wena kultura bila vezana za anti~ku, ne samo genetski, ve} i dubokim su{ tinskim srodstvom, Vizantija je u periodu do 11. veka bila ~uvan anti~ke medicine i od we }e ona biti preneta i u prvu medicinsku { kolu u Salernu. Zato vidimo da gr~ka medicina i anti~ka filozofija nije prestajala da interesuje i mnoge hri{ }anske pisce (Grigorije Nazijani n, Jovan Zlatousti, Vasilije Veliki, Jovan Damaskini drugi) koji koriste wena gledi { ta pri pisawu svojih filozofskih i biolog{ ko-medici~nskih spisa. Obja{ wewe za ovu pojavu mo`e se dobiti u tolerantnom stavu hri{ }anstva, do sedmog veka, prema paganskim religijama. Zato vidimo da i pored toga { to je Konstantin (313. god.) priznao hri{ }ansku religiju za dr`avnu, da je i daqe ostao odan paganstvu i podr`avao kult sunca. Vizantijski carevi nosili su titulu paganskog vrhovnog sve{ tenika do 379. godine, pa je ~ak i wi hov novac od Konstantina do Gracijana (375–383.) nosio slike I zide i Serapisa.<sup>1</sup> Za vizantijsku medicinu je karakteristi~no da se spomene da je ona slabo negovala anatomiiju, ~ime se odl i kovala i ranosredovekovna zapadwa~ka medica~na. Suprotno ovo~me, dijagnostika, dijetetika, terapija, farmakologija, kao i operativna hirurgija, bile su dosta negovane. U biolog{ kim naukama bile su nastavqene anti~ke tradicije, pa zato i vidimo da su spisi anti~kih pisaca mnogo prepisivani i prera|ivani kod nas. To je razlog { to mi raspola`emo znatnim brojem spisa iz biologije i fiziologije.

Prvi pomen o postojawu nau~ne medicine kod nas vezan je za ono doba kada je na{ a kultura ve} dobila svoje jasno nacionano obele`je. On pada u po~etak 12. ve-



**Slika 3.** Slika srpskog sredovekovnog lekara (detalj freske ~uda sv. Arhanjela Gavriila, manastir Lesnovo, XIV vek).

ka, u vreme kada je srpska sredovekovna dr`ava postal a politi~ki sigurna, ~ime su bili stvoreni uslovi za wen daqi kulturni razvoj, koji }e biti prekinut potpadawem na{ ih krajeva pod tursku vlast. Sa punim pravom i bez ikakvog preterivawa

<sup>1</sup> Brechier L.: Notes sur l'histoire de l'enseignement supérieur de Constantinople, Byzantium, Bruxelles, 3, 1926, 205.

mo`e se re}i da je osniva~na{e nau~ne medicine bio Sveti Sava, tvorac srpske sredovekovne kulture. On je osniva~ pri vih srpskih bolnica, pisac na{ih najstarijih spisa nau~ne medicine (propisi za ure|ewe bolnica), borac protiv nadri lekarstva, prevodilac Krm~ije itd. Pored toga {to smo mi, u krajevima zauzetim od Vizantije, zatekli i wihovu medicinu, wen uticaj nije bio ograni~en samo na to, ve} se on ose}ao i docnije isto kako iz Vizantije, tako i iz Italije. U preno{ewu medicine iz Vizantije najva~niju ulogu su odigrali na{i quidi, mahom kalu|eri u srpskim ili vizantijskim mona{kim kolonijama na Atosu, Sinaju i Jerusalimu. Zapadwa~ku medicinu prenosili su lekari i apotekari {kolovani u zapadwa~kim medicinskim {kolama, koji su `ivel i radi li u Srbiji. Moglo bi se smatrati da je prodirawe vizantijske medicine u nas bilo najja~e pred kraj 13. veka, posle velikih Milutinovih osvajawa vizantijskih oblasti u Povardarju. Koliko su u to doba bile mnogo prevo|ene gr~ke kwige na srpski jezik svedo~i nam biograf Danilo, koji je u sedi{tu arheiskopije u Pe}i osnovao gr~ku mona{ku koloniju i odredio im svoju crkvu sv. Bogorodice Odigritrije za gr~ku slu~bu, po{to je prethodno snabdeo gr~kim kwigama. U ovakvoj situaciji mogli su se prevoditi sa gr~kog na srpski jezik i medicinski spisi.

U preno{ewu zapadwa~ke medicine u Srbiju najzna~ajnju ulogu odigrao je wen primorski deo, koji je bio pod stalnim uticajem i talijanske civilizacije. Preko Kotora, koji je tada bio glavna pomorska luka Srbije, bile su odr~avane vrlo prisne trgova~ke veze sa gradovima Ju~ne Italije, u kojoj se nalazio grad Salerno, sa svojom ~venom medicinskom {kolom. Ove veze bile su `ive ne samo za vreme postojawa stare srpske dr~ave ve} i docnije, o ~emu nam najboqe

svedo~e arhivske kwige grada Kotora. Sude}i po podacima iz wih, kotorski lekari i apotekari bili su iz razli~itih krajeva Italije i |aci gotovo svih talijanskih univerziteta.

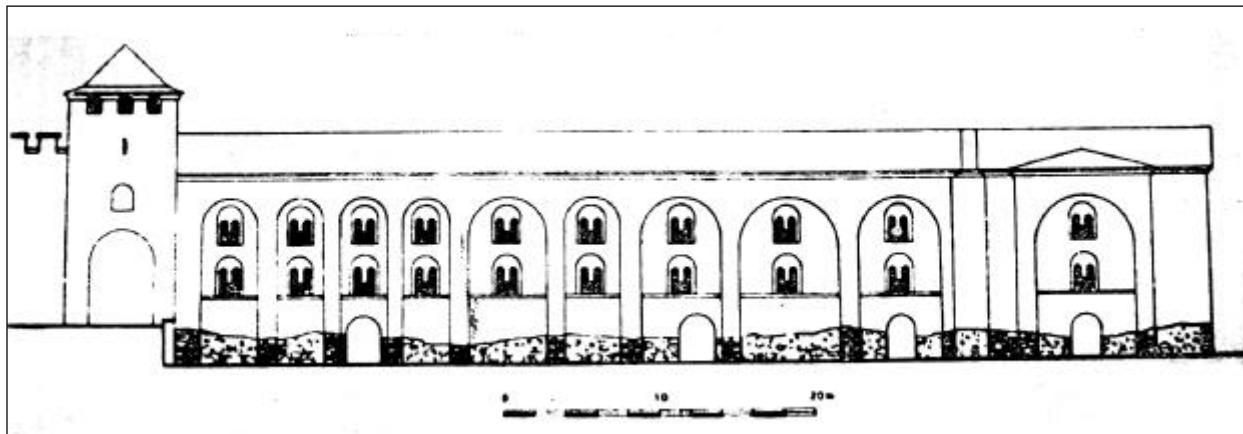
U po~etku 12. veka sv. Sava osniva prve srpske bolnice (Hilandar – oko 1191. godine i Studenica 1208. ili 1209. godine). U manastiru Hilandaru, po nalogu ~venog Do mentijana, 1263. godine Teodor Gramatik prepisuje **{estodnev Jovana Egzarha}** u koje se pored ostalog nalaze zna~ajna poglavica iz biologije i fiziologe; Srbi se upoznaju sa arapskom farmacijom (Teodosije, 1290–1292. god.); tehnikom bal samovawa le{eva itd.

Prve srpske bolnice nisu se razvile iz siroti{ta, kao {to je to bio slu~aj sa ve}inom bolnica na zapadu, ve} su u samom po~etku bile osnovane kao ustanove, koje su u prvom redu trebale da slu~e za le~ewe. U prilog ovome ide ~iwenica da su one bile manastirske bolnice, koje su slu~ile za le~ewe manastirske bra}e, dakle quidi sa istim pravima i du~nostima, ~iji je `ivot bio obezbe|en.

Kao i celokupna na{a kultura, tako je i medicina posle ovog vremena u stalnom usponu i ona u 14. i 15. veku bele`i svoj najve}i uspon. Da je ovo gledi{te ispravno, svedo~e nam slede}e ~iwenice: 1) {to ona sada raspola~e gotovo svim naj~venijim spisima tada{we nau~ne medicine, pri ~emu naro~ito dolazi do izra~aja ja-i uticaj zapadwa~ke medicine; 2) postojawe gradske apoteke i gradskih lekara; 3) pojava gradskih bolnica i bolnica sa specijalisti~kim odeljewima; 4) postanak propisa iz komunalne higiene; 5) pojava karantina za suzbijawe zaraznih bolesti; 6) ustanova za za{titu leproznih bolesnika (leprozorijuma) i 7) siroti{ta za napu{tenu decu.<sup>2</sup>

U na{oj nauci bilo je stvoreno sasvim pogre{no mi{qewe da se srpska sredovekovna medicina razvijala samo pod uticajem

<sup>2</sup> Катић Р.: Српска медицина од IX do XIX века, посебна издања Српске академије наука и уметности, CDXV, 21, 1967, 101, 137, 301, 307 и 302-315.



**Slika 4.** Izgled bolnice cara Dušana u manastiru Sv. Arhanđela kod Prižnje (rekonstrukcija S. Nenadovića).

jem vizantijske medicine. Dokumenti iz Dubrovačkog arhiva govore nam da su dubrovački lekari i apotekari ne samo povremeno dolazili u Srbiju, već je bilo i takvih koji su duće boravili i umirali u woj. Svi su oni laci italijanskih medicinskih kolona. Da su Srbi dobro poznavali zapadnu medicinu srednjeg veka potvrđuje nam 12 spisa naučne medicine iz Hilandarskog kodeksa (15. ili 16. vek) i arhivski dokumenti starog Kotora. Navedene iwenice jasno govore da je srpska sredovjekovna medicina u ovom periodu više nosila zapadni nego vizantijski karakter. Poslednja pojava ne može se pripisati nikakvoj slučajnosti, već iwenici {to je ona bila boqa od vizantijske medicine, i da je to bolo dobro poznato i Srbima. Zato i vidimo da su Uroš III i Dušan dovodili lince lekare ne iz Vizantije već iz Italije (kod prvog Magister Egidius, 1324. i 1329. godine, a kod drugog Magister Antonius, 1333. godine). U prilog ovom tvrđewu ide i iwenica {to su oni skoro jednu deceniju proveli u zatočenju Patokratorovog manastira (1314–1321. god.), koji je imao pored bolnice i medicinsku koloniju. Iz ovog proizlazi da su Dušan i Stefan Deanski bili u takvoj situaciji da su mogli dobro da upoznaju na kom se nivou nalazila vizantijska medicina. Još jedna značajna iwenica koja biila u prilog tvrđewu da je srpska medi-

cina srednjeg veka u ovom periodu bila u visini – to je pojava {to je ona u to doba već imala i svoju potpunu izgradnju medicinsku terminologiju. Kada ovo velimo bez preterivanja možemo reći da je ovo pitawo, kako sa jezike, tako i sa stručne strane, načalo, daleko boqe rečeno od načela danačeve medicinske terminologije.

Najveći broj spisa srpske medicine iz oblasti patologije, terapije, farmakologije, toxicologije, i nefektivnih bolesti i sl. Suvran je u Hilandarskom medicinskom kodeksu. Ako se boqe prouči sadržaj navedenih spisa, onda se vidi da oni sadrže mnoga gledi{ta antičke medicine i za to se dobija utisak da su u pitawu prevod, izvod ili prerađeni tekstovi antičkih pisaca. Ali sama iwenica {to sredovjekovna medicina predstavlja nastavak antičke medicine i {to se pored gledi{ta antičkih pisaca nalaze i gledi{ta vizantijskih i drugih autora, ukazuje nam na njihovo poznije poreklo. U prilog ovom gledi{tu navedeni samo neke iwenice. Tako, na primer, za upotrebu kamfora nije znala antička medicina. Wegovu upotrebu protiv poluciјe, očemu se govori i u načem spisu, prvi je zabilježio Simeon Set, lekar cara Konstantina (4. vek) i Mihaila Duke (1070–1078). Isto se ovo odnosi i na upotrebu ambre i sl. Zatim, u vima se spominju i neki lekari Aleksandrijske medicinske kolone (Isak, M. Floridus, 10. vek i sl.). Osim navedenih auto-

ra u wima se spomiwu jo{ i slede}i u~iteqi Salernske i Monpeqske { kole: Gerardus de Solo, Gilbertus Angelicus i Vincentus Bellavicensis (XII-XV).<sup>3</sup>

Dok iz oblasti ve}ine medicinskih disciplina i mamo sa~uvane spise, to nije slu~aj sa gi nekologijom, neuropsihijatrijom i hirurgijom, premda se ne mo`e negirati ~iwenica da za wu nije postojao interes u na{oj staroj medicini.

Iz gi nekologije nam je sa~uvano vi{ e odломaka na osnovu kojih mo`e da se izvr{i i dosta dobra rekonstrukcija wenog stawa. Ovu oblast na{e medicine interesovali su svi problemi kao kontracepcija, graviditet, patologija i terapija bolesti ~enskih polnih organa itd. Pri ovome je od interesa da se spomene gledi{ te na{e medicine o fiziologiji za~e}a, koje predstavqa u~ewe gr~kog lekara i filozofa Zenona (490. god. n. e.), u~eni ka Paramedini nog, koje je uop{te dosta dugo vladalo u medicini. {to se ti~e gledi{ ta o postojawu rasplodnih }elija, ono odgovara Hippokratovom u~ewu, dok tuma~ewe o differencijaciji pola posle za~e}a predstavqa u~ewe Aristotela, koje je prihvatio i Galen. O patologiji i terapiji oboqewa ~enskih polnih organa mnogo se govori i u farmakolo{ kom spisu i terapeutskim bele{ kama Hilandarskog kodeksa, u koji ma je ona do najstnijih detaqa obra|ena. Nije iskqu~eno da je ova patologija obra|ena po Salernskoj medicinskoj {coli i to prema spisu Konstantina Afri~kog.

Iako nemamo ni jedan spis o neuropsihijatriskom oboqewima, o wima se mnogo govori u na{oj staroj medicini. U biografiji Stefana De~anskog, ~iji je autor Grigorije Camblak, pored ostalog spomiwe se da su u De~anskoj bolnici bili le~eni i bolесnici od „sve{ tene bolesti“ (epilepsije).

Sli~an na{in le~ewa neuropsihijatriskih oboqewa bio je rasprostrawen i u Vizantiji, odakle je i dospeo kod Srba. U su{tini on vodi svoje poreklo i zanti~ke me-

dicine. Ovo svedo~i ~iwenica { to su u Eskulapovim hramovima u Trofoni osu, Amfiarosu itd, na sli~an na{in obavqali le~ewe paganski sve{ tenici. Takav na{in le~ewa koristio je i anti~ki besednik **Antifon** (50. g. n. e.), koji se zbog ovoga smatra ocem psihosomatske terapije.

Ako se sadr`ina spisa srpske sredovekovne nau~ne medicine uporedi sa istim iz evropske medicine, mo`e se ustanoviti da ona ni po ~emu nije zaostala i za tada{ we evropske nau~ne medicine. Jedini izuzetak ~ini ovde hirurgija. To je razlog { to mi ne raspola~emo ni sa jednim spisom iz hirurgije, osim ranije spomenutog spisa o flebotomiji, koga nalazi mo u Hilandarskom medicinskem kodeksu, kao i zabel{aka u nekim starijim terapijskim zbornicima narodne medicine (Hodo{ki zbornik, Grigorovi{em, itd.).

U hirur{ku ve{tinu naro~ito su bili dobro upu}eni hirurzi iz na{eg primorja, koji su bili mahom iz Italije, u kojoh je hirurgija kao nauka bila naro~ito negovana. Iz wihovih izve{taja, sa~uvanih u Kotorском arhivu, mi smo za period od 14. do 18. veka ustanovili da su oni bili izvrsni ve{taci u le~ewu rana. I ako smo u vezi sa ovim imali pri ruci veoma bogat arhivski materijal, nismo nai{li ni na jedan podatak o {arlatanstvu, o kome se tako mnogo govori u dokumentima novijeg datuma iz arhiva gradova u na{im severnim predelima (Zemun, Novi Sad, Sremski Karlovci itd). Kakav je bio stru~ni nivo hirurga Starog Kotora najboqe se vidi iz testamenta kotororskog apotekara Antonija Smakje iz 1684. godine koji se isto bavio hirurgijom i ~iji je brat Tulije bio hirurg. Tako se pored hirur{kih kwiga (diversi libri di chirurgia) spomiwe i delo La Chirurgia, ~iji je autor Gabriel Fal opis.

Sli~no kao i u 12. veku, na{a nau~na medicina 14. i 15. veka ne biva ograni~ena samo na prakti~nu medicinu, ve} se zajedno sa wom neguju i pomo}ne medicinske nauke

<sup>3</sup> Катић Р.: Хиландарски мед. колекц. бр. 517, Зборник радова Института за медицинска истраживања, САНУ LXXI 8, 1960. година.

i to u prvom redu normalna i patolo{ ka fiziologija. Od spisa iz ove oblasti najzanimljiviji je **Jestestoslovije**, napisao u 15. veku po{ eqi starca Kalinika od strane nepoznatog prepisiva{a u Pomoravcu, a prema Hipokratovim delima Пери ανυρῶπον и περὶ χατι φυεως παθου, premda su i na{e odlomci iz spomenutih spisa sa{uvani i u Hod{ kom Zborniku iz 1390. godine.<sup>4</sup>

Sa postojawem gradskih apoteka usko je vezano kod nas i postojawe gradskih lekara, {to imaju svoje daqe tradicije i to iz anti~ke pro{losti na{ih krajeva. Za nas je u ovom slu~aju zanimljivo da nam je iz ovog vremena poznat u Srbiji znatan broj lekara zapadnog porekla, dok o lekari ma potreklom iz Vizantije nemamo uop{te sa{uvanih podataka. Lekar Stefana Uro{a III bio je **magister Egidius** (1324. i 1329. g.);<sup>5</sup> cara Du{ana **magister Antonius** (1333. g.) iz Monteflore.<sup>6</sup> Gradski lekari Kotora svi su iz Italije (Philipus 1326. g. iz Ferma, Petrus Valentus 1335. g. iz Rima, itd.) Lekari u unutra{nosti Srbije bili su tako{e iz Italije (Hieronimus de sancto Miniato (umro 1434. g.), Jacobus de Messina (umro 1459. g.) itd.

Pojava Turaka na Balkanu, pored ostalih nesre{a, nosila je sobom i jedno od najve{ih zla, epidemije kuge, pegavca i luesa. Iz ovoga razloga od 14. do kraja 15. veka, na{i i krajevi su pretrpeli vi{e stra{ni h epidemija kuge, koje su izazvale nezapam}ene strahote, o~emu nam svedo{i zapis monaha I sije, kao i spomenici Kotorskog arhiva. Epidemije kuge izazvale su velike nesre{e i u italijanskim gradovima, pa se zato u vima pojavljuju karantini, koji se smatraju prvim ustanovama ovakve vrste u svetu za borbu protiv vih.

O postojawu ovakvih ustanova na teritoriji stare srpske dr`ave imamo sa{uvan po{mena samo za Kotor (1431. g.). U wemu, ubrzalo posle okupacije srpskog Primorja od strane Mle~ana, dolazi i do osnivanja **Magistrato alla Sanita**, ~iji je glavni zadatak bio da preduzima higijenske mere za za{titu tih krajeva od epidemija. Po mi{ qewu Miju{ kovi{a, ovu odluku doneli su kotorske vlasti vrlo verovatno prema nare|ewu iz Venecije, gde je i na{e Magistrat saniteta bio osnovan sa istim ciljem, samo, istina, ne{to ranije (1374. godine).

Razvoj nau{ne srpske sredovekovne medicine pred kraj 15. veka biva prekinut, usled potpadawa srpskih zemaqa pod vlast Turaka. Do ovoga je do{lo zato {to prilike u kojima je posle ovog vremena `iveo srpski narod ni su dopu{tale wen razvoj. Zbog toga srpska medicina biva sve vi{e unazajvana i na kraju 17. veka svedena samo na retko prepisivane spise nau{ne medicine i uglavnom samo na prepisivane zbornika narodne medicine. Sve ovo doga|a se u onom periodu kada po{iwe renesansa evropske medicine, koja }e u wenoj zavr{noj etapi dovesti do preporoda medicinske misli.

Ovakvo stave }e trajati sve do po{etka 19. veka, do ponovnog oslobo|ewa Srbije pod vo{dom Kara|or|em. Posle ovog vremena na{ narod }e po{eti da neguje sve grane savremene kulture pa i medicinu.

Iz svega ovoga proizlazi da su Srbi dobro poznivali nau{nu medicinu sredweg veka i da se ona nije razlikovala od tada{ve savremene evropske medicine. Sve ovo ubedljivo potvr|uje da je srpska sredovekovna kultura bila svestrana i da je u svima svojim granama nosila na{e narodno obele`je.

<sup>4</sup> Aitzetmuller R.: Das Hexameron des Exarchen Johannes, I i II, Graz, 1960.

<sup>5</sup> Ковијанић, Р. и Слијепчевић И.: Културни живот Старога Котора, XIV-XVIII вијека, Штиње, 1957. година 18-82.

<sup>6</sup> Костић Р.: Личности манастира Антонијуса итд, Acta hist. Med. Pharm. Vet I, 2, 1961, 126

**Jubileji, podse}awa, proslavqawa..**

225 godina bolnice u Zemunu

**Od kontumca do Kliničko-bolničkog centra Zemun - Beograd (1730-2005)\***С. Миленковић,<sup>1</sup> Ђ. Путниковић,<sup>2</sup> Милан Ђ. Јовановић,<sup>3</sup> И. Берисавац,<sup>4</sup> М. Марковић<sup>5</sup>***Uvod***

**K**liničko-bolnički centar (KBC) Zemun – Beograd danas je moderna zdravstvena ustanova koja se ponosi svojom dugom istorijom i svim rezultatima koji su postignuti tokom više od dva veka. Ukazom o odlukovawu predsednika dr` avne zajedničke Kliničko-bolničkom centru Zemun dodeđen je Orden Tesle prvog stepena za izuzetan doprinos ove ustanove u medicinskoj praksi i nauci, a povodom 220 godina postojawa.

Kada je srpska etnička teritorija između 1716–1718 godine, od Dalmacije preko Bosne i Hercegovine do Beograda i Podunavlja, opet postal a popričte novog austrijsko-turskog rata, koji je vodio princ Eugen Savojski, Srbi su uzeли učeće u borbi na strani Austrije. Otomanska imperija je pobedila, a jugoistočni i zapadni Srem je zajedno sa Banatom ušao u sastav Austrije u kome su već bili Bačka, zapadni i centralni Srem. Latarstvo, ribolov, zanatstvo i počoprivreda bila su osnovna zanimanja. Veliki protok stanovničtva i blizina Turške sa kojom se Austrija graničila nosili su opasnost od bolesti i zaraze. Tih godina u Zemunu započeo je organizovana zdravstvena zaštita i lečewa stanovničtva.

Brojni podaci ukazuju na istrajan rad, potrebovanost i ambicijoznost mnogih dobranamernih i učenih quidi koji su doprineli razvoju zdravstva u Zemunu.<sup>1</sup>

Cilj rada je da pregledom vačnih istorijskih događaja kroz tri veka prikačemo priznate lekare i znamenite quide koji su doprineli razvoju zdravstva u Zemunu i Srbiji.

***Prvi hospitali***

U jugoistočnom delu Zemuna 1730. godine formirana je prva raskučna stаница Kontumac (značaj pre 278 godina) u kojoj su svi putnici sa Orijenta izdržavali propisani karantin, a sva roba i počinke bivali dezinfikovani.<sup>1</sup> Lečewa građana, ako se izuzmu berberi,<sup>2</sup> (koji su obavqali svoje uobičajene usluge: pijavica i kupica pučali krvi, vadili zube, namečali kosti, lečili ranе), obavqali su prvi kolovani zdravstveni radnici – kontumacki hirurzi. Po završetku osnovne čekolice i tri razreda latinske čekolice odlazili su kod nekog poznatijeg hirurga, a potom ići na univerzitet ili Josefinski akademiju. Tamo su posle dve godine kolovava i polagava ispit dobijali diplomu i zvane hirurga (magister chirurgiae), a u Zemunu su ih zvali komunički hirurzi.

\* Из: „Војносанитетски преглед“, 07, 2006.

<sup>1</sup> Сања Миленковић, Клиничко-болниčки центар Земун, Служба клиничке патологије.

<sup>2</sup> Љиљана Путниковић, Клиничко-болниčки центар Земун, Одељење кардиологије.

<sup>3</sup> Милан Ђ. Јовановић, Клиничко-болниčки центар Земун, Служба за оториноларингологију.

<sup>4</sup> Ива Берисавац, Клиничко-болниčki центар Земун, Одељење неурохирургије.

<sup>5</sup> Марко Марковић, Клиничко-болничики центар Земун, Одељење неурохирургије.

zi (Kommunitatsaryat). Oni su pu{ tal i krv f lebotomijom, vadili zube, name{ tal i prelome i i{ ~a{ ewa, obdukovali umrle. Kasnije su se pojavili prvi lekari sa fakultetom (medickus) i kontuma~ki hirurzi su im pomagali pri obdukcijsama i ve{ ta~ewima.<sup>1</sup>

Generalna komanda Zemuna smatrala je da su zbog pove}anog broja stanovni{ tva i lo{e higijene Zemunu neophodni komunitetski hirurg i stru~na babica. Za prvog gradskog komuni~tetskog hirurga je 1768. godine imenovan Fel~er Franc Gezel (Feldscher Franz Gesell) ~ija bi godi{ wa plata bila od 150 forinti i „est hvati ogrevnog drveta, ali pod uslovom da besplatno le{i hospitalce“. Stru~na babica je postavljena tek 1779. godine i to je bila Terezija [ tajnbah Baranovi} koja je imala godi{ wu platu 100 forinti i { est hvati drva za ogrev. Ona je kasnije dobila prvu pomo}nicu Anu Vajs (umrla u Zemunu 1804. godine) ~ija je godi{ wa plata bila 60 forinti.<sup>1</sup>

Od sredine 18. veka pojavile su se u verskim op{tinama prve bolnice (hospitale). Rimokatoli~ka `upa formirala je 1758. godine bolnicu u prizemni ci sa dve sobe i kuhi wom u sredini (zave{ tawe pivara Kristofa Fihtnera). Bilo je to mesto gde su sironi{ni i bolesni gra|ani dobijali najosnovnije za`ivot. Ku}a je bila nepodesna i 1773. godine prodata je za 320 forinti. Od tog novca i priloga brojnih donatora, a posebno hirurga F. Gsela i gra|anina F. Rehli cera je 1775. godine od pe~ene cigle sa zidanova bolnica sa ~etiri sobe i kuhiwom u kojoj je bolnica bila do 1891. godine.<sup>1</sup> Ta zgrada i danas postoji, nalazi se na uglu Be`anijske ulice i ulice Majakovskog.

Kao dan osnivava KBC Zemun ustavljen je 25. februar 1784. godine (zna~i pre 225 godina). Zemunci srpske nacionalnosti imali su zgradu u neposrednoj blizini Nikolajevske crkve (danas Wego{eva ulica br. 41-43). Iako je Srpska crkvena op{tina bila bogatija od Rimokatoli~ke, fond za izdr`avawe bolnice nije postojao i ona se izdr`avala od dobrovoqnih priloga. Godine 1775. i jedna i druga bolnica dobijaju

pomo} od op{tine. Godine 1778. imenuju se prvi bolni~ki staraoci: Nasta @ivkovi} i kr~mar Panajot Georgijevi} za Srpsku, a Andrija Cimer i Martin [ tenacel za Rimokatoli~ku bolnicu. Godine 1784. Generalna komanda je odlu~ila da smawi tro{kove za izdr`avawe bolnica i naredila da se uredi samo jedna bolni~ka zgrada sa dovoqnim prostorom da primi bolesnike svih verova i spovesti i uvede samo jedna bolni~ka kasa (Komuni~tski bolni~ki fond) pod upravom Magistrata.<sup>1</sup>

## **Kontuma~ki hirurzi i lekari**

Zna~ajnu ulogu u zdravstvu Zemuna i Gradske bolnice imali su hirurzi. Godine 1798. za privremenog hirurga je postavljen kontuma~ki lekar dr Samuel Andra{ i, a kasnije za stalnog hirurga kontuma~ki hirurg dr Endredi. Hirurg Endredi je poznat po tome {to je le{i o~uvenog ustani~kog vojvodu Cincar Janka koji je bio rawen u boju kod [apca 1806. godine.<sup>3</sup>

Brojna je plejada komuni~tskih lekara i hirurga, kao i samostalnih lekara koji su le{i ili narod u tom periodu. Od samostalnih doktora treba svakako spomenuti Dr Jovana Steji}a koji je le{i o~lednu trgovacku porodicu Spirta. Dr Jovan Steji} le{i je i kneza Milo{a Obrenovi}a, a u istorijskim spisima nailazimo na slede}a zapa~awa: „Knez Milo{ je poznate lekare, Dr Vitu Romitu i dr Jovana Steji}a koristio kao vaspita~e svoje dece, a u li~nim odnosima nije prezao ni od poni~avawa. Tako je spomenuti dr Steji} morao da kneza opasuje i raspasuje i bio du~an da po ceo dan bude uz Milo{a“.<sup>4</sup> ^esto se doga|alo da su lekari dobijali otkaze ili su sami odlazili, jer nisu mogli da izdr`e takvo opho|ewe Kneza i ostali ih velika{a.<sup>5,6</sup>

Veliki trag ostavili su i dr Garzonija, dr Dimitrija Fru{ti}, dr \or|e Panteli},<sup>7</sup> dr \or|e Mu{icki, dr Jakov Breslauer, dr Jakov Milankovi}, dr Sigmund Hercog, dr Hugo Berger, dr Isidor Vajs, dr Konstantin Radoj{i} i dr Radi voj Vukadi novi}. Brojni is-

kusni hi rurzi radili su u Gradskoj bolnici i unosili nova saznavaju u praksu. Svojim pregalac tvom obelje ili su po-etak 19. veka: dr Prokop Hrudi nski, bavarac dr Franc Kuri i dr Paul Fisinger koji je bio posledwi komunitetski hi rurg. Zanimljiv je podatak da je dr Paul Fisinger (rojen u Pečti 1813, a umro u Zemunu 1889. godine) testamentom ostavio sredstva za postavqewe meteorologij i instrumentima u centru tada već uređenog gradskog parka.<sup>9</sup>

Dr Anton Gebhard, koji je rojen u Beču 1763, a u Zemun došao u letu 1802. godine, vakcini sao je decu od boginja, a sa kontumakim hi rurzima prelazi o u ustaničku Srbiju da bi pelcovao decu i pružao stručne usluge. Kao znamenito ime koje je svojom stručnošću sprečilo i rewe kuge kada je u Beogradu i okolini zavladala, spominje se dr Anton Valkoni. Dr Valkoni rojen je u Vinkovcima 1781. godine, a na dučnost u Zemun stupio je 1. novembra 1813. Doktor medicina je postao u Jozefinskoj akademiji 1810, a sledeće godine je polohio veterinarske i spite na Institut za veterinariju u Beču. Zaslužan je i za sprečavanje epidemije kolere koja se izričala u Rusiji i 1831. godine stigla do Zemuna.<sup>9</sup>

Dr Miloš Radojičić rojen u Irigu 1820. godine, završio je studije medicine u Beču. Dr Radojičić je imao vrlo bogat i intenzivan život kroz koji su se ispočivali svi wegovi talenti. Pored stručnog rada dr Radojičić je učestvovao u formiraju mnogih bolnica srpske narodne vojske (Karlovci, Sentomača, Irig, Čurug), i dao je „Kratko poučewe o kolericu“, učestvovao u obnovi rada Zemunske biblioteke. Član je i osnivač Srpske crkvene pevačke zadruge, objavio je pesme Srpska zora, a u lokalnom listu Graničar „Crte iz povesnice Srema“. Za primernu aktivnost odlikovan je u Srpskom pokretu, a 1872. godine dobio je i Vitezki krst Franca Josifa.<sup>9</sup>

Dr Jakov Milanković borio se sa epidemijom kolere 1873. godine,<sup>10</sup> a kao ugledni građanin je kratko vreme bio i gradonačelnik Zemuna. Zbog tadašnjih događaja na Balkanu (rat Srbije i Crne Gore protiv Tur-

ske) wemu se „kao pronosi rana srpska osoba na ondač we događaje na Balkanu uprava grada Zemuna nije mogla poveriti.“<sup>9</sup>

### **Dr Vojislav Subotić i zlatne godine Zemunske bolnice**

Zlatni slovima u istoriji Zemunske bolnice upisuju se 6. februar 1884. godine kad na dučnost iz Beča sa studija dolazi dr Vojislav Subotić. Dr Vojislav Subotić je sin uglednog kvečnika dr Jovana Subotića i poznate srpske feministice Savke Subotić. On je gimnaziju završio u Karlovci ma i Novom Sadu, a medicinu u Beču. Posle doktorata primljen je na Bečku kliniku kod prof. Ed. Alberta odakle dolazi u Zemun. Posledwe godine 19. veka su i posledwe godine boravka bolesnika u zgradama Bečanjskoj ulici. Sestre iz Reda sestara milosrdnica Sv. Vinka Paulinskog su 1. novembra 1887. godine primile upravu bolnice u dogovoru sa predstavnicima grada. Situacija u bolnici se pod rukovodstvom dr Subotića i uz pomoć sestara milosrdnica znatno popravila od 1884. godine lečeno je 400 bolesnika, a 1888. 826 bolesnika.<sup>9</sup>

Najveći broj bolesnika bolovao je od maliarije, akutnog katara pluća, akutnog katara organa za vareve i veneričnih bolesti. Znajno je takođe da je tokom 1888. godine u operacionim salama izvedeno 130 večih hi ruračkih zahvata po Listerovim principima antisepse od kojih 14 ambulantno i to 83 pod narkozom i 47 pod kokainom. Operacije je izveo dr Subotić i sekundarius dr Jovanović, a dragovoćno su pomagali i drugi lekari dr Mavro Rehnić, dr Albert Taler i dr Išidor Vajs. Dr Subotić je setvrti u svetu 1887. godine operisao cistu pankreasu upravo u Zemunskoj bolnici.<sup>11</sup>

U vreme srpsko-bugarskog rata, dr Subotić je svaki dan prelazi u Srbiju i lečio rawenike. U proljeće 1897. dr Subotić prelazi u Beograd ostavqajući Zemunskoj bolnici slavni atribut „kol evke srpske hi rurgije“ i postaje čef Hi ruračkih odcjewa Opštete dravnene bolnice, a kasnije je bio jedan od osnivača

–a Medi ci nskog f akulteta u Beogradu i wegov prvi prodekan.<sup>11</sup> Umro je 1924. godine i sahrawen je na zemunskom pravoslavnom grobqu.

Posao zemunskog fizika nastavca dr Jovanovića, a kasnije dr Albert Taler. Posebno je interesantan istorijski podatak da je imelice Vukova gde se bolница i danas nalazi dato 1887. u vreme veladavine Austrije i do danas nije mewano. Vukovom ulicom je nazvana ona ulica kojom se izlazi lo na etvrtu zemunske kapiju. Ona se svojim izlaskom graničila sa kontumacom i parlatorijom odvojenim od Zemuna zidom i zemqi nem kompleksom. Blagodareći rigoroznim merama austrijskih vlasti u kontumacu i izvan wega sprezen je u izvesnoj meri prodor kružnih epidemija u južnim granicnim delovima Austrije, time i Zemuna, koji je posebno branio i odbranio u drugoj polovini 18. veka.<sup>9</sup>

### **Vuk Stefanović Karaxi i zemunska bolnica**

Vuk Stefanović Karaxi je u Zemunu boravio 32 puta.<sup>12</sup> On je veo sa porodicom u kući popa Koste Rakija u Preradovićevoj ulici br. 7 u blizini opštine Zemun od 1829. do 1832. godine, a wegovi sin Sava iao je u koliju u Zemunu. Vuk Karaxi je imao tuberkuluzu kolenu<sup>15</sup> koja se iskomplikovala kontrakturom, pa je i pored leawa u Mađarskim bawama tražio pomoći od tada vih zemunskih fizikusa dr Dimitrija Frućića i dr Jovana Stejića koji su mu bili prijateci. Boravio je u karantinu kako su propisi nagonalii, a kroz rečetke na prozorima je vodio razgovore sa mnogim vienim quidi ma tog doba koji su dolazili da ga obiđu. Kada je umro u Beču wegovi posmrtni ostaci su preneti iz Beča. Na tom putu je poseban vagon 12. oktobra 1897. godine, na Mihajlova, prenosi o u Zemunu na put ka porti Saborne crkve где je sahrawen.<sup>13</sup>

### **Zemunska bolnica krajem 19. veka**

Kraj 19. i početak 20. veka obeležili su ubrzani privredni i ekonomski razvoj.

Za est godina, od 1893. do jeseni 1981. sazdana je nova bolnička zgrada zahvađujući Družbinu sestara milosrdnicu sa kojima je Gradska opština sklopila ugovor. Između ostalog red se obavezao da će ako nastupe „javni obzir“ ili „osobite okolnosti“ bolnicu ustupiti gradu uz cenu „koja će se nagodbom, a eventualno sudbenom procenom ustanoviti“. Ova nagodba nije odgovarala redu i smatrana je za „smrtnu osudu koja je spriječila sva dača razvijanja Bolnice“.<sup>1</sup>

Bolnicu su vodili dr Albert Taler, dr Sava Nedeqković i dr Vinko Pavec. Dr Sava Nedeqković postao je znamenito ime srpske medicine. Rođen je u Molu 1863. godine i po završetku studija medicine u Beču radio je kao lekar u Staroj Pazovi. U zemunsku bolnicu je došao 1895. godine, gde je ostao do penzionisawa 1932. Bio je poznat po svom druetvenom radu i angloovaru u brojnim humanitarnim organizacijama. Dobio je niz odlikovawa, a posebno se ističu Poasnii znak crkvenog križa II reda sa ratnom dekoracijom i Jugoslvenska kruna II stepena.<sup>14</sup>

Bolnica se daće razvija. Na bolničkom zemqi tu u današnjem Vratarskoj ulici 1899. godine zida se lepa prizemnica za infektivne bolesnike. Od 1901. godine bolnica poseduje rendgenski aparat, a podsetimo da je Conrad W. Rontgen te godine dobio Nobel ovu nagradu za otkriće X zraka.<sup>15</sup> Sprat se dograđuje 1905. godine, a bolnicu –ine hirurško, interno i venerinoodećewe koja vode dr M. Crqewak, dr Kornel Tausk i dr A. Puqo.

Zgrada je dograđena i bolnica 1931. godine ima pet odeljeva: hirurško sa porodičnim – ef dr Ivan Baboselac, interno – ef dr Ivan Jurin, dermatologičko – ef M. N. Orić, infektivno – ef dr Ivan Jurin, ono – ef M. N. Orić.

### **Zemunska bolnica u vreme Drugog svetskog rata**

Došao je drugi svetski rat. Opet dolaze vojske međe i bahate. Od 1941. godine Zemun je u sastavu Nezavisne države Hrvatske.

vatske. Bolnica se zove: „Op{a bolnica se star{a milosrdni{a sa pravom javnosti u Zemunu“.<sup>1</sup> Ravnateq je da Ante Kova{evi}. Nemilosrdne ratne godine ostavile su svoj trag. Pamte se po humanosti i hrabrosti dr Nikola Kova{evi}, dr Katica Donat-Binder, dr Frawa Goranovi}, dr Dimitrije Atanackovi}.<sup>11</sup>

Po{etkom ~etvre{te ratne godine, kada se nazi{ao kraj, 17. aprila pri{likom savezni{kog bombardovawa jedna bomba pala je i u bolni{ko dvori{ te. 22. oktobra iste godine sti{e savezni{ko osloba|awe. Bolnica za vreme Sremskog fronta postaje vojna ustanova, bolesnici su raweni borci NOVJ i Crvene armije.

## Zemunska bolnica u drugoj polovini 20. veka

U periodu posle Drugog svetskog rata bolnica se razvija i unapre{uje. Nakon nacionalizacije 1947. godine, bolnica postaje dr{avna ustanova – Javna op{ta bolnica Zemun.<sup>2</sup> U to vreme ima 432 poseteqe, 29 le{kara, 30 sestara, 43 bolni{ara i 92 radnika. Odeqewa su pedijatrijsko, hirur{ko, ginekolo{ko-aku{ersko, dermatovenerolo{ko, rendgenolo{ki kabinet, laboratorijski apoteke. Godine 1965. zavr{ena je nova zgrada bolnice funkci{onalno povezana sa starim delom, a 1976. dogra|en je peti sprat nove zgrade. Godine 1954. mewa nazi{ u Gradsku bolnicu, a 1965. registrovana je kao Op{ta bolnica u Zemunu. Taj nazi{ nosi do 1973. kada je postal a Klini{ka bolnica u Zemunu. Sada{ wi nazi{ Klini{ko-bolni{ki centar Zemun ova najstarija bolnica na Balkanu nosi od 31. decembra 1983. godine.<sup>15,16</sup>

Ovaj tekst je na{ skroman napis o razvoju zdravstva u Zemunu i Srbiji sa posebnim se}awem na tada{ we le{kare i znamenite qude koje su le{iili, pisana re{je ono {to zauvek ostaje i biva i nspiracija za budu{a pokoqewa. I storija je svedok vremena, svetlost istine,ivot uspomene, u{iteqi{a i vota, vesnica proflosti (Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra

vitae, nuntia vetustatis. Ciceron). U medici{n{koj nauci i praksi svako od nas ima svoje pret-hodni ke, kolege i u{iteqe i u novim `ivotnim okolnostima, tamo gde svakodnevni ca ima prednost nad istorijom, wihov trud i zlagawe se ne smeju zaboraviti i ostati ne-poznati {i rokoj javnosti.

## Literatura

- Dabid`i} M. First hospitals and hospital facilities. In: Dabid`i} M. editor .220 years of the Hospital Zemun, Belgrade: Bigz; 1985 (Serbian)
- Lalovi} A. Medicine in medieval Serbia. Timo-ki medicinski glasnik 2004; (Suppl 1): 27–30. (Serbian)
- The City Hospital in 1795–1891. In: Dabid`i} M. editor. 220 yrs of the Hospital Zemun. Belgrade: Bigz; 1985.p.9.(Serbian)
- Milovanovi} D. Medical ethics through centuries. Belgrade: Medicinski fakultet; 2000 (Serbian)
- Nenadovi} M. Historical development of medicine in Serbia. In: Nenadovi} M. editor. Medical ethics. Pri{tina: Medicinski fakultet; p.379 (Serbian)
- Kresti} PV. When will a Serb consider another Serb as Serb? Srpsko nasle|e – I storijske sveske 1998; 11. Available from: <http://www.srpsko-nasledje.co.yu/sr-1/1998/11/article-10.html> (Serbian)
- Nikoli} L. Panteli} \or|e. Mali glasnik Zemun 1913; 45(16):1–3.(Serbian)
- Pliveli} S. On the attitude towards the climate in the town of Zemun.In: Davidovi} M. editor. First walking areas in the town of Zemun. Zemun: GGB; 1981. p.116 (Serbian)
- Nikoli} V. Outstanding Serbs from the town of Zemun in the 19th centruy. In: Jeremi} UR, editor. The state of hospital care in Zemun. Zemun: Stojši} Isidor, 1913.p.22-3 (Serbian)
- Milenkovi} S. Not only medicine. JBUON 2005; 6: 231–5 (Serbian)
- Dun|erovi} T. From the history of the Hospital. Materia Medica 1999; 15: 1–2 (Serbian)
- Baklaja B. Vukova Street. Materia Medica 2002; (18): 64. (Serbian)
- Ristanovi} S. Restoration of the home of Vuk. In: Ristanovi} S. editor. The homeland of Vuk. Trši}: Vukov muzej; 1972.p.35–50 (Serbian)
- Red Cross Affiliation Zemun. Proceedings of the meeting of the members of the Red Cross Affiliation Zemun. Zemun: Podru{nica crvenog krsta Zemun; 1914.(Serbian)
- Glu{ac R. 220th anniversary of the Hospital Zemun. Jama 2005;1(1):78 (Serbian)
- Clinical Hospital Center Zemun–Belgrade. The Statute of the Clinical Hospital Center Zemun–Belgrade. The Article 6. Glasnik Klini{ko-bolni{ki centra Zemun–Beograd 1998;1: 1–2 (Serbian).

## Анекс I

КБЦ Земун - данас  
Радови у старој дами српске медицине  
Нада срчаним болесницима

*Preure|ewe bolnice bi}e zavr{ eno na jesen. – Operacije u oblasti interventne kardiologije.*

Najstarija bolница на Балкану, Клинички центар „Земун“, ускоро је се придружио малобројним здравственим установама у другим у којима се обављају најтеже операције на srcu i krvnim sudovima. Како сазнајемо, лекари ове куће, са традицијом дужом 223 године, за две недеље је свакодневно по-ети да раде операције у области интервентне кardiologije, koronografiju, plastične „balona“ и stentova. За ову сврху набављена је квалитетна опрема за angioplastiju, вредна 1.600.000 евра. Доктори кају да је интервенције обављати у две смене, да је бити формирана екипа од осморо stru~waka i da им је план да у 2007. години опери{и у изме|у 1.200 i 1.400 pacijenata.

Dr Iva Berisavac, директор КБЦ „Земун“, објављава да је ова новина зна|ајна i zbog toga {to}e kod tre}ine pacijenata који су до`i veli infarkt odmah biti ura|ena va` na operaciju. On сa ponosom ističe da је ова установа постата kardiovaskularni centar za urgentna stava.

– Trudimo se da uradimo sve zarad boqih uslova za le|ewe pacijenata. Zahvaquju}i novcu iz kredita „Hitna rekonstrukcija i opremanje 20 bolnica u Srbiji“, najsavremeniye smo opremili Gastroenterolo{ko-endoskopsku jedinicu i sada se tu rade sve terapijske i dijagnostiske procedure – rekao je dr Berisavac.

Zahvaquju}i ovom kreditu, помо}и Vlade Republike Srbije, Ministarstva zdravstva i Skup{tine grada, Zemunska bolnica је ускоро добити потпуно novo ruho. Nai-me, u toku je preure|ewe 20.000 kvadratnih

metara, na koliko se bolnica prostire, a preure|ewem Odeqewa ginekologije i akutne erstva otvori}e se ulaz za porodiqe iz Vrtlarske ulice. U celoj ustanovi bi}e zamewene kanalizacione i vodovodne cevi, stolarija i podovi, а novi izgled dobi}e prostorije za ve{eraj, centralne kotlarnice, operacione sale, sobe, ali i prilazna saobra}ajnica. Dr Berisavac ka`e da је радови ко{tati izme|u 4.500.000 i 5.500.000 evra.

– Zbog ure|ewa bolnice, sva odeqewa rade smawenim intenzitetom, ali i daqe zbrivavamo urgentne slu|ajeve na odeqewima ginekologije, neurohururgije, ORL i urologije. Uspeli smo u pro{loj godini da hospitalizujemo 17.400 pacijenata, uradili smo oko 300.000 pregleda i obavili oko 8.000 operacija. Liste ~ekawa postoje za ultrazvu~nu i CT dijagnostiku, ali nisu du`e od ~etiri do pet nedelja. Ko ne `eli da ~eka, a da nije re|eo urgentnom stavu, preko na{eg „Medikal centra“ mo`e telefonom 3772-783 da zaka`e pregled danas za sutra. Takvi pregledi se pla}aju, tako da od sakupljenog novca mo`emo da kupimo neophodne stvari za bolnicu. Na{ plan je izgradwa prekosavskog urgentnog centra koji bi zbrivavao oko 800.000 pacijenata, a samim tim bio bi rastere}en. Urgentni centar KCS – istakao je direktor bolnice i dодao da o~ekuje kompletan zavr{etak gra|evinskih radova na jesen, kada је „stara dama srpske medicine“ izgledati mnogo lep{e nego poslednjih decenija.

*Daniela Davidov,  
„Politika“, 22. 1. 2007.*

---

Jubileji, podse}awa, proslavqawa..

225 godina bolnice u Zemunu

## Karantini u Srbiji za doba kneza Milo{a

С. Петковић<sup>1</sup>

**K**arantini se mogu smatrati i primor-dijalnim zdravstvenim stacionarnim ustavama u Kne`evini Srbiji.

Karantini su, u osnovi, bili ~vorna mesta u odbrambenom-zdravstvenom pojasu („sanitetski kordon“) koji je slu~io za spre~avawe { i rewa zaraza, odnosno za spre~avawa ulaska zaraza u unutra{ wost jedne zemqe.

Prvi karantini u na{oj Srbiji pojavuju se u doba kneza Milo{a (1831. i 1836.) ali pored ovih za nas imaju zna~aj i karantini u Austriji, prvo zato { to su bili na zemqiqi { tu koje sada nama pripada i koje je i tada bilo nastaweno ve}inom na{im `ivqem, a drugo { to su bila u direktnom kontaktu sa na{im tada{wim vlastima kada je ve} Srbija imala prve tekovine oslobo|ewa. Tako bi sve te karantine mogli podeliti na slede}e grupe:

- I. Karantini na granici Austrije i Turske, odnosno kasnije Srbije.
- II. Karantini u Srbiji, ali u doba austrijske okupacije Srbije (1718–1738).
- III. Karantini osnovani u ve} delom nezavisnoj Srbiji, a ova grupa bi se mogla podeliti na tri podgrupe:
  - a) Karantini provizornog tipa osnovani za suzbijawe prodora kolere sa severa, iz Autrije, u letu 1831. godine.
  - b) Karantini postavqeni planški svuda oko Srbije prema Turskoj (ne prema delu Autrije) u ci~u obrazovawa potpunog sanitetskog kordona prema Tur-

skoj, kao i provizorni karantini za vreme kuge 1837. godine. (Tu bi spadala i mesta tzv. parlatorja, mawe stанице nalik na karantine).

- v) Drugi karantini od kojih nam je ponat jedini („pol u-karantin“) u Sukovu, prema bugarskoj grani ci, osnovan 1878. godine u blizini Pirot-a.

### I. Karantini u Austriji na granici Srbije

Jo{ u 14. veku postoje propisi o suzbijawu zaraze, kao u Veneciji 1374. godine i ve} u Dubrovniku (tada Ragusa) 1377. godine (cit. Sec. Meyer), o za{ti tnim merama protiv zaraza i o osnivawu lazareta da bi se zadr`ala sumwiva lica za period od 30 dana (tada tzv. „trentina“) a docnije za 40 dana (tada tzv. „quarantina“). U 1730. godini Austrija po{iwe osnivawe karantina du` svoje grance prema Turskoj za permanentnu slu~bu. (Kuga je izbila 1713. godine u Be-u). Usled pomerawa grance posle Po`arevskog mira 1718. godine na jug, u Srbiju, ju`no od Save i Dunava, Austria pristupa osnivawu karantina na teritoriji Srbije (v. grupu II). U prve karantine u to vreme (posle 1718.) ubrajaju se karantini u Zemunu, Karl ovci, Kostajnici i Brodu. Godine 1745. ukazom Marije Terezije otvaraju se novi karantini i formira se potpuni sanitetski kordon u du`ini od oko 15.000 kilometara

\* И{ „700 godina medicine у Срба“, САНУ, 1971. година.

<sup>1</sup> Академик Сава Петковић, директор Уролошке клинике КИС.

sa karanti nskim stanicama od Crnog mora do I tal ije, odnosno do obala Jadranskog mora (cit. sec. Meyer i dr.).

Ovi su karantini u su{ tini nosili glavni teret u suzbijawu prodora zaraza iz Azije preko Balkana u Evropu.

Osnivawem stalnih karantina u Srbiji kneza Milo{ a 1836. godine taj teret znatno prelazi na na{ e karantine, ali austrijski karantini rade i daqe sa jakim optere}ewem, naro~ito Zemun. Ovo prvo stoga { to su radili po svojim propisima, a drugo { to nisu imali poverewe u karantine u Srbiji. Tek posle izve{ taja lekarske komisije iz Be~a, specijalno odre|ene da pregleda karantine u Srbiji 1849. godine i povoq-nog mi { qewa koje je ona dala, Austrija je priznala da su i na{ i karantini vrlo ef i-kasni (v. V. Mi hajlovi}, str. 557).

Od specijalnog zna~aja u istoriji karantina uop{ te, pa i u na{ oj istoriji, ostaje Zemun, kako po svome obimu tako i po obavqenom poslu, jer je bio ~vorna ta~ka za saobra}aj izme|u Turske i Austrije, odnosno Evrope.

## **II. Karantini u Srbiji u doba austrijske okupacije Srbije 1718-1738. godine**

Posle Po`areva~kog mira Autrija u ci-  
qu osigurawa prema Turskoj osniva karantine na na{ oj teritoriji i to u Para}inu, ~aku i Crnoj Bari (sve 1718. godine), a po specijalnoj potrebi i u Beogradu tek 1738. godine. Ve} tada (1727. godine) vojne austrijske vlasti daju propise o dezinfekciji robe pa i pisma, kao i o postupku prema qudimu.

Mi nemamo dokumenta o radu ovih privremenih karantina. Posle povla~ewa Austrije severno od Save i Dunava prestaju i oni sa radom.

## **III. Karantini u delom nezavisnoj Srbiji**

To su pravi na{ i karantini osnovani od na{ ih tada dr`avnih vlasti, a koji su radili potpuno po na{ im uputstvima.

a) *Prva podgrupa.* Tu su karantini osnovani u ci~qu suzbijawa kolere koja prodi re u Evropu 1831. godine iz Azije, ali ne preko Turske no s one strane Crnog mora i u na{ u Srbiju dolazi sada sa severa.

Kolera je kru`ila po Evropi i te{ ko je bilo napraviti odbrambenu liniiju. Otuda i osni vawe novih karantina na sve strane po Austriji, pa i osni vawe karantina u Petrovaradi nu.

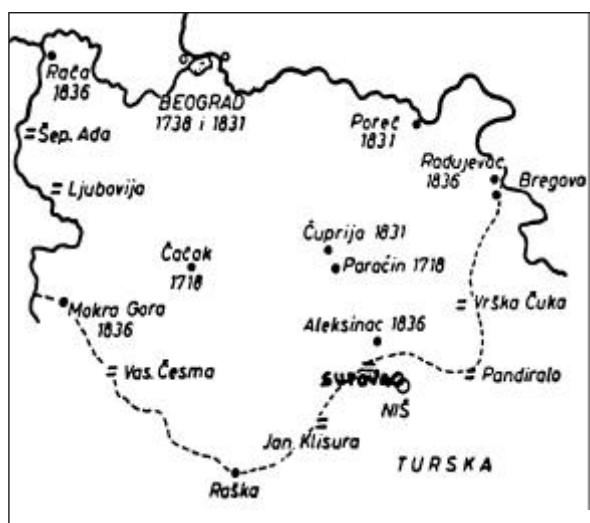
Tada (maja ili juna 1831. godine) osniva se sasvim primitivni karantin u Pore~u, jer se knezu Milo{ u u~inilo da najve}a opasnost dolazi iz Vla{ke i Vidina. O tome ima i dokumenata u Arhivu SR Srbije. Zatim u }upriji (juli ili avgust 1831.) i u Beogradu (avgust 1831. godine). Pomiwe se jo{ osni vawe „kontumaca“, kao { to se onda govorilo za karantin, u Golupcu i Dobriwi (sada Dobra) po V. Mi hajlovi~u. Ovi karantini prestaju sa radom vrla brzo (septembar-oktobar iste godine).

b) *Drugu podgrupu* ~ine karantini osnovani kao trajni, koji su bili ve} ~vorne ta~ke sani tetskog kordona oko Srbije, svuda prema Turskoj (dana{ woj Bugarskoj, ju`nom delu Srbije i dana{ woj Bosni), tako da je kordon nedostajao samo prema Austriji (na obalama Save i Dunava). Ti karantini su bili, idu}i od vrha Drine: Ra~a (na Dri ni), Mokra Gora, Ra{ka, Aleksi nac i Bregovo (kasnije karantin prenet u Radujevac). Pored karantina bile su i mawe stanice, sastajali{ ta (parlatorija): { epa~ka Ada, Qubovija, Vasilina ~esma, Jankova Klisura, Supovac, Pandi ralo i Vr{ka ~uka. Pre toga je bio sasvim provizorni karantin kod Ra~wa ali je on brzo pomeren u Aleksi nac (v. kartu karantina Srbije).

Prvi je osnovan karantin u Aleksi ncu (prethodio mu je onaj u Ra~wu), a ubrzo i drugi. Predlogom Uredbenog odecqewa Sovjeta od 21. avgusta 1836. godine, Sovjet je naredio osni vawe i drugih, pomenutih karantina. Zatim biva postavljen Nikola \ef ala za direktora karantina u Aleksi ncu i on javqa 1. septembra 1836. godine da je otvoren karantin u Aleksi ncu.

Ovi karantini su bili sigurna sanitarna mera Srbije, a naredbe su bile veoma stroge. Provedeno vreme u karanti nu bilo je razli~ite du~ine, ve} prema opasnosti, odnosno strahu od zaraze. Pregledi su podvr-gavani quidi, roba i pisma. Ova posledwa su i ka|ena na specijalan na~in, propisan po tada{ wem i skustvu u svetu, i ona nose te tragove „dezinf ekcije“ i veran su dokument o tome radu. Niko vi{ e od tada nije mogao u}i u Srbiju (iz Turske) a da ne proje karantinske mere. Na ostalim granicama Srbije bile su stra`e i one su imale naredbu da silom i pucawem, odnosno ubijawem, spre~e ulazak u Srbiju van propisanih me-sta (karantina). Karantini pak su bili do-vocno veliki i tvrdi se da je karantin u Alekincu imao sme{ taj za oko 800 quidi, za odgovaraju}u robu i stoku. Razume se da je sme{ taj bio vrlo primi~ivan, velike kasarnske sobe sa slamom kao le`i{ tem. Ali propisi ukazuju da su bila i odecjewa sa bo-qim uslovi ma. Zgrade karantina u Alekincu su se dugo odr`ale i nalazile su se na mestu dana{ wi h vojnih kasarni, levo od ulaska u Alekincac, sa auto-puta.

Maweg su zna~aja bila mesta zvana sastaji{i ta. Tu su se quidi mogli sastajati i razgovarati (parlatorijski) ali ne i dotica-



Sl ika 1. Karta karantina u Srbiji podignutih 1836. godine.

ti, a pisma koja su predavana dezinf i kova-na su (ka|ena) po propisima. Ova sastaji{i ta su otvarana tako|e na mestima drum-ski h komunikacija.

Pored ovih stalnih karantina i sastajali{i ta otvoreni su privremeni karantini, ili upravo ne karantini nego su zatvorene varo{i kao karantini, i to prvenstveno Jagodi-na, ] uprija i Para}in, u letu 1837. godine, kada je u{ la kuga u Srbiju (v. docnije).

Mal a tada{ wa Srbija, jo{ ne potpuno ne-zavisna, izgla{ala je kredit od 10.000 gro}a za tro{ kove karantina (K. Todorovi}).

v) Polukarantin Sukovo (kod Pirot-a) -ini poseban oblik. Mi smo samo prona{ li nekoliko pe~ata koji govore o ovom poluka-rantinu. On uspostavljen odmah po oslobo|ewu krajeva oko Ni{ a u ratu 1877–1878. godine protiv Turske, i verovatno da je to bila jedna privremena mera za spre~avawe prodora zaraza u novo-oslobojene krajeve.

Ulazak kuge u Srbiju 1837. godine svedo~i najboqe o stavu mera u to doba. Kuga koja je i{ la iz Egipta, preko Turske i do{ la na Balkan (turski deo) gde je harala 1836. godine, preko Alekincaca u letu 1837. godine u Srbiju, ali biva energi~no suzbijena u svom prodoru do Jagodine, te ne dolazi do Beogra-da niti ulazi u Evropu. Energi~nost mera preduzetih od strane tada{ weg Sovjeta i sa-mo kneza Milo{ a svedo~i o dobroj organiza-ciji i savesti o opasnosti ove zaraze.

Pedeset i tri turska vojnika („ni zami“) putovali su iz Turske u Beograd (tada je sama Beogradska tvr|ava bila u turskim ruka-ma) i na putu zastaju u Alekincu 6. jula a 1837. godine na izdr`avawe karantina. Dvo-jica od ovih umru u karantinu i tamo{ wi lekar karantina, mlad i neiskusni dr Maj-nert, i pored obdukcije ne stavi ta~nu di-jagnozu (umrl i 19. i 20. jula). Dvanaest voj-nika pobegne natrag, ostali (39) nastave ka Jagodini gde do|u 24. jula, odnosno trojica umru na putu. Preostalih 36 posle zastoja u Jagodini stignu u Beograd. Od kuge ne samo da umre ovi h pet turskih vojnika nego me-hanxija u Jagodini oboli od kuge, a majka mu umre od kuge. U avgustu, vrlo brzo po obo-

levawu stanovni{ tva, lokalne vlasti same preduzimaju mere za za{ titu od zaraze i izoluju ku}e umrlih.

O pojavi kuge javqa knezu Milo{ u Aleksin~ki karantin 19. avgusta 1837. godine pod № 177. Ve} 19. avgusta knez Milo{ to saop{ tava Sovjetu, a ve} 20. avgusta su preduzete sve mere u okolini Jagodine, pa ~ak i dezinfekcija pi sama na brdu iznad Jagodine (v. dokumenta u Arhivu SR Srbije KK Jagodinska nacija). Ve} 21. avgusta je organizovana stаница за dezinfekciju pi sama u selu Bukorovac kod Kragujevca i time je za{ ti}en Kragujevac od prodora zaraze.

Sve ovo se de{ ava u nekoliko dana. Sve mere su najenergi~nije postavqene. U Jagodinu biva upu}en ~lan Sovjeta Avram Petronijevi}, a u pomo} dolazi i skusni lekar iz Zemuna dr Na|. Blokada Jagodine, }uprije i Para}ina je potpuna. I skopani su { an~evi oko grada i postavqena je stra`a. Svi oboleli su prona|eni i prihvoren u ku}ama. Po one koji su preno}ili u mehani gde se pojavila kuga poslate su potere. Ni{ ta nije smelo izazati iz tog provizornog karantina, a tu je `ivot organi zovan primativno ali strogo. Na|ena pi sma, dezinfikovana u samoj Jagodini, u Na~elstvu (v. arhivu Stev~e Mi hajlovi}a u Arhivu SR Srbije), a odmah je uspostavqena i stаница за dezinfekciju u selu Dragocvetu, na { est kilometara idu}i iz Jagodine ka Kragujevcu. Sve to je



**Slika 2.** Pe~at aleksin~kog kontumca 1841. godine.

uredno zavo|eno i na svakom pi smu napisana potvrda o ka|ewu.

Kuga je besnela u okolini Jagodine. Zahvaljeni su jo{, pored ] uprije i Para}ina, ] i}evac i Rado{ evac, ali ona nije otia{la daqe. Nije se ra{irila po Srbiji, {to bi bila katastrofa. Ni je do{la ni do Beograda. Za sve to vreme ograni~ena komunikacija je radila, pi sma su i{la Sovjetu i knezu Milo{u, naredbe slane uredno itd., a sve to pod strogim sanitetskim merama. Od kuge je bilo obolenih 243, od toga umrlo 192, a ozdravilo 51 (po zv. izve{taju dr Na|a, prema V. Mi hajlovi}u). U novembru iste godine dignut je karantin i oslobo|ena su mesta a preostali bolesni ci su skupqeni u karantinu Aleksi nac.

Koliko je knez Milo{ bio strog u sprovo|ewu karantina navodi se kao primer (V. Mi hajlovi}) karantin nare|en za sultanova delegata Bejlukxi I brahim Sarim ef endiju, koji je i{ao iz Cari grada u London kao delegat sultanova da pozdravi krunisawe krajqice Viktorije Engleske 1837. godine. Do{ av{i u Aleksi nac on je bio zadr`an u karantinu. Svi wegovi protesti da bude pu{ten sa svtom daqe nisu uspeli jer je to bilo u vreme pomenute kuge. Na sva wegova protestna pi sma knez Milo{ je vrlo u~tivo odgovarao ali nije skidao mere karantina. Kao „qubaznost“ spustio je za sultanova delegata karantin na „samo“ 21 dan. Na kraju, posle duge prepiske, Bejlukxi I brahim Sarim ef endija je odle`ao karantin od 21 dan i ipak stigao na vreme na krunisawe krajqice Viktorije.

### Bibliografija

1. K. F. Mayer: Disinfected Mail, The Gossip Printery Inc., Holton Kansasa 1962.
2. V. Mi hajlovi}: Borba protiv kuge u Srbiji pre sto godina, izd. Central nog Higijenskog Zavoda, Beograd 1937.
3. V. Mi hajlovi}: Iz istorije saniteta u obnovqenoj Srbiji od 1804. do 1860, izd. SANU, Posebna izdawa, kw. CLXXX.
4. S. Petkovi}: in. K. F. Mayer, str. 295.
5. S. Petkovi}: Med. Glasnik XII, 349, 1959.
6. K. Todorovi}: Kontumaci-karantini u Jugoslovenskim zemqama, Med. Pregled, 13, 200, 1938.

---

Jubileji, podse}awa, proslavqawa..

## Prva bolnica u Svilajncu (1832.) i prvi Propis o radu bolnice

П. Тоскић,<sup>1</sup> Д. Стаматовић,<sup>2</sup> Ј. Тоскић<sup>3</sup>

---

### **Uvod**

**N**ema dovoqno sa-uvanih podataka o sani tetskim prilikama u Srbiji za vreme Prvog i Drugog srpskog ustanka. Srbija je u to vreme ustanaka bila bez diplomi ranih lekara i bez sani tetske slu`be. Zdravstvene prilike u Beogradskom paluku na teritoriji ustanike Srbije bile su na vrlo niskom nivou, sli~ne prilikama na Balkanu i u Ottomanskoj carevini uop{ te. Le~ewem su se bavili narodni lekari – „he}imi“, koji su sami spravqali lekove i meleme. Organi zovane sani tetske slu`be nije bilo, bolesnici i rawenici su le~eni kod svojih ku}a i o svom tro{ ku.

I posle Drugog srpskog ustanka si tuacija u pogledu le~ewa i organi zovawa sani tetske slu`be se nisu bitno izmenile. Povlastice dobijene 1815. godine sporazumom izme|u Mara{ li Ali-pa{ e i Milo{ a Obrenovi}a ni su predstavqale zna~ajan napredak u odnosu na op{ ti i sveukupni razvoj zemqe. Srbija, i pored ostvarene autonomije, u su{ tini je ostala samo deo velike Ottomanske imperije. Srpski narod je u periodu od 1815. do 1830. godine bio ograni~avan u razvoju. Uskra}eno je bilo osnivawe dru{ tvenih institucija i bolnica. Stoga se do 1830. godine, do dobijawa hati{ erifa, sporo i neorganizovano odvijalo le~ewe i suzbijawe zara~nih bolesti, koje su u iscrpqenom, si ro-

ma{ nom i neprosve}enom narodu nalazi le veliki broj `rtava.

Pravu pusto{ i orgoman strah i zazaval a je prva epidemija kuge 1814. godine. { i rewe kuge se nije moglo zaustaviti u neure|enim i apsolutno nehi gijenskim selima i gradovima. Te{ ko}e u suzbi jawu kuge i veliki broj `rtava koje je ova bolest prouzrokovala prisili su kneza Milo{ a da preuzme brigu u zdravqu naroda. Po~etkom dvadesetih godina on je organi zovao u svim nahijama pravu obave{ tajnu slu`bu koja je pratila pojavi i { i rewe bolesti u narodu, a preko pismono{ a, i zaslani ka, trgovaca, li~nih poverqivih quidi i i nostrane { tampe, koja je redovno stizala u wegov konak, inf ormisao se o ve}im epidemijama u susednim zemqama.<sup>1</sup>

U nemogu}nosti da otvara bolnice, knez Milo{ je le~ewe naroda prepustio he}imi, vidarima i putuju}im lekarima koji su prozazili kroz Srbiju.

Prema zapisi ma Vuka Karaxi}a,<sup>2</sup> po~ev{ i od 1819. godine knez Milo{ ima u Kragujevcu li~nog lekara. Prvi kne`ev lekar je bio dr Konstantin Aleksandridi, koji je u Srbiji ostao do 1821. godine. Ve} 1823. u Srbiji je radio dr Vito Romita, lekar beogradskog vezira, koji je od 1824. do 1827. godine u slu`bi kod kneza Milo{ a. Ovi lekari su verovatno ubedili kneza Milo{ a da je, osim obave{ tavawa i pra}ewa stawa zdravqa naroda, potrebno preduzeti i druge mere da

---

\* Rad izложен 25. decembra 1982. godine na прослави 150 godišnjice postojaња болнице у Свилајнцу.

<sup>1</sup> Предраг Тоскић, Дом здравља „Ресава“, Свилајнац.

<sup>2</sup> Десанка Стаматовић, Народна библиотека, Београд.

<sup>3</sup> Јелена Тоскић, Дом здравља „Ресава“, Свилајнац.

bi se spre~ilo { i rewe zaražnih bolesti. Postoje podaci da su bolesni ci slati na le~ewe 1820. godine<sup>3</sup> u Kragujevac i na pelcovawe protiv bogi wa 1821. godine.<sup>4</sup> Navedeni primeri ne dokazuju da je postojala stalna organizovana sanitetska slu~ba.

Knez Milo{ e je 1827. godine preduzeo podizawe i odr`avawe karantina na glavnim trgovim saobra}ajnim cama, carskom drumu, re~nim putevima i na carinarnim cama. Uprkos negodovawu Turaka, stanovnika pogranicnih nahija i putnika, kne`eva odluka o izdr`avawu karantina moral a se po{tovati.<sup>5</sup> Ove mere predostro`nosti prihvatio je i sam beogradski pa{a.

Dobijawem hati{ erifa 1830. godine, zdravstvene prilike i razvoj sanitetske slu~be nisu zna~ajno unapre|eni, iako je ovaj carski dokument, pored politi~kih i drugih sloboda, omogu{io Srbiji i podizawe bolnice. I pored ispoqene upornosti u borbi sa epidemijom kuge i redovnim pra}ewem stava zdravqa u narodu, te sve ~ef }im vestima o pojavi zaražnih bolesti u Evropi, neobja{ wivo je za{ to knez Milo{ nije i skoristio ste~enu privilegiju i odmah poeo sa podizawem bolnica.

Zauzet poslovi ma konstitui sawa nove srpske dr`ave, problema u spoqnoj i unutra{ woj politici, knez Milo{ je za kratko zapostavio brigu o zdravstvenim prilikama. Vesti o velikoj epidemiji kolere, koja je po~etkom 1831. godine zahvatila Evropu, primare su kneza da ponovo organizuje borbu protiv prodirawa zaraze u zemqu. Epidemija se brzo {irila i nije mimo{ la Srbiju.

U Srbiju je epidemija prodrla sredinom 1831. godine sa severoisto~ne i isto~ne strane, upravo tamo gde je knez Milo{ procenio i odredio podizawe karantina.<sup>6</sup> I zgradwa karantina u Pore~u, a zatim u [apcu, Beogradu, Smederevu, Golupcu, Dobriwi i] upriji, i ~etiri diplomi rana lekara koji su u to vreme bili na slu~bi u Srbiji (dr J. Steji}, dr B. Kuni bert, dr \. Novakovi}, dr G. Ribakov) trebalo je da ubla`e {i rewe bolesti.<sup>7</sup>

Arhivska gra|a i publ ikovani materijali ne daju dovoqno podataka za sagledavawe stava i pravih di menzija ove epidemije.

Poznato je i zuzetno zalagawe kneza Milo{a na spre~avawu {i rewe bolesti. On je, pored preduzetih mera, nabavke lekova i anga`owawa lekara, naredio i {tampawe upustva „Pou~enje za le~ewe bolest ni ka od bolest i kolere po onim mestima gdi Doktora nema Sredstva - koima se od ove bolest i sa~uvat i mo`e“. Ne zna se ta~no kada je epidemija savladana, mada se prema izve{ tajima iz svih nahija moglo zakquiti da se {i rewe kolere krajem 1831. godine sti{alo. Da li je, osim preduzetih mera, zbog kolere otvorena i bolnica u Po`arevcu, nije utvr|eno, mada je ostalo sa~uvano pismo dr Grigorija Ribakova koji je 23. oktobra 1831. godine primio u „{pi~taq“ bolesnike, od kojih su neki ve} otigli ku}ama, a oko {ezdeset ih je jo{ ostalo u {pi~taqu. Knez ga je nov~ano nagradio, o~emu svedo{i bele{ka na istom dokumentu: „Blagodaren mu je za uspeh, koji je u~ino u pojavqenoj u Po`areva~koj nahiji bolesti, i postalo za to 10 talira nadan....“.<sup>8</sup> Osim ove bolnice, o kojoj nema drugih podataka, knez je naredio pripremawe karantina za zimski period, bez obzira {to je epidemija kolere do kraja godine savladana.<sup>9</sup>

I skustva ste~ena u borbi sa ovom epidemijom i obave{tewe da u Srbiji ima dosta bolesnika i drugih zaražnih bolesti ~ije le~ewe zahteva stalnu sanitetsku negu, pri{nudi li su kneza Milo{a da pristupi otvarawu bolnice. Ovoj odluci su svakako umnogome doprineli kontakti sa lekarima koji su, kraje ili du`e vreme, boravili i radiili u Srbiji (dr Vito Romita, dr Kamber, dr Delini, dr Bartolomeo Kuni bert, dr Perin, dr Jovan Steji}, dr Grigorije Ribakov, dr Bri{ik, dr \or|e Novakovi}, dr Nestor Mesarovi}, dr Georgije Pantelij}), neki i kao dvorski lekari. Posle bolnice u Po`arevcu, koja je po kne`evoj odluci 4. marta 1832. godine preseqena u Veliko Gradi{te,<sup>10</sup> knez Milo{ je krajem 1832. godine dao

nalog resavskom knezu Milosavu Zdravkovi{ju da izvr{i i pripreme za otvarawe bolnice u Svilajncu.

Iz sa~uvane prepiske, koja osvetqava period priprema i po~etak rada bolnice u Svilajncu, zna~ajna su tri pisam Milosava Zdravkovi{ja upu}ena knezu Milo{u.

Prvo pismo, pisano 21. septembra 1832. godine u Svilajncu,<sup>11</sup> informi{e kneza o obavqenim pripremama, ~emu je, o~igledno, ranije bilo re~i. I nicijalni tekst glasi:

„Va{ a Svet lost !  
Milost i veu{ ij gospodaru

Va{ e Visokopo~it ejeno poslatona nas Pismo od 19 sept emvra 1832: god. pod N: 1654: ispravno primili jesmo, i u poslatom pismu nam odre}inalog t o~no razumeli jesmo; Tako ponaloga va{ e Svet lost i { i qemo t roja kol a u Po` arevac, koja}edu kol a ponaloga va{ e Svet lost i iste odre}ene Dokt ore u Svilainac preseliti: i jesmo va{ a Svet lost i:

u Svilaincu 21 sept evr 1832	vsepokornej{ ij N. J upriske
---------------------------------	---------------------------------

Drugim pismom, od 24. septembra iste godine, Milosav Zdravkovi{ potvr|uje knezu Milo{ u dolazak lekara u Svilajnac i predaju „{ pi taqa“ na upotrebu; istovremeno zahvaquje knezu na „rodi tecskoj brizi“ i stara~u za le~ewe bolnih i nevoqnih. Zdravkovi{ je iskoristio priliku da obavesti kneza Milo{a o prvom problemu sa kojim se bolnica susre}e: „Radi bi bili Gospodaru, imati jednu Spisku { to se t i~e izdavata ina u ovom delu kako Doktorima, Bolestnicima i pro~e, jerbo tamo u Po` arevcu red od toga vo/en, i mogao bi brat Koja ili br. Brka jedan formular poslat i po koem znali bi se vladati u delu ovim“.<sup>12</sup>

Iz pisam se jasno vidi da je bolnica u Po` arevcu i wen na~in rada poznat nahijskim stare{inama, i da je prva dr` avna bolnica imala neku vrstu pisanih pravila „formular“ na osnovu kojih su se ponap{ali lekari, bolesnici i drugo osobqe. Kol i-

ko je knez Milo{ dr` ao do ovih pravila i koliko je pa` we poklawaao novoosnovanoj bolnici u Svilajncu potvr|uje podatak da je istog dana, tj. 24. septembra, odgovorio Milosav Zdravkovi{ju i posao mu iz Po` arevac tra`eni dokument. Primena tog utvr|enog dokumenta – „Propis, kasaju{ i se bolnica: Po` areva~ke i Svilaina~ke“<sup>13</sup> u bolnici u Svilajncu odmah, 24. septembra 1832. godine, kako iz sa~uvanog dokumenta proizlazi, ozna~ava i po~etak rada jedne od prvih dr`avnih bolnica u obnovqenoj Srbiji. O tome Milosav Zdravkovi{ pi{e u svom tre}em pismu knezu Milo{u, 2. oktobra 1832. godine,<sup>14</sup> potvr|uju{i da je Propis primewen u bolnici u Svilajncu. On tako|e pokre|e pitawe lekova i instrumenata, o~ijoj nabavci tra`i mi{ qewe kneza Milo{a. Sa~uvani originalni spisak lekova i popis instrumenata, prilo`eni uz pismo, predstavqaju prve medicinske dokumente ove vrste u nas. Pismo glasi:

„Va{ a Svet lost !  
Milost i vei{ ij gosudar.

Va{ e visokop~it ajemo poslat o na nas Nast avlenije od 24: Sept 1832 god.: pod N: 2438 ispravno primili jesmo, u Smotreniju novozavedenog { pit aqa u mestu Svilaincu u N. }upr.: ovo nast avlenije soder`ava u sebi 15: To~ki, Kasaju{ i se du`nost i kako nas, lekara, bolesnika i slu`iteqa istog { pit aqa, kojesmo to~ke t o~no razumeli, budu}i dase ve} bolestnika do 18 Du{ a sovukupilo i nu` dinsu lekovi za iste bolne, ovaj { pit aq. Za ovaj red nije priugot ovqen sa Medicinama, od Va{ e Svet lost i post avqeni Lekar po I menu Bri{ik ima svoji sobstveni Lekovi po glasu predlo`enog Spiska va{ e Svet lost i pod N (a): iz koi{e Spiska va{ a Svet lost viditi i razumeti dasu ova Sredstva i lekovi hu`dni za isti { pit aq, Tako|er Prila`emo va{ em Svet lost i i drugi Spisak od isti Lekara ovog { pit aqa izdat pod N (b): koja bi ista nazna~ena bila: Tako pit amo s

Pismom na{ im va{ u Svet lost , Ho}emoli od ist og Lekara Bri{ ika uzet i ove lekove Apot eke i cene Beogradske, kao { t o on i sam po ist oj ceni daje. Tako/er i ovaj drugi { t omenut i Spissak za Lekove, iskoje}emo Apot eke za ovaj red uzet i, budu}i da jo{ velika Apot eka u Mest o Kragujevac nije u svoje stawe privedena, gdi}emo u napredak po nalogu va{ e Svet lost i lekove za ist i { pit aq dobijat i:

i jesmo: - va{ e Svet lost i:  
u Svilajncu vsepokornej{ ij  
21 okt omvra 1832 N. J upriske"

Knez Milo{ je istog dana odgovorio i odobrio kupovinu i nabavku instrumenata, uz napomenu da }e daqe snabdevawe biti iz apoteke u Kragujevcu koja }e uskoro po~eti sa radom. Odgovor glasi:

„Odgovor  
+ pod a i b;

S pismom va{ im od 2. o. m. Primi o sam i dva prikqu~ena spiska lekova, koi se pri Lekaru Bri{ iku, kao wego vi sopst veni nalaze, a drugij od lekova koi su jo{ t za t amo{ wi { pit aq pot rebni. [ t o se lekova Bri{ ikovi h t i~e primet it i vam i mam, da samo one za pot rebu { pit aqsku uzmet e, koi se u prilo`enom spisku naode, a pro~i, kao i za bolest i one, koe su u nast avleniu propisane, da se u { pit awu le`u, nepot rebni, neka izost anu pri wihovom prit ja` et equ.

Od oni lekova, koi se u spisku lekara Bri{ ika nenhode, a koi se za { pit aq kao nu` ne nabavqat i moraju, nabavqa}et e onda, kad u Kragujevac bit i, kao ja u Top~ider prispev, kuda }u ovo dana po}i, i po dolasku mom onamo odma u~init i nu` no raspolo`enie, da se ona iz Beograda krene.

Uz lekove, koi se od pomenut og Lekara zakupciju uzmit e i int st rumente, propisano u prilo`enoj Not i

u Po`arevcu 28 vra 1832  
(okt obra)

Uz ci ti rano pismo sa odgovorom kneza, i „Propis...“ o radu dveju dr`avnih bolnica, od kojih je prva (privremeno) prese~ena u Veliko Gradi{ te, po svom sadr`aju, po problemima koje postavqaju i na~in na koji ih re{ avaju, zna~ajni su dokumenti za istoriju sani tetske slu`be, i istoriju bolnice u Svilajncu posebno. Stoga se sam „Propis....“ mo`e smatrati osnovnim osniva~kim dokumentom bolnice u Svilajncu, {to je o~igledno iz teksta:

„Propis, kasaju}i se bolnica: Po`areva~ke i Svi laena~ke

@eli}i uest i poredak u bolnica ma, ust anovqenim u Po`arevcu za N. Po`areva~ku i u Svi laencu za N. }uprijsku, nala`em, da se u wi ma sleduju}i propisi nabqu~avaju:

- 1) Sud N. Po`areva~ke jest nadzirat el bolnica, ust anovlene u Po`arevcu, (Sud N. }urijske u Svi laencu nadzirat el bolnica Svilajena~ke:) tako, da se nemu i lekari i pomoci lekarski i poslu`iti eli bolesnika moraju pokoravati.
- 2) Lekar bolnica Po`areva~ke jest Gligorie Ribakov (: lekari bolnica Svi laena~ke: \or/e Novakovi} i Vil{ i.).
- 3) Sud i lekar moraju u sva~emu u dogovoru bit i me/u sobom, Sud opredeli}e pomo}ni ke lekarske i poslu`iti ele bolesnika, no lekari imaju pravo i druge od Suda zaht evati, ako opredeleni od ovog nisu u svom poslu ve{ t i.
- 4) Sud zanima}ese nadziranem na bolnicu, lekare, lekarske pomo}ni ke i na poslu`iti ele bolesnika, da ne bi ovi u davawu lekova nebri`li vivili, ili da ne bi bezsavest ne ra~une u ovim vodili. Sud nadzire i na to, da se ne bi bolesnicima ili { to izli{ no, ili nedost at o~no ili neugodno i vrednosno da valo.
- 5) Toga radi post avi}e Sud sposobnog donosi t eqa, koji }e neprestano bi-

*t i u bolnici, i svako jut ro donosi t i Sudu izvest i e, kako se bolesni ci i bolnica nalaze. – Donositi el ovaj bi}e i donosi t eq prostirke i pokrivke, koji }e se ujedoj slamwa~i, dva }ebet a, i jednom ja st uku za svakog bolesnika sast avit i. On }e donosi t i bolesnicima i jelo i pi}e; ~ega radi pogodi}e, u dogovoru sa Sudom i lekarom, jednu od najboqih meana, koja }e za bolesni ke jelo got ovit i po propisu, koi }e mu lekar opredelit i. Donosi t eq ist oj i poslu` i t eqi bolesni ka odgovara}e, da ne bi koji bolesnik vi{ e ili mawe jela i pi}a dobio, nego { t o je lekar propisao.*

- 6) *Sud i spiti va}e i suditi raspre, koe bi se u bolnici izme/u koga mu drago doga/ale.*
- 7) *Lekar i pomo}nici wegovi zani ma}ese le~enem bolesnika, a poslu` i t eli negom wi hom, ~ist ot om t el a wi nog, ~ist ot om soba i koi ma oni le`e i ~ist ot om odela, prostirke i pokrivke wine, po propisu koi im lekar dade. – Lekar mot ri}e i na dobrotu i ~ist ot u jela i pi}a, koe se bolesnicima donosi lo bude. On je du` an i oku{ avat i svakoj dan i jedno i drugo i opredelivat i, koliko }e se kome davat i.*
- 8) *U bolnici ovu primajese samo oni bolesni ci, koji st radaju od: ` ivine, vlasti, mi{ eava, skrofula i skorbut a, drugi bolesni ci nesmeju se primati i.*
- 9) *Lekar i wegovi pomo}nici ne smiju primati bolesnika u bolnici bez zapiske Suda nadziravaju}eg. Nit i }e mu bit i dopu{ t eno, le~iti i koga ni bud izvan bolnice, van ako bi se preke smrt i kasnulo; pak i u ovom slu~aju nesme se lekar primi t i le~ewa bez znawa Suda nadziravat elna, i ovakvij bolesnik da ne pla}a lekaru za lek uzet ij, ve}e Sudu nadzirat equ. Zat o je nu` dno, da se svakij bolesnik koi*

*eli primqen bit i u bolnici, ja vi Sudu nadzirat el nom, a ovaj da mu dade zapisku na lekara, ako na /e, da je za primawe.*

- 10) *Da bi se pak ot vorio put, da se { t o vi{ e sirot ine le~i i pomogne, t o ure/ujem sleduju}e:*
  - a) *Svim bolesnicima bez razlike, i im}nim i sirot nim, dava}ese lekovi; lekar, i soba u bolnici bez svake pla}e i naknade i iz nahijske kase.*
  - b) *No samo sa ovim ubogim bolesnicima dava}ese i jelo, i pi}e, i prostirka, i pokrivka bez pla}e, i iz kase nahijske: imu}ni i mora}e kupiti za sebe i prostirku i pokrivku, i pla}at i jelo i pi}e iz svoe kese preko donosi teqa, koga Sud opredeli.*
  - v) *Toga radi nu` dno je, kako bolesnik do/e Sudu i javise, daje rad u}i u bolnici, da Sud zapi t a kapet anie iz koe je bolesnik, kako se ovaj nalazi s imawem, ili mo`e platiti vi{ espomenut e pot rebe iz svoe kese, ili ne mo`e. Pak za koga bolesnika javi kapet an, da mo`e platiti sve pot rebe bolnice, onaj i da platiti tako/e, a za koga javi da je sa svim siroma, ona da ij prima iz kase nahijske za sve vreme bolovawa u bolnici.*
  - g) *Bolesni ci koji su imu}ni, t e mogu platiti za jelo, pi}e, prostirku i pokrivku, pla}ajte za t akove preko donosi teqa Sudejskog i t o za prostirku i pokrivku odma pri ulasku u bolnici, a za jelo i pi}e svakij dan.*
  - d) *Kad bolesnik, koi je platio za svoju prostirku i pokrivku iza/je iz bolnice, a prostirka i pokrivka jo{ t e su ~it ave, t o da ne nosi ij ku}i svojoj, ve} da ust upi drugome bolesniku, koji bi na negovo mest o do{ ao, no*

- ovaj da mu plat i polovinu cene, po{ t o je izlaze}i bolesnik kupio.
- e) I mu}ni bolesnik da plat i za vreme le~ena svoga u bolnici po 5 gro{ a na mesec donosi t eque sudskom; odovud }e se vadit i plaja i jelo i pi}e ngovo i poslu` it eqa bolesni~ki.
- 11) Ni jedan lekar, ili pomo}nik lekarskij, ili poslu` it el bolesnika da ne smeju iskat i od ovi plaju ili nagradu kakvu za t rud svoj ili za vreme le~ewa ili posle izlaska iz bolnice. No, koji bolesnik za~eli dat i im za blagodarnost i { t o od jela ili pi}a na dar, t o mu je dopu{ t eno.
- 12) Da se ne bi u bolnici { t ogod prot i vu blagonaravija dogodilo; t o lekari da odvoe mu{ ke bolesni ke od `enski u osobne sobe, a mu{ karaci da poslu` uju mu{ karce, a `enske poslu` it elice `ene.
- 13) Ni jedan bolesnik ne sme prot iviti i se lekaru u uzi mawu lekova. Ni jedan ne sme samovoqno i pre izi~i iz bolnice, dokle ga lekar, u dogovoru sa Sudom, neodpust i iz t akove. Ako li bi koji samovoqno iza{ ao, a posle opet ht eo vrat i t i se u bolnici, da se nipo{ t o vi{ e ne prima.
- 14) Za bolnicu \_\_\_\_\_ nabavi{e se nu` dni lekovi iz glavne apot eke, koja }e bit i u Krag. Lekar da}e zapisku potrebni lekova Sudu, a Sud nabavi{e ij odma preko naro~ne pri like iz apot eke Kragu; ova posla}e uz lekove i kont u svoju, i Sud plat ije ijoj ist u kont u odma po prijspet ju lekova.
- 15) Da bi se u pro{ ireniju lekova u bolnici t o~nost i sovest nost nabqudaval a t o je du` an svakij lekar dr` at i t o~an t evter, koliko se lekova koji dan kom bolesniku po imence daje, pak posle svaki h 14 dana predavat i t aj svoi t evter Su-

du i ovaj, pregledav{ i ga, dr` a` e ga u svojoj arhivi, dokle mu se od ve}je vlast i ne zai{ t e.

U Po` arevcu 27. 7<sup>ra</sup> 1832“

Odredbe Propisa odnose se ne samo na obaveze nadle` ni h dr` avni h insti tucija – nahijiskih sudova, lekara, lekarskih pomo}nika i poslu` iteqa, na~in organizovawa rada u bolnici, bezbednosti i sigurnosti bolesnika u smislu sme{ taja, primawa lekova i pravilne ishrane, ve} ide mnogo daqe i sa mnogo vi{ e { irine navodi uslove za kori{ }ewe bolnice, pri ~emu je pristup krajwe demokratski, nepoznat u dokumentima ove vrste u prvoj polovini 19. veka u nas. Karakteristi~no je da se odmah, u samom za~etku organizovane za{ tite u Srbiji, ovim Propisom nagla{ ava preventivni obuhvat svih obolelih i socijalni pristup le~ewu.

Sa sadr` i nom i tekstrom Propisa morao je da se slo` i knez Milo{, po ~ijem je odobrewu 24. septembra 1832. godine dokument dopuwen podacima koji se odnose na obaveze „Suda Nahije J uprijske“ i imenima lekara koji se odre|uju za bolnicu u Svilajncu, vreme nastanka Propisa i wegov sastavqa~ nisu poznati. Sasvim je izvesno da je tekst pri premio neko od lekara koji su 1831. i 1832. godine bili ili dvorski lekari, ili li~ni lekari kneza Milo{ a. Raspolo` iva gra|a ukazuje na nekoliko lekara koji su u to vreme bili na slu` bi u Srbiji ili kod kneza u konaku. Da li oni zajedno sa knezom putuju iz konaka u Krugujevcu u konak u Po` arevcu, ili u svakom konaku radi po jedan lekar, tako|e se ne mo`e sa sigurno{ }u govoriti. Iz sa~uvanih dokumenata se zna da je dr Jovan Steji} bio autor jedne od prvih kwiga u Kne` evini Srbiji, a zapisana je i pretpostavka da je on mogu}i autor pomenutog uputstva za le~ewe kolere.<sup>15</sup> Me|utim, i dr Grigorije Ribakov mogao bi biti sastavqa~ ili bar savetnik pri sastavqawu „Propisa“, jer je on bio lekar bolnice u Po` arevcu. Bio je zadan za weno preseqewe u Veliko Gradi-

{ te. On je davao razne predloge knezu u vezi sa nabavkom lekova i kori{ }ewem lekoviti h trava.<sup>16</sup> Ako je Propis nastao 1832. godine, u vreme kada je knez Milo{ vr{ io pri preme za osni vawe bolnice u Svilajncu i po~eo zi dawe velike kasarne i vojne bolnice u Kragujevcu,<sup>17</sup> tada dr Steji} svakako nije u~estvovao u wegovom sastavqawu. Ure|en zbog odluke kneza Milo{ a da se zabrani { tampawe wegove kwige „Sabor istine i nauke“, pisane Vukovim pravopisom, dr Steji} je 1832. godine napustio Srbiju. Autor „Propisa“ je na` al ost ostao nepoznat.

O bolnici u Svilajncu nije se sa~ovalo dobroqno podataka da bi se mogla celovi to rekonstruisati wena istorija. Osim navedene prepiske izme|u kneza Milo{ a i Milosava Zdravkovi}a, ova bolnica se ne spomiwe sve do 1836. godine. I me dr Bri{ ika se kasnije u gra|i i me|u lekarima zaposlenim u Srbiji vi{ e ne spomiwe, a i me dr \or|a Novakovi}a nalazi se na Spisku ~inovnika u Srbiji za 1836. godinu. Radio je kao lekar u Bawi.<sup>18</sup>

Mal o je verovatno da je bolnica u Svilajncu dugo opstala u poznatim ekonomskim prilikama Srbije na po~etku tri desetih godina. Karakteristi~an podataka koji i direktno ukazuje na prestanak rada bolnice nalazi se u pismu Milosava Zdravkovi}a iz f ebruara 1934. godine, kojim on obave{ tava kneza Milo{ a da mu je lo{ e i „*moli da mu knez po{ aqe jednog Dokt ora*“ da ga vidi.<sup>19</sup> Da je u to vreme jo{ postojala bolnica u Svilajncu, sigurno Zdravkovi} ne bi tra`io „*jednog Dokt ora*“, ve} bi se obratio lekarima u Svilajncu. On ne insistira da do|e odre|eni lekar, ili kne`ev li~ni lekar, { to mo`e upu}ivati da je o~igledno da u Svilajncu po~etkom 1834. godine vi{ e nema lekara. Posledwi put se spomiwe bolnica u Svilajncu 1836. godine u pismu majora sreza resavskog Petra \or|evi}a, koji u vezi sa sme{ tajem novog paroha obave{ tava kneza Milo{ a da u Svilajncu nema praznih ku}a „... osim ku}e u vo}waku Resav~evom u ku}i u kojoj je bila bolnica“.<sup>20</sup>

Osni vawe bolnice u Svilajncu 1832. godine, na carskom putu, na sredokra}i izme|u konaka u Kragujevcu i konaka u Po`arevcu, gde, i na~e, od 1831. godine postoji bolnica, bilo je verovatno od strategijskog zna~aja i imalo je za ciq da zaustavi bolesti i epidemije koje su tom glavnom saobra}ajni com nailazile. Kada su sagra|ene vojne bolnice u Kragujevcu, Po`arevcu i Beogradu, knez Milo{ je, verovatno, smatrao da bolnica u Svilajncu nije vi{ e neophodna. S obzirom na vrlo nizak stupaw zdravstvene kulture i na op{ te materijalno stawe, sti~e se utisak da i sam narod nije bio zainteresovan za bolni~ko le~ewe, pa je izdr`avawe bolnice predstavqalo veliki materijalni izdatak za nahijske sudove. Stoga je i bolnica u Svilajncu, poput drugih bolnica osnovanih u Srbiji za vreme vladavine Milo{ a Obrenovi}a, postojala i radila kratko.

## Literatura

1. AC KK XXXI – Nahija }uprijska: prepska kneza Milo{ a sa resavskim knezom Milosavom Zdravkovi}em Resavcem; Mihailovi} Vojislav: Borba protiv kuge u Srbiji preko sto godina, Beograd, Biblioteka centralnog higijenskog zavoda, 1937.
2. Karaxi} Stefanovi} Vuk: Prvi i drugi srpski ustanan, Beograd, Prosveta, 1947; \or|evi} Ti homir: I z Srbije kneza Milo{ a, Beograd, Prosveta, 1983.
3. AC, KK XXXI, 99/1820
4. AC, KK XXXI, 108/1821
5. AC, KK XXXI, 432/1828, 433/1828, 494/1829
6. Mihailovi} Vojislav: I z istorije sani teta u obnovqenoj Srbiji 1804–1860, Beograd, Nau~na kwiga, 1951.
7. AC, KK XXI, 1233/1821, KK SSSI, 574/1831
8. AC, KK XVIII, 106/1831
9. AC, KK XXXI, 584/1831, 585/1831
10. AC, KK XXI, 1317/1832
11. AC, KK XXXI, 634/1832
12. AC, KK XXXI, 635/1832
13. AC, KK XXV, 44/1832
14. AC, KK XXXI, 637/1832
15. Mihailovi} Vojislav, cit. delo
16. AC, KK XXI, 1389/1832
17. AC, KK XXIV, 112/1832
18. AC, Varia, No 5234/1836
19. AC, KK XXXI, 721/1834
20. AC, KK XXXI, 843/1836.

---

Jubileji, podse}awa, proslavqawa..

## Prva srpska apoteka\*

Д. Ступар<sup>1</sup>

**Z**a~eci srpske medicine i farmacije po~klapaju se s periodom osnivanja prvi h sredovekovnih srpskih bolnica u Hilandaru, Studenici, De~anima i dr. Sa~uvani su pisani tragovi o nabavkama sa I stoka i Zapada. Tako je sv. Sava, vra}aju}i se iz Palestine, doneo i razli~ite lekove, koje je dobio na poklon od egi~atskog sultana.

Pomorske veze sa Salernom, ~ija je Medicinska { kola vekovima bila najzna~ajniji centar nau~ne medicine i farmacije Evrope i celog sveta, doprineli su otvaru}u i postojawu pravih apoteka i na jadran~koj obali sredovekovne Srbije jo{ pre 670 godina.

Najstarija apoteka u sredovekovnoj Srbiji postojala je jo{ 1326. godine, u doba kralja Stefana De~anskog, u glavnoj srpskoj luci Kotor.

Propa}u srpske dr`ave do{ lo je do gubcowa mnogih nacionalnih, privrednih i kulturnih tekovi na srpskog naroda, a me|u wima i tekovi na u~ene medicine i farmacije. Takvo stawe potrajal o je sve do po~etka 19. veka, kada je obnovljena srpska dr`avnost, kada su po~eli da dolaze { kolovani lekari i farmaceuti, koji su otvarali bolnice i apotekе.

### Nastanak i razvoj apotekarstva u Beogradu

Prvi pisani trag da je u Beogradu postojala prava apoteka jo{ 1661. godine nalazi se u nema~kim izvorima. U kapitalnom de~lu Istorijske farmacije (*Geschichte der Phar-*

*mazie*) izdatom u Berlinu 1904. godine, koju je napisao najpoznatiji istoričar i pisac svetske istorije farmacije H. [elenc (H. Schelenz), navodi se da je jo{ 1661. godine u Beogradu postojala jedna apoteka, ali bez detaqnijih podataka o samoj apoteci ili apotekaru.

Za vreme autrijske okupacije (1718–1739) u Beogradu su postojale jedna bolnica i dve apotekе – gradska i privatna. Gradsku apoteku (1726–1728) dr`ao je Nemac J.B. Roba (Johanes Battista Rooba), sa zvani~nom titулom gradskog apotekara (Stattapotheke). Iz te apotekе je 1726. i 1728. godine snabdevan lekovima i beogradski mitropolit.

Postoji svedo~anstvo sa potpisom apotekara Bra}e Ivanovi}a i pe~atom u vosku, o velikom zlagawu dr et mr ph. Kostantina D. Nikolija, koji je bio na praksi u wihovoj apoteci u vreme epidemije kolere 1867. god.

Odlaskom Austrijanaca iz Beograda obe apotekе su prestale da postoje. Posle toga, Beograd je ponovo ostao bez bolnice i apotekе, na koje }e ~ekati skoro jo{ jedan vek.

S druge strane Save, u Zemunu, koji se nalazi pod austrijskom upravom, prvi put se pominje jedna civilna apoteka 1759. godine, koju je dr`ao Nemac E. Haubenlehner (Elias Haubenlechner).

Iako prostorno veoma blizu, Beograd i Zemun, kao najistaknutije ta~ke dve mo}ne imperije, otomanske i austrijske, postoje i razvijaju se u razli~itim uslovi ma, { to se odrazilo i na razli~it razvoj zdravstvenih ustanova u wima. U nedostatku bolnica i apoteka sa { kolovanim lekari ma i apotek-

---

\* Из: Ступар, Д. „Апотекарска установа Београд“, 1996., Београд

<sup>1</sup> Проф. др Драган Ступар, Фармацеутски факултет у Београду, емеритус

rima u Beogradu, lekari iz Zemuna -esto su pozivani u Beograd ili su Beograđan koji-ma je bila potrebna medicinska pomoć od-lazili u Zemun na lekarski pregled i da nabave lekove u zemunskim apotekama.

Beograd i cel a Srbija su u li u 19. vek bez pravih bolnica, apoteka, lekara i apoteke. Strani lekari koji su dolazili u Srbiju donosili su svoje priručne apoteke sa najneophodnjim lekovima. Tako je ruski vojni lekar Mar-evski, koji je 1809. godine dočao da pomogne Karađorđevim ustancima, doneo sa sobom i jednu priručnu apoteku, koju je kasnije vratio u Rusiju. I dr Vito Romita, najpre lekar beogradskog vezira Abdurahman-paşa (1823), a od 1824. do 1827. godine lekar kneza Miloša Obrenovića, tako je imao svoju priručnu apoteku.

U apcu se pomicu dve apoteke. Jednu je 1826. godine osnovao Jevrem Obrenović, a nalazila se u kući Jovana Mikovića, dok se druga nalazila u kući nekog kiračora, 1827. godine. Prema istraživanjima najznačajni jegistorijska srpske farmacije iz 19. veka, to nisu bile prave apoteke, već neka vrsta dužana za prodaju narodnih lekova, koje su držala nestručna lica.

Dolaskom prvih kolovanih lekara u Beograd i Srbiju sve se više osećala potreba za osnivanjem jedne prave apoteke sa kolovanim farmaceutom, u kojoj bi uvek mogao da se dobije ispravno sastojenje lek.

Prvi pisani predlog da se u Beogradu osnuje jedna prava apoteka, koju bi vodio kolovani farmaceut, nalazi se u pismu koje je 3. februara 1824. godine dr Vito Romita iz Beograda poslao knezu Milošu Obrenoviću u Kragujevac. U pismu se posebno napomiće da je skoro dolazak proleća doneti sa sobom razna obogatja, a time i potrebu za lekovima, te da bi osnivanje jedne apoteke bilo veoma korisno. Mada nema podataka kako je na taj predlog reagovao knez Miloš, na osnovu očuvane arhivske građe i pisanih dokumenata, sigurno je da u Beogradu i Srbiji do 1830. godine nije postojala prava apoteka, ni ti je bilo diplomi ranih farmaceuta.

Knez Miloš je više puta pokušavao da iz Austrije doveđe kolovane lekare i farmaceute u Srbiju, pa je u tom smislu angažovao i Vuka Karaxića u Beograd, ali bez uspeha. Qut na bežeće lekare i farmaceute, koji nisu imali poverenje da dođu u Srbiju, pravdajući to da im tamоivot ne bi bio bezbedan, kao i materijalna dobra, knez Miloš je jedno vreme odustao od sličnih pokusa.

Štavajući da taj problem treba rešavati radijalnije, odlučio je da počne da stipendiira studente medicine i farmacije, koji su se obavezali da će se nakon diplomiiranja vratiti u Srbiju. Stipendiju je dobio više studenata medicine i samo jedan student farmacije (Pavle Ilić), kasnije osnivač prve državne apoteke u Srbiji).

Realni uslovi za otvaranje apoteke u Beogradu stvoreni su tek 1830. godine, kada je sultanova Hatičefi om prvi put Srbiji dozvoljeno da može držati vojsku pod oružjem i otvarati svoje policijske, sudske, administrativne i zdravstvene ustanove, bolnice i apoteke.

### **Za-etak moderne farmacije Beograda i Srbije – apoteka mr ph. Mateja Ivanovića**

Pričika da Beograd konačno dobije pravu apoteku ukazala se kada se pojavi mr ph. Mateja Ivanović, Srbin iz Zemuna. Rođen je u Zemunu kao sin prote Ivanovića, a studije farmacije završio je u Pečti.

Uz podršku i pomoći srpskog konzula u Zemunu Pante Stojilova, od koga je dobio i pismenu preporuku, mr ph. Mateja Ivanović je uputio pismo knezu Milošu u mjesecu martu 1930. godine, podrško molbu Mateje Ivanovića, protinog sina, da mu knez dozvoli da otvoriti apoteku u Beogradu.

Da je saglasnost veoma brzo dobijena i saopštena preko srpskog konzula vidi se iz pisma Mateje Ivanovića od 13. aprila 1830.

godi ne, upu}enog knezu Milo{ u, u kome iz-  
ra`ava svoju zahvalnost:

*„Gospodin Pantelimon Haxi-Stojilov iz Beograda i ma je blagovoleni-je ovog dana javiti mi da su Va{e Sijat elst vo visoku milost i malim meni dozvoliti da mogu u Beogradu apoteku otvoriti.“*

*Blagodare}i Vam na toj visokoj milost i i dozvoleniju gledaju koliko skorije u Beograd doji i udobno mest o i dom za apoteku potratiti, i to kako naem natrag se povrati t i, u Pe{tu ili Vijenu ot i}, nu` dna za apoteku pribaviti.“.*

Mr ph. Mateja I vanovi} je uskoro do{ao u Beograd i kao najpogodniju zgradu za svoju apoteku odabrao posebnu ku}u, koja se nalazila u srpskom delu Beograda, prekoputa crkve (danasa Saborna crkva), u tada{ woj Dubrova~koj ulici (danasa Ulica kraqa Petra). Ku}a je bila na sprat i priqubqena s gorwe strane ku}i u kojoj se danas nalazi kafana „Kod znaka pi tawa“.

Da bi se otvorila apoteka, trebalo je pribaviti jo{ i saglasnost beogradskog vezira. Stoga je knez Milo{ poslao pismeno nare|ewe beogradskom knezu Petru Lazarevi}u da odmah ode kod vezira i izdejstvuje saglasnost za otvarawe apoteke, koja }e biti od koristi stanovni cima Beograda i celog Beogradskog pa{aluka, Srbima i Turcima. Petar Lazarevi} je to uspe{no obavio i ve} 30. aprila 1830. godine pismeno o tome izvestio kneza Milo{a, koji se nalazio u Po`arevcu.

Po{to je beogradski vezik dao odobrwe na dan 30. aprila 1830. godine, mo`emo smatrati da je to dan osnivawa apoteke mr ph. Mateje I vanovi}a.

Na osnovu tog odobrwe mr ph. Mateja I vanovi} je odmah i selio dotada{ we stanare iz uli~ne zgrede u dvori{nu zgradu, preuredio lokal za apoteku, opremio je celokupnim apotekarskim priborom, posudama i lekovima, i otpo~eo da radi.

Ti me su Beograd i Srbija 1830. godine (zna~i pre 178 godina), u godini ponovnog

dobijava svoje davno izgubqene politike, ekonomske i duhovne dravnosti, dobili i svoju prvu pravu apoteku u 19. veku. I stovremenno je to i prva prava zdravstvena ustanova uop{te u Beogradu i Kne`evini Srbiji (prva prava bolnica osnovana je kasnije), ostvarena u duhu savremene {kol ske medicine i farmacije kakvu je poznavala tada{wa prosve}ena Evropa.

Ova apoteka je predstavqala nukleus iz koga se, i po ~ijim uticajem, razvila beogradska i srpska farmacija. Od samog otvarawa ove apoteke i z we su se snabdevali ne samo stanovnici Beograda ve} i mnogi građevi i z ostalih delova Srbije, a zatim bolnice (u Kragujevcu, Po`arevcu, Beogradu i dr.), vojska, ~inovni {tvo i gra|anstvo, pa i neke kasnije otvorene apoteke.

Osniva~i vlasnik apoteke mr ph. Mateja I vanovi}, kao prvi diplomi ran farmaceut koji je do{ao i radio u Beogradu, postao je rodona~elnik beogradske i celokupne srpske moderne farmacije. Wemu se 1840. godine prikqu{i o i wegov mla|i brat Aleksandar I vanovi}, koji je studije farmacije tako{e zavr{io u Pe{ti. Posle toga apoteka se zvala „Apoteka bra}e I vanovi“, a na zvani~nim dokumentima stavqan je potpis „Bra}a I vanovi}i Apotekari“.

Mada je bila jedina prava apoteka u Beogradu i Srbiji u kojoj su gra|ani mogli da dobiju ispravno sa~iwen lek, prvi h nekoliko godina svog rada apoteka nije bila rentabilna. To je istovremeno bio i po~etak borbe protiv nadri lekarstva i nadri apotekarstva. Najve}i problem predstavqala je veoma ra{irena pojava prodaje otrova i lekova koje su prodaval i nestru~na lica po raznim du}anima. Nakon ~albe koju je mr ph. Mateja I vanovi} uputio li~no knezu Milo{u, preduzimane su o{tre mere privitiv prekr{ioса, ali je ovaj problem postojao sve do po~etka dvadesetog veka, a delimi~no i kasnije.

Posle ~etrdeset godina neprekidnog rada, bra}a I vanovi}i su odlu~ili da prodaju svoju apoteku; wu je 1870. godine kupio mr ph. Jovan Dilber, koji je prethodno prodao

svoju apoteku u Smederevu. Sledеји vlasnik apoteke postao je mr ph. Maks Marković 1899. godine, koji je apoteci dao i me „Spasiteq“. Pod tim imenom apoteku su dr alj i weni kasniji vlasnici, i to mr ph. Milićević Jevremović od 1933. godine.

Po zavrsetku Drugog svetskog rata apoteka je postal a društvena svojina i uča je u sastav novoformiranog Apotekarskog preduzeća u Beogradu. Osim toga, u poratnom periodu apoteka je dva puta mewala ime. Najpre se zvala Apoteka „Dr Mladen Stojanović“, a 1960. godine, povodom 130. godišnjice wenog osnivanja i neprekidnog rada, nazvana je Apoteka „Mr ph. Mateja Ivanović“. Na taj način je trajno sačuvana uspomena na prvog kolovanog farmaceuta i osnivača prve savremene apotekе.

Apoteka „Mr ph. Mateja Ivanović“ bila je nosilac stružne delatnosti i sve-

dok mnogih događaja vezanih za razvoj beogradske, srpske i jugoslovenske farmacije, ali takođe i istorijskih, društveno-političkih, kulturnih, pa i literarnih događaja.

Stružni rad farmaceuta i njihova veština izrade lekova oduvek su bili predmet posebnog interesovanja, ne samo bolesnika, već i zdravih ljudi, a apotekе mesta okupljala su i ostalih intelektualaca. U literaturi su navedeni obrazovani pojedinci teme o apotekama, leku i farmaceutima. Stoga ne iznenađuje da je i Vuk Karaxić u svojoj zbirki *Srpske narodne priповједке*, objavljenoj 1853. godine (priključena nekoliko godina unazad), dakle u vreme kad su u Srbiji postojale samo tri apotekе (Ivanovićeva, Pravitelstvena i Delinićeva), zabilježio i jednu pod naslovom *Veliki recept*:



Slika 1. Panorama Beograda u XVIII u kome su postojale dve austrijske apotekе u Beogradu.

„U stara vremena doktori su bili svuda i qekari i apotekari, kao {t o su jo{ u Turskoj; ali je u hri{ janskoj Evropi danas obi~aj da doktor bolensku napi{ e {ta mu treba, pak se s onom wegovom ceduqom, koja se zove recept, ide u apoteku, te apotekar lijev na~ini.

U T\*\*\* jedanput ustavi jedan seqak kola sa dva vola pred apotekom, pak skinuv{ i s wi velika sobna vrat a, unese ji unutra. Apotekar, izbe~iv{ i o~i na wega, re~e mu: „{ta }e{ t i, brat e, ov/e s tim vratima? Majst or, {t o pravi vrat a, sjedi malo daqe na desno.“

Ali mu seqak odgovori: „Ovi m vratima, gospodine, ne treba nikakav majst or osim vas, jer su ona zdrava i ~itava, nego samo gledajte {ta pi{ e na wima: ju~e je bio gospodin doktor kod moje bolesne `ene, i }eo je da joj napi{ e nekakav lijev, pa nijesmo mogli na}i ni pera ni artije ni mastila, nego samo malo krede, te je eto napisao recept na sobnim vratima; nego vas molim, gospodine, gledajte {ta pi{ e, te mi pobr`e na~init e.“

Apotekar ~ude}i se i smiju}i t olikome recept u, na~ini mu odma lijev.“

Kao ~etvrtu po redu apoteku u Beogradu otvorio je mr ph. Dimitrije Milutinovi} 1864. godine; petu - mr ph. Toma Pani} (1871); {estu - dr et mr ph. Jovan \uri} (1878); sedmu - mr ph. Mihajlo Proti} (1885); osmu - mr ph. \orje Dimitrijevi} (1888); devetu - mr ph. Kosta M. Nikoli} (1892); desetu - mr ph. Cvetko Selakovi} (1892); i drugi.

Broj novootvorenih apoteka se i daqe pove}ava: 1909. godine bilo ih je 16, a Prvi svetski rat zati~e ve} vi{e od 20 apoteka u Beogradu.

U vreme otvaranja prvih apoteka u Beogradu i Srbiji jo{ uvek nije postojalo stru~no farmaceutsko zakonodavstvo, ve} su za svaku novu apoteku dono{ ena posebna akta. Prva uredba o rukovawu ru~nim apote-

kama lekara donesena je 1839. godine, ali je prvi zakonski propis u vidu Pravila za dr`avnu apoteku i za javne apotekte, donesen tek 1845. godini.

Me|utim, dono{ ewem Zakona za apotekte i apotekare i dr`awe i prodavawe lekova i otrova, 15. maja 1865. godine, stvoreni su uslovi za br`i razvoj srpske farmacije na zakonskim osnovama. Ovaj zakon je kasnije ukl opqen u op{ti zakon za celokupnu sanitetsku struku iz 1881. godine, koji je, sa izvesnim dopunama i izmenama, ostao na snazi u Srbiji sve do 1930. godine, kada je donesen Zakon o apotekama i nadzoru nad prometom lekova.

Jedan od veoma zna~ajnih doga|aja u vezi sa farmacijom u Beogradu jeste osnivanje Hemiske laboratorije 1859. godine i postavqawe dotada{ weg dr`avnog apotekara mr ph. Pavla Ivi}a za prvog dr`avnog hemi~ara; na toj du`nosti ga je zatekla smrt 1871. godine.

Ca{ državni hemičar, mr ph. Pavle Ivi} je obavљao sve, pa i сложеније стручне analize koje su od njega заhtevali судски i ostali органи. Обављајући једну такву анализу 1866. године доказао је присуство отрова у унутрашњим органима једног девојке, која је умрла под сумњивим околностима. Том приликом је извео и једну од најпознатијих метода одређивања арсена, која је у токсикологији назvana Маршова проба, и описао цео ток њеног извођења. Описујући ток те анализе дао је и прву стручну терминологију на српском језику.

Osim mr ph. Pavla Ivi}a, kao osniva~a Hemiske laboratorije, ~ak jo{ {estori ika farmaceuta su bili dr`avni hemi~ari, {to zna~i da s primewena hemija za~ela i razvila u okruju beogradske farmacije.

Do pojave nacionalne farmakopeje, na tlu Srbije su kori{ }ene razne strane far-

makopeje i takse. Prva farmakopeja u Srbiji bila je *Srbska vojena farmakopeja* (1863), usvojena za potrebe srpske vojske i *Krat kij sast av farmakopejski za Srbiju*, izdat u Beogradu 1865. godine. Zatim su izdata još dva primerka vojne farmakopeje (1878. i 1880. godine) i dve civilne farmakopeje: *Farmakopoea Serbica Editio prima* (1881) i *Pharmakopoea Serbica Editio secunda* (1908), koja je 1926. godine prečimpana i slučila je kao slučbena farmakopeja u Jugoslaviji do pojave prve jugoslovenske farmakopeje.

Godine 1879. u Beogradu je osnovano stručno i staločko udruženje, Apotekarsko društvo u Srbiji, koje je neposredno posle toga promenilo naziv u Srpsko apotekarsko društvo, koje je okupilo vlasničke apoteke. Izdavalо je i svoj list „Glasnik Apotekarskog društva u Srbiji“ (1890), „Farmaceutske novice“ (1909), „Glas apotekarstva“ (1909) i „Apotekar“ (1928–1931).

Posle Drugog svetskog rata apotekarstvo je počelo novim putem. Vreme koje je prethodilo osnivanju Apotekarske ustanove „Beograd“ i stavljanju apotekarske struke u slučbu zdravstva prema potrebama savremenog društva, započelo je sa 1947. godinom, kada je sprovedena nacionalizacija apoteke. Novi poredak u zemlji, zasnovan na društvenoj svojini, omogućio je da apotekarska delatnost postane integralni deo zdravstva.

Zakonski propisi, doneseni na osnovu Ustava FNRJ iz 1946. godine, izmenili su prirodu vlasničke druge. Podravnjeni su: bolničke ustanove, bawska i klimatska lečilišta, preduzeća za proizvodnju i promet le-

kova na veliko. Od ovoga je izuzet jedan broj apoteka, ali su i privatne i nacionalne zovane apoteke bile pod nadzorom nadležnih narodnih odbora.

U to vreme nacionalne zovane apoteke nisu imale status zdravstvenih ustanova, već privrednih preduzeća, što se nepovocno odražalo na njihovu ulogu u zdravstvenoj službi.

Tek 1949. godine, Zakonom o otkupu apoteke u NR Srbiji, nacionalne su sve apoteke i stvorena su apotekarska preduzeća, koja su brinula o snabdevanju apoteke, volewu materijalnog poslovanja, razmeđawu kadrova. Apoteke u Beogradu počele su da posluju u sastavu Gradskega preduzeća za promet lekova. Preduzeće je osnovalo hemijsko-farmaceutsku laboratoriju za proizvodnju galenskih preparata, koji ma je snabdevalo sve apoteke.

Gradsko preduzeće za promet lekova, međutim, usmeravalo je apoteke više ka privrednoj, a mawe prema zdravstvenoj delatnosti, pa je postojala opasnost da će ostvarivavše socijalističke koncepcije o apotekama kao sastavnim delovima apotekarske delatnosti biti dovedeno u pitanje.

Prelomnom godinom u društvenom statusu apotekarstva smatra se 1953. kada je, Uredbom Savezne vlade upravljaju zdravstvenim ustanovama, ukinuto Gradsko preduzeće za promet lekova. Apotekama je konanu priznat status zdravstvenih ustanova i one posluju samostalno. Galenska laboratorija se takođe osamostoji i postaje preduzeće – „Eskulap“, koje je 1962. godine ušlo

У миру прашињар, у рату у првим редовима

Магистар фармације Љиљана Ђорђевић, некадашњи управник Апотеке „Димитрије Туцовић“ и у то време секретар Фармацеутског друштва Србије, посебно се залагала да фармацеутска струка има, пре свега, здравствену функцију и настојала да однос према пацијенту увек буде коректан. Говорила је да апотекар мора имати на уму да је пред њим болестан човек, често неук, са којим треба имати много стрпљења.

„Апотекар је онај пешак из романа Стевана Јаковљевића – у миру прашињар, а у рату у првим борбеним редовима“, рекла је.

u sastav „Galenike“. Apoteke su same izravljive, i spiti valje i stavqale u promet lekove i sredstva za leewe.

### **Apotekarska ustanova Beograd – pionir i vizionar (1971–1996)**

Sa mre`om apoteka, sopstvenom proizvodwom galenskih preparata, slu`om snabdevawa, kontrolno-analiti~kom laboratorijom, kompjuteri zovanom obradom podataka i prometom lekova od preko dvanaest miliona maraka mese~no, Apotekarska ustanova „Beograd“ danas je, bez sumwe, najve}a i ekonomski najsna`nija apotekarska organizacija u Jugoslaviji i jedna od najve}ih u Evropi.

Ustanova je vremenom izrasla u gigant koji objedi wuje zdravstvenu, proizvodnu i prometnu delatnost. Osnovana u slu`bi zdravqa stanovni ka Beograda, ova sna`na apotekarska porodica prolazi la je kroz mnoge razvojne promene, u skladu s dru{tvenim promenama. Kao jedinstvena celina uspela je da se odr`i uprkos svim te{ko}ama i da sa~uva dostojanstvo apotekara i wi~hove struke.

Danas je razvoj apotekarske slu`be postao nezamisliv bez Apotekarske ustanove „Beograd“. Ustanova nije posustala ni kad je bilo najte`e. Uvek je pred sobom imala svoju veliku zdravstvenu misiju u dru{tvu i svoje razvojne ciqeve. U ostvarivawu jednih bila je pionir, u drugima vizionar.

Po sprovedenom referendumu, od 1. do 14. decembra 1970. godine 95 odsto zaposlenih u do tada samostalnim ustanovama i zjasnilo se za jedinstvenu apotekarsku ustanovu. Apoteke „Stari grad“, „Slavija“, „Savski venac“, „Zemun“, „Zvezdara“, „Bra}e Kova~“, „~ukari ca“, „Zdravqe“, „Padi nska skela“, „20. oktobar“ i „Ov~a“ doneli su odluku o osnivawu Ustanove.

Skup{tina grada Beograda je 21. januara 1971. godine donela re{ewe o preuzimawu prava i obaveza osniva~a prema Apoteci „Beograd“. Novoi zabrani savet ustanove od-

lu~io je da se ona zove Apotekarska ustanova „Beograd“.

U svom imenu i upravqawu pretrpel a je vi{e promena. Tako je 15. februara 1974. godine prerasla u slo`enu Apotekarsku radnu organizaciju „Beograd“ sa pet OOOUR-a. Septembra 1991. godine OOOUR-i su transf ormisani u celine po teritorijalnom principu i Skup{tina grada, kao pravni naslednik, vratila je Ustanovi pravobitno ime. Ulugu osniva~a Ustanove 1996. godine preuzele je Ministarstvo zdravqa Srbije.

Kao jedinstven organi zam, za 25 godina Apotekarska ustanova „Beograd“ postal a je zna~ajan partner zdravstvenim, obrazovnim i nau~nim ustanovama, kao i nadle`nim ministarstvima u pogledu stru~nog i medicinskog razvoja apotekarske slu`be u Jugoslaviji.

Ustanova je organizovana kao zdravstvena organizacija u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj za{titi. U wenom sastavu, na dan 25. godi{wice jubileja, bilo je 105 apoteka. Centralna galenska laboratorijska za proizvodwu lekova, galenskih pripravaka i pomo}nih lekovi tih sredstava; galenske laboratoriye; organska, biohemiska, fito i kontrolno-analiti~ka laboratorijska.

Organizacioni delovi Ustanove su: apoteke, grupisane po teritorijalnom principu u {est celina, i zajedni~ke slu`be, stavqene od ra~unovodstveno-fi nansijskih, op{tepravnih i stru~nih poslova – proizvodwa lekova, Centar za informacije o lekovima i odcqewe za automatsku obradu podataka.

Delatnost Ustanove se odvijala u jedan-est beogradskih op{tina, a wen najva`niji zadatak je snabdevawe gra|ana i ustanova lekovima i pomo}nim lekovi tim sredstvima.

Ustanova ima 1.144 zaposlena, od kojih jedan doktor i tri magistra nauka, 50 specijalisti, 377 diplomi rani h farmaceuta i 329 farmaceutskih tehni~ara.

Apotekarska ustanova „Beograd“ zauzima prostor ve}i od 17.000 m<sup>2</sup>.

Jubileji, podse}awa, proslavqawa..

## 140 godina Vaqevske bolnice (1867-2007)\*

### Kratak istorijat

**D**aleke 1867. godine tada{ wi okru`ni fizikus (lekar) i vi |eni gra|ani odlu~ili su da posle vi{ e poku{ aja konan~no of orme bolnicu. Uz podr{ ku Ministarstva unutra{ wi h del a Kne` evine Srbije i okru`nog Na~el stva, u januaru te godine zakupili su ku}u nekada{ weg sreskog na~el ni ka Alekse Andonovi}a u kojoj je prva bolnica po~ela a rad krajem oktobra.

Od tada do danas, generacije lekara i bolni~arki utkal i su svoje znawe i humanost u dobrobit ne samo naroda kol ubarskog kraja ve} ~itave Srbije. Vaqevska bolnica 1914-1915. godine postala je simbol medicinske po`rtvovanosti i humanosti – u okru`ewu vel ikih bitaka ~itav grad postao je Bolnica i tako se zauvek upisao u istoriju srpskog naroda.

Zdravstvena ustanova i weni zaposleni rasli su sa narodom, pa je tako povratak { kolovanih lekara iz sveta zna~io nau~ni i kulturni napredak samog grada. Lekari su bili nosioci prosveti teqskih ideja i modernizma, oni su u Vaqevu pisali i prevodili kwige, osnovali teniski klub, muziku { kol u, osnivali dru{ tva prijatecqstva sa drugim dr`avama i organizovali kulturne doga|aje.

Nadahwuju}i se wi hovim nasle|em, vaqevsko zdravstvo danas je otvoreno prema dostignu}ima savremene medicine i ubrzanim razvoju koji se ogleda u nabavci savremene opreme, usvajaju novih dijagnosti~kih, terapeutskih i hi rur{ ki h metoda, kontinui ranoj medicinskoj edukaciji kao i uvo|ewu organiza~ionih novina i savremenog upravqawa.

Prva asocijacija na va{jevsku bolnici je nasa slikarka Nadejda Petrovi}, koja je kao dobrovoljna bolничарка, neguju}i ra{jenike i болеснике u va{jevskoj bolnici, umrla od tifusa 1915. godine.

Bolnica je i danas, bаш као и у то време, „чиста и безбедна болница“ – наш главни мото и идеал.

Va{jevска болница је обухваћена пројектом „Развој здравства Србије“.

Проф. др Томиша Милосављеви},  
министар здравља

### Hronogram razvoja bolnice

(oko) **1807** – Kod manastira ] elije nalazi~ka se privremena bolnica u kojoj su le~eni raweni ustanci. Glavnu negu pru`ali su im vidari \or|e i Ninko Topal (otac i sin) iz Brankovi}a.

**1830-1832** – Dr Jovan Steji} povremeno boravio u Vaqevu prate}i svog gospodara i dobrotvora Jevrema Obrenovi}a, ~iji je bio li~ni lekar. Steji} je prvi { kolovani lekar za koga se zna da je dolazio u Vaqovo. Verovatno da je on tada pru`ao lekarsku pomo} i poneki m oboleli m Vaqevcima.

**1835** – Vaqevski okru`ni fizikus Gligorije Ribakov predlagao nadle`nim vlastima osnivawe bolnice u sedi{ tu okruga.

\* Из: Ракови} ѣ. „Здравство у ва{jevском крају“, Ва{jevска болница, 2007, Ва{jevo.



Slika 1. Andonovića kuja u kojoj je osnovana Vračevska bolnica.

**1837** – Ustanovljen u Kneževini Srbiji { kolski i { piatački (bolnički) fond u kome je sakupljan novac za osnivanje { kola i bolnice. U zasebne fondove razdvojeni su 1841. godine, pričemu je i svaki okrug imao sopstveni { piatački fond i samostalno se starao o wegovom uvezanju. Iz tih fondova je do 1875. godine osnovano 14 bolnica.

**1862** – Radi zdravstvenog zbrinjavanja vojnih dobrovođaca, pristiglih sa raznih strana Evrope, ustanovljena u Vračevu, po zapovesti vojnog ministra, privremena dobrovođačka bolница. U voji je ordinirao dr Dimitrije Kaparić.

**1867, 22. oktobar** – U Vračevu **osnovana Okružna bolnica**. U po- etku je bila smeštena u privatnoj kući Alekse Andonovića. Svega pet pacijenata

i malo je u prva dva meseca svog postojanja.

**1870, 5. septembar** – **Otvorena prva apoteka u Vračevu**, vlasništvo Kladija Prkelmajera. Tada je u Srbiji već postojalo jedanaest apoteka.

**1889** – Sanitetski kapetan prve klase dr Jevta Ristić rukovodio privremenom vojnom bolnicom u Vračevu. Lekari te bolnice još su bili dr Mihajlo Lorenčić i dr Pavle Očko.

**1898, mart** – Umesto dr Svetozara Arsenijevića za novog upravnika Vračevske privremene vojne bolnice postavljen je dr Roman Dalmajer, do tada upravnik Kragujevčke stalne vojne bolnice. Oba su imali još sanitetskog majora.

**1904, 11. maj** – Boravečki u Vračevu, kralj Petar I Karađorđević posetio je Vračevsku bolnicu.

- 1904, 9. oktobar - Na~elstvo Vaquevskog okruga raspisalo je licitaciju za opravku i rekonstrukciju ~enskog paviliona okru`ne bolnice.
- 1906, april - Sani~etski major Vladimir A. Popovi} postavqen je za novog {ef a Vojne bolnice u Vaquevu.
- 1906, jesen - ~itaonici vojnih lekara u Vaquevu osnovali su sani~etski majori Vladimir A. Popovi}, dr Milan Pe~ci} i dr Jordan Staji} i sani~etski poru~nik dr \or|e Proti}. Ci q ~itaonice bio je „nabavqawe stru~nih listova i spisa za lekare; nabavqawe pou~nih i zabavnih spisa za bolesnike“. Pravila ove ~itaonice odobrio je 18. oktobra ministar vojnih general Radomir Putnik. Zahvaquju}i prilozima „nekoliko rodoquba“, ~itaonica je ubrzo po osnivawu upisana za ~alanu utemeqiva~a Srpske kwi`evne zadruge.
- 1907, po~etak oktobra - Dr Selimir \or|evi} postao je okru`ni lekar u Vaquevu, zameniv{ i na toj du`nosti dr Mihaila Cvijeti}a. I stovremeno je preuzeo i du`nost upravnika Vaquevske bolnice. Me|u Vaquevcima je ostao do smrti 1915. godine i za to vreme mnogo je u~inio na unapre|ewu bolni~kog rada.
- 1908, 1. septembar - Osve}en novi hirur{ki paviqon Vaquevske okru`ne bolnice.

„Штетно за здравље – Војна болница у Ваљеву постоји у среди вароши, преко ол навјећег хотела Драге Секулића, где су често забаве и где игра позориште. У позоришту се пуша, у кафани се пева и свирају Шигани а каткап и војна музика, што све чини штету по мир болесника. Сама хигијена ово не допушта, а и време је да болница буде већ једном на месту где треба“.

(Вечерње новости, 8. новембар 1909. год.)

- 1912, 1. jun - Rukovodstvo Vaquevskog okruga odlu~ilo je da „prema aktu Okru`ne bolnice“ zamoli od Sani~etskog odevewa Ministarstva unutra{wih dela nabavku rendgen aparata.
- 1912, letot - Dr Neg. M. Velizari}, specijalist „za unutra{we bolesti“, nala~io se na du`nosti upravnika Vojne bolnice u Vaquevu.
- 1914, jesen - Dr Ar~ibald Rajs, [vajcarac koji je do{ao u Srbiju da utvrdi kakva je zlo~instva ~ini okupator, stigao je, posle kra}eg zadr`avawa u Ni{u, „mladenova~kim vozom“ u Vaquevo. U kwi zi „{ta sam video i pre`iveo u velikim danim“ Rajs je napisao i to da je tada{ we Vaquevo bilo velika bolnica i da je bivalo dana kad je ovde „umiralo po 59 raweni ka dnevno“.
- 1914-1915 - U epidemiji tifusa pegavca, koja se rasplamsala po Srbiji, Vaquevo je najte`e stradal o. Masovno je umiralo stanovni{tvo, ali i srpski i zaro~bqeni austrougarski vojnici i mnogo brojno medicinsko osobqe. Proceseweno je da je tada u vasevskom kraju umrlo preko 3500 vojnika i vi{e od 4000 gra|ana. Raweni ke zara`ene pegavcem le~ila je i mala ambulanta u Mioni~ci (u ku}i abaxije \or|a Trifunovi}a). Ta ambulanta je bila u sastavu Vaquevske bolnice Alis Hat~eson. Prva poqkska bolnica Drinske divizije prvog pozi va nalazila se u Brankovini, ostale u Grabovici, Koceqevu, Pri~evi}u, Peckoj.
- 1921, 15. april - „Beogradski dnevnik“ pisao je o osnivawu o~nih bolnica u mestima gde su oboqe~a o~iju naj-e{ }a, isti~u}i da su one ve} obrazovane u {apcu i Vaquevu.
- 1921-1922 - Upravnik Vaquevske okru`ne bolnice dr Vlada Popovi}, sekundarni lekar je dr Sofija Stojanovi}. Okru`ni fizikus je dr Milan Despotovi}, privremeni honorarni lekar Sreza vasevskog je dr Jozua Rajs, lekar Sreza kolubarskog je dr Jovan

Aleksi}, privremeni honorarni lekar Sreza podgorskog je dr Ante Konop-  
-ik, lekar Sreza tamnavskog je dr Jovan Miju{ kovi}.

„Рентгенови зраци у Ваљеву – О љухо-  
вима намештен је и отпочео радити апарат  
за Рентгенове зраке у Ваљеву. Познато је од  
колике је важности у лекарској струци ово  
моћно средство које се у напреднијим земља-  
ма већ давно и са успехом примењује. Наша  
околина, иако можда и најнапреднија у Срби-  
ји, није могла да се користи овом важном  
научном тековином. Намештени апарат у Ва-  
љеву спада у најновије и најмоћније каквих у  
целој земљи нашој јелва има десетак. У иш-  
ћем броју листа изађи ће опширији чланак о  
Рентгеновим зрацима од г. др Бранислава  
Грађанског који је и набавио исти апарат.  
Преглед и лечење увече кад има струје. Ка-  
рађорђева 60, преко пута начелства.“

(Глас Тамнаве, 1. јун 1923. године.)

1926, 1. jun – Za upravni ka Vaqevske bol ni-  
ce i { ef a bol ni~ke hi rurgije posta-  
vqen je dr Jovan Miju{ kovi}.

1927, 5. avgust – Dr Milivoje Milenkovi} поставqen je za { ef a Odeqewa za o~ne bolesti Oblasne bolnice u Vaqe-  
vu. U wu je do{ ao 21. marta 1927. go-  
di ne.

1927-1928 – Upravni k Stalne drianske vojne  
bol nice bio je dr M. Milosavqevi}.

1928, 7. april – Upravni k Vaqevske bol ni-  
ce Jovan Miju{ kovi} izveo je uspel u  
operaciju na srcu petnaestogodi { weg  
de~aka iz Dupqaja, rawenog mal okal i-  
barskim revol verom. Do tada u Jugosl a-  
viji nisu izvo|ene operacije na srcu.

1928, I eto – Po~ela je izgradwa Doma na-  
rodnog zdravqa u Bawanim, prvog u  
dr` avi.

1931-1934 – Dr Vladimir Stanojevi}, sani-  
tetski of i cir, poznat i kao istoriar  
medicine, nalazio se na du` nosti

upravni ka Divizjske vojne bol ni ce u  
Vaqevu. Napisao je kwigu „I storija  
srpskog vojnog sani teta“, objavqenu  
1925. godine.

1932 – Objavqena je kwiga „Bawane“, u ko-  
joj je autor dr Aleksandar Petrovi} opisao socijalno-zdravstvene i higi-  
jenske prilike u tamnavskim Bawanima. Poglavlja kwige su slede}a: I s-  
hrana seqa~ke ku}e; Buxet seoske po-  
rodi ci; Bawanska `ena u svojoj poro-  
di ci; O religioznom ose}awu; Li~na  
hi gijena Bawanaca; Zi dawe ku}a; Ko-  
lektivni rad na selu; Cigani. To izu-  
~avawe preduzeto je u I eto 1931. godi-  
ne prema nal ogu Centralnog higijen-  
skog zavoda u Beogradu.

„Премештени – „Потреба“ је изискивала те  
су ових дана премештени из Ваљева: др Ми-  
лан Атанацковић, управник Окружне болнице,  
у Травник, др Раца Стефановић, лекар Бан.  
Болнице, у Гучу.“

(Глас Ваљева, 24. март 1935. године)

„Враћен – Др Раца Стефановић, који је  
по други пут био пре 4-5 месеци премештен  
из Ваљева, успео је да опет буде враћен за  
лекара Бановинске болнице у Ваљеву одакле,  
међу нама били речено, није ни ишао, но је  
зато време био на „боловању“.

(Глас Ваљева, 4. avgust 1935. године)

1935, 7. mart – Za v.d. Upravni ka Banovi-  
ske bol nice u Vaqevu postavqen je  
o~ni lekar dr Milivoje Milenkovi}.  
Upravqao je Bolnicom do 5. februara  
1938. godine. Iz Vaqeva je otia{ao u  
Skopqe za { ef a O~nog odeqewa tamo-  
{ we Dr` avne bolnice.

1937, po~etak aprila – Dr Jovan Miju{ kovi},  
nekada{ wi di rektor Vaqevske  
bol nice, odr`ao je svoje pristup pre-  
davawe „pred dupke punim amfitea-  
trom“ beogradskog Medicinskog fa-

- kul teta. I zabran je za profesora na novoustanovqenoj katedri I storija medicine.
- 1937, 16 novembar – Rečewem bana Drinske banovine za v. d. {ef a Hirur{ kogodeqewa Banovinske bolnice u Vaqevu postavqen je Du{an Miki}, do tada lekar Dr`avne bolnice u Novom Sadu.
- 1939 – Sagra|eno je u Vaqevu novo bolnisko zdawe. Nazvano je posle rata Ruska bolnica i tada je bilo kori{ }eno za negu raweni ka. Vaqevska bolnica se preselila u tu zgradu 1954. godine.
- 1941, po~etak januara Banovinska bolnica u Vaqevu, u Ulici kraqa Aleksandra 17, raspolagal a je telefonski brojem 45. Telefon one su tako|e imali Dom narodnog zdravqa, dr Milorad Kostić, sanitetski major dr Tihomir Mihailovi}, dr Radomir Stefanovi} i apotekar Petar Tadi}.
- 1941–1944 – Na du`nosti {ef a Hirur{ kogodeqewa Vaqevske bolnice nalazio se dr Tihomir Mihailovi}. Pre toga (1934–1941) Mihailovi} je bio {ef chirurgije Vojne bolnice u Vaqevu.
- 1944, jesen – Stacionirane su u Vaqevu bolnice Prvog proleterskog korpusa i tri divizije NOVJ. Wi hovi raweni ci su, pored vojne i gra|anske bolnice, zabriwani i u drugim koliko-toliko pogodnim zgradama. U dva paviliona Poqoprivredne {kole nalazio se 300 kreveta, a u bolniskom zdawu nedaleko od „Vistada“, podignutom pred rat, 450 kreveta.
- 1946 – Vaqevskom bolnicom i wenim chirur{kim odeqewem rukovodio je dr Radomir Stefanovi}, ginekolofkim dr Blagoje Stambolovi}, internim dr Ljubink Benešini, de-jim dr Rajko Nenadi} (radio je u Narodnoj ambulanti), zaraznim dr Margita Paunovi}, grudnim dr Sava Qubišavqevi}, bolniskom apotekom Draga Zafirovi}.
- 1947, april – Ukinut je Vaqevski okrug. Bolnica u Vaqevu preimenovana je u Gradsku bolnicu.
- 1948 – Tokom godine u Vaqevskoj bolnici le~eno je 5.180 bolesnika, obavqeno je 9.363 ambulantnih pregleda i izvedeno je 3.794 te`ih i lak{ih operacija. Gradski izvr{ni odbor kupio je Bolnici jedan rendgen.
- 1953, 9. januar – Osnovan je u Vaqevu Dom narodnog zdravqa sa slede}im organizacijom jedinica: higijenska stanica, zubna ambulanta, ambulanta op{te prakse, de-jim di spanzer, di spanzer za `ene, anti tuberkulozni di spanzer, {kolska poliklinika, ko`no-venerinoodeqewe. Upravnik je dr Julka Kitonovi}.
- 1953 – Za upravnika Vaqevske bolnice, umesto dr Nikodija Blagojevi}a, postavqen je dr Vladimir \urovi}, hirurg, najzna~ajniji medicinar u Vaqevu u drugoj polovini dvadesetog veka.
- 1954, februar – Vaqevska bolnica je preseqena u preure|enu zgradu tzv. Ruske bolnice, zidanu pred Drugi svetski rat. Do preseqewa Bolnice to zdawu je kori{ }eno kao „Kru{ikov“ sama~ki hotel. Bolnica je tada raspolagal a sa 450 posteqla (ranije 240). Imala je i sopstvenu ekonomiju sa 10,5 hektara dobijenih od vaqevske op{tine. Nov naziv bolnice je Op{ta bolnica „Dr Mila Panti}“.
- 1955 – Vaqevska bolnica „Dr Mila Panti}“ imala je slede}a odeqewe: interno, hirur{ko, prednatolofko, o~no, zarazno, ginekolo{ko-aku{ersko, deje, grudno, kabinet za transfuziju krv{i, anti tuberkulozni di spanzer, prijemno odeqewe i laboratoriju. Raspolagal a je sa 673 posteqla, a u woj je radio 26 lekara. U prvih devet meseci le~eno je 10.877 bolesnika i operisano je 2.064. Dom narodnog zdravqa imao je 19 lekara.
- 1957, 30 maj – Umesto Doma narodnog zdravqa osnovane su u Vaqevu dve zdravstvene

- stani ce kao osnovne jedini ce zdravstvene za{ tite. Prva zdravstvena stanic a je radila u prostorijama dosta{ weg Doma narodnog zdravqa u Kara|or|evoj ulici, a druga u novopodignutoj monta~noj zgradji u Te{ waru. U zasebne op{ tinske ustanove izdvojene su: Zubna poliklinika, { kolska poliklinika i De~ji di spanzer. Sreski status imali su: specijalisti ~ke slu`be (u sastavu Bolnice), Anti tuberkulozni, Ko` nove~neri ~ni i Onkolo{ ki di spanzeri.
- 1958, 17. jul – Odlukom Narodnog odbora sreza Vaqjevo, pri Op{ toj bolnic i „Dr Mi { a Panti}“ u Vaqevu osnovana je Sredwa medicinska { kol a. U wu su primani u~enici sa { est razreda gimnazije. Na svom po~etku { kol a je imala 38 u~enika. Od Republi~kog saveta za prosvetu i kulturu dobijena su u~ila, a od bolnice inventar i kadrovi.
- 1959, jul – Pri Op{ toj bolnic i „Dr Mi { a Panti}“ otvoreno je Odeqewe za rehabilitaciju.
- 1959 – U vaqevskoj Op{ toj bolnic i bilo je zaposleno 292 medicinara i nemedicinskog osobqa.
- 1961 – Sagra|en je u Vaqevu Centar za majku i dete (upravnik je dr Jela Panti}, pedijatar) sa { kol skom poliklinikom, de~jim di spanzerom i di spanzerom za `ene.
- 1962, 30. septembar – Spajawem dve zdravstvene stani ce – Centra za zdravstvenu za{ titu majke i deteta, Zubne poliklinike i tri di spanzera (antituberkuloznog, onkolo{ kog i ko` nove~neri ~nog) ponovo je u Vaqevu osnovan dom zdravqa. Direktor je dr Radomir Stankovi{.
- 1964, 30. decembar – Spajawem Doma zdravqa i Op{ te bolnice osnovan je u Vaqevu Medicinski centar „Dr Mi { a Panti}“. Za direktora je imenovan dr Radomir Stankovi{. Odluku o tome donela je Op{ tinska skup{ tina u Vaqevu.
- 1964 – U vaqevskom zdravstvu bilo je zaposleno 64 lekara, osam stomatologa, tri farmaceuta, ~etvoro sa vi{ om spremom, i 125 medicinskih tehni~ara i drugog osobqa. Na Ubu je bilo osam lekara, jedan farmaceut, dva stomatologa i 18 medicinskih radnika sa sredwom stru~nom spremom.
- 1967, 10. jun – U Vaqevskoj bolnici otvorena je nova zgrada u kojoj su sme{ teni neuropsihijatrijsko i o~no odeqewe.
- 1969 – Medicinskom centru u Vaqevu pripojene su zdravstvene stani ce u Kamenici, Mionici, Lajkovcu i Ose~ini.
- 1970, 13. septembar – Otvoren je novozgrani poliklini~ki blok u sastavu Vaqevske bolnice. Raspolagao je sa 4.000 kvadratnih metara korisne povr{ine za sve specijalisti ~ke ordinacije.
1971. – Dr Radomir Stankovi{ nalazio se na du~nosti direktora Medicinskog centra Vaqjevo. Pomo}nik direktora za op{ te poslove je Radovan Panti}, glavni medicinski tehni~ar je Dobri~e @ivkovi{.
- 1975–1985 – Na du~nosti direktora Vaqevske bolnice nalazio se dr Miroslav Mirko Florijan~i}, pedijatar. Bolnica je u tom razdobqu prostorno vi{ estrukto pro{ irena, snabdevena novom opremom, kadrovski je oja~ana i organizaciono izmewena i osavremewena.
- 1976–1980 – U Vaqevskoj op{ tini stopa nataliteta pove}ana je sa 13,9 na 14,4 na 1000 stanovnika. Smrtnost odoj~adi smawena je sa 22,3 na 19,2 na 1000 stanovnika. Postotak le~enih pre smrti pove}an je sa 87,6 na 89,2 odsto. Zdravstvenu za{ titu u Medicinskom centru Vaqjevo pru`ala su 142 lekara (83 specijalista).
- 1978, 4. jul – Polagawem kamena temeqca po~ela je u Vaqevu izgradwa hi rur{ kog bloka.
- 1978 – Umesto „Biltena“ pokrenute su u Vaqevu nove bolni~ke mese~ne novine

- „Glasnik“, koje su izlazile 14 godina, a urednik je bila Jasmina Pali}. Obnovljene su 2004. godine pod novim nazivom „Inf ostrana“ (urednik Marijana Andrić).
- 1980 – U Vaqevskoj bolnici osnovano je Odečewe vaskul arne hi rurgije, kojim je rukovodio dr Dušan Nikolić.
- 1981, kraj godine – Nova organizacija zdravstvene zaštite. Medicinski centar „Dr Mila Pantić“ organizovan je kao složena organizacija udruga enog rada sa pet radnih organizacija u svom sastavu: domovi zdravaca u Lajkovcu i Mionici; u Vaqevu Dom zdravaca, Opština bolnica i Apotekarski centar. U okviru vaqevskog Doma zdravaca obrazovana su ~etiri OOUR-a: Osnovna zdravstvena zaštita sa seoskim ambulantama, Nega i lečenje zuba, Medicinska rada, Dispanzer za decu i omladini.
- 1984 – U sastavu Vaqevske bolnice izgrađen je stacionarni deo sedmospratnog hi rurga~kog bloka. Operativni deo je usezen u razdoblju od 1989. do 1991. godine.
- 1985, 26. februar – Referendumom u Zdravstvenom centru „Dr Mila Pantić“ u Vaqevu, usvojena je wegova podela na tri osnovne organizacije udruga enog rada (OUR): Dom zdravaca, Regionalna opština bolnica i Apotekarski centar. Prethodno se zdravstvo Vaqeva izdvojilo iz SOUR-a kojim je objedinavano zdravstvo u opština Vaqevu, Lajkovac i Mionica. Zavod za zdravstvenu zaštitu radnika „Krušik“ obrazovan je kao zasebna radna organizacija.
- 1986 – Direktor Medicinskog centra Vaqevu bio je Dragomir Gličić, diplomi~ani pravnik.
- 1989, januar – Za direktora Regionalne opštine bolnice u Vaqevu izabran je prim. dr Dušan Nikolić.
- 1990, 24. novembar – U Vaqevu je održan naučni skup „Vaqevska bolnica 1914-1915“ i otkrivena spomen-plaka na nekadaj woj zgradi Okružne bolnice u Vaqevu (sada zgrada I starijskog arhiva).
- 1992, 10. decembar – Osnovana je u Vaqevu Fondacija za razvoj hi rurgije „Dr Jovan Mijatović“.
- 1993 – Dr Miroslav Srećković, specijalista za ortopedsku hi rurgiju i traumatologiju, bio je direktor Medicinskog centra u Vaqevu (ostao na toj dužnosti do jeseni 2000. godine).
- 1998, 5. novembar – U Vaqevskoj bolnici izvedena je prva laparoskopska operacija ~u~ne kese.
- 2000, 2. novembar – Dr Ilija Trpković, hirurg, postavljen je za novog direktora Zdravstvenog centra Vaqevu. Novi upravnik Bolnice je dr Mirjana Jeračić, neurolog.
- 2001, 20. april – Obeljena je stogodišnica hi rurgije u Vaqevu.
- 2002, 28. oktobar – Otvarawem Dijagnostičkog centra obeljena je 135. godišnjica Vaqevske bolnice. Centar je dobio i novi Siemens spiralni skener i digitalni rendgen aparat, vredni 390 hiljada evra.
- 2004, 15. decembar – Novi, moderni Siemensov skener u Vaqevskoj bolnici.
- 2005, 11. januar – ~etiri Revije „Kolubara“ proglašeno je prim. dr Iliju Trpkovića za Vaqevca – li~nost 2004. godine.
- 2006, 6. mart – U akciji lista „Blic“, među 100 najboqih lekara u Srbiji je i dvoje Vaqevaca – dr Slavana Jokić (ona~ni lekar) i dr Jordan Lazarević (hi rurg).
- 2007, 18. januar – U sastavu Vaqevske bolnice otvoreno je novosazi~ano Grudno odcenje, koje raspolazi sa 4.300 kvadratnih metara i ima 90 postupa (sa ~etiri apartmana za monahe). U tom prostoru još se nalaze: pulmonologija, koronarna jedinica, internisticki i dijagnostički centar i patologija sa forenzi~kom laboratorijom. Osvećen je i stovremeno i kamen temeljac buduće bolni~ke kapеле.



**Slika 2.** Bolnički kompleks, septembar 2007. godine.



**Slika 3.** Novo Grudno odeljewe Vojevodske bolnice.

Jubileji, podse}awa, proslavqawa..

## 140 godina farmacije u Po`arevcu - nastanak i razvoj -

Д. Ступар<sup>1</sup>

**S**rbija je u 19. veku u{ la bez { kolovanih lekara i apotekara, a tako|e i bez pravih bolница i apoteka. Ustoli za otvarawem bolnica i apoteka u Srbiji stvorenii su tek dolaskom prvi h { kolovanih lekara i farmaceuta.

Mada se jo{ 1826. godine u [ apcu pmiwu dve apoteke, to nisu bile prave apoteke nego neka vrsta du}ana za prodaju narodnih lekova, koje su dr`ali i samouki travari.

Potreba da se u Beogradu osnuje jedna prava apoteka sa { kolovanim farmaceutom, prvi je uo~io dr Vito Romita i o tome pisao knezu Milo{ u Obrenovi}u u Kragujevac 3. februara 1824. godine. Ovakvi i kasniji poku{ aji za otvarawa pravih apoteka nisu urodili plodom sve dok mr ph. Mateja Ivanovi} nije do{ao u Beograd 1830. godine i tu otvorio prvu pravu apoteku, u kojoj su izravljani lekovi prema propisima farmakopeje. Ova apoteka je opstala do dana{ weg dana i radi u sastavu Apotekarske ustanove Beograd u kojoj ~ini wenu najpoznatiju apoteku.

Drugu apoteku u Srbiji otvorio je mr ph. Pavle Ili}, rodnom iz Velikog Be-kereka (dana{ wi Zrewani), ina-e sti pendi sta kneza Milo{ a, 1836. godine u Kragujevcu. U po~etku se ova apoteka zvala *Dvorska i vojena apoteka*, ali je potom dobila ime *Pravitet vena apoteka* i to je zapravo prva dr`avna apoteka koja je postojala u Srbiji u 19. veku.

Tre}i grad koji je dobio pravu apoteku bila je Jagodina u kojoj je 1852. godine mr ph. \or|e Krsti} iz Rume osnovao i pustio u rad svoju apoteku. A samo godinu dana pre Po`a-

revca, [ abac je dobio svoju apoteku, koju je mr ph. Frawa Ludvik otvorio 1856. godine.<sup>1,2,3,4</sup>

U varo{ i Po`arevcu dugo se ose}ala a potreba za otvarawem jedne apoteke. Naro~ito se ose}ao problem u srpskoj vojsci jer se u Po`arevcu 1830. godine nalazio veliki broj bolesnih vojnika, bez lekara i lekova. ~ak i kad je po kne`evoj zapovesti do{ao, lekar nije mogao mnogo da pomogne, jer „*lekarstva s sobom nije nikada nije imao*“.<sup>5</sup> Kao posledica ovakvog stava uskoro se broj bolesnih vojnika jo{ vi{ e pove}ao.<sup>6</sup> S obzirom da je zahtev lekara da se nabave odre|eni lekovi za bolesne vojниke u Po`arevcu morao da bude odobren od samog kneza, trebalo je dosta vremena da pro|e dok se to ne bi ostvarilo. U izvez{taju o le~ewu bolesnih vojnika u Po`arevcu, koje je Arsenije Andrievi} uputio knezu Milo{ u Obrenovi}u 8. oktobra 1830. godine, navodi se slede}e: „*Po zapovest i Va{oj prizvao sam i dokt ora iz Smedereva, koji je pregledao ovda{ we soldat e. Doktor izgovaraju{i se da nema ovde druge Medicine hrom za olak{awe i groznicu na{ao je za nu`no i druge nekakve stvari pa je iskao od mene izum. Da kupi lekove, no ja bez Va{eg dozvoljenija ni sam smeо dat i, nego je ot i{ao od ku}e i maju}i on kod sebe pone{to od lekova, ili da za sebe nabavi odkud zna*“.

Potreba za lekovi ma ose}ala se naro~ito u vojnim bolnicama u Po`arevcu, Svilajncu i Kragujevcu, a tako|e i u kasnije osnovanim u Beogradu, Karanovcu, ]upriji i Kragujevcu.

<sup>1</sup> Проф. др Драган Ступар

## **Ot varawe i rad prve apoteke u Po`arevcu u periodu od 1857. do 1946. godine**

Jo{ ve}i problem usled nedostatka lekova ose}ao se u samoj varo{ i Po`arevac, ~iji su stanovnici, kad bi se razboleli, morali da idu po lekove u jedan od gradova koji su ve} imali svoje apoteke. Uslovi za otvarawe apoteke u Po`arevcu stekli su se tek kada je mr ph. Jovan Pokorni iz Bele Crkve u Austriji (Banat), sredinom jula 1856. godine do{ao u Po`arevac da poku{a da dobije dozvolu za osnivawe jedne apoteke.

Mr ph. Jovan Pokorni je 13. juna 1856. godine podneo molbu nadle`nim vlastima da mu se odobri otvarawe apoteke. Ovo je prvi dokument na osnovu koga je do{lo do otvarawa pre prave apoteke u Po`arevcu, koja je poslu`ila kao nukleus nastanka i razvoja Po`areva~ke farmacije.

Na osnovu dve molbe, Okru`no Na~elni~esvo je ve} 23. jula 1856. godine pisalo Popre~iteqstvu vnutreni dela (Ministarstvu unutra{ wih dela), podr`avaju{i zahtev Jovana Pokornog da mu se odobri otvarawe apoteke, navode}i, pri tom, da su i ~iteqi Po`arevca podr`ali ovu molbu.

Pre nego {to bi Ministarstvo re{aval o ovo pi tawe, zahtevalo je od tada{weg na~elni ka sani teta dr Emerih Lidermajer-a da da mi-{qewe. Na~elni ka sani teta je prethodno zahtevao mi {qewe fizikusa Okругa Po`areva~kog dr Ivana [uleka, koji je pokazao visok stepen razumevawa za otvarawe apoteke.

Mi {qewe dr [uleka svelo se na zakqu~ak da treba otvoriti apoteku, a da se ukinu ru~ne apoteke obojice lekara, s tim {to bi ih apotekar otkupio. I sti~e da bi narod, a tako{e i sami lekari, mnogo dobili otvarawem apoteke, u kojoj bi se svagda mogli dobiti pravi lekovi po pristojnim cenama.

Ovakvo mi {qewe okru`nog fizikusa i poziti van stav na~elni ka sani teta doprinenelo je da Ministarstvo unutra{ wih dela ve} 13. septembra 1856. godine da odobrewe Jovanu Pokornom da otvori svoju apoteku u Po`arevcu.

Apoteka mora biti snabdevena svim potrebnim lekovima i opremom, a vlasnik ne mo`e da je zalo`i, daje pod kiriju, prezadu`i ili da je proda bez prethodnog odobrwa nadle`nih vlasti. U slu~aju da vlasnik ho}e da apoteku u Po`arevcu premesti u neko drugo mesto u Kne`evini Srbiji, ne mo`e to da u~ini bez prethodnog odobrwa nadle`nog Ministarstva.

Pored jo{ ~itavog niza ograni~ewa, u odobraru za otvarawe apoteke, Jovanu Pokornom je odre|eno da mora da sa~eka stru~ni pregled komisije, koja treba da utvrdi da li ova apoteka odgovara zahtevima apotekarske nauke.

Prva prava apoteka u Po`arevcu je otvorena ta~no 3. aprila 1857. godine, {to predstavlja dan nastanka po`areva~ke farmacije. Vlasnik ove apoteke mr ph. Jovan Pokorni bio je prvi po`areva~ki apotekar, koji je tu du`nost obavqao ukupno jedanaest godina, do 1865. godine, kada je ovu apoteku prodao drugom strancu ^ehu mr ph. Josifu ^eelskom.



**Slika 1.** Rodona~elni po`areva~ke farmacije Mr ph. Jovan Pokorni (1824-1904), prvi farmaceut i osniva~ prve apoteke u Po`arevcu 1857. godine.

U apoteci su vo|ene propisane kwi ge, kao i „Manual recepturni“ u kome su evidentirani svi recepti po kojima su propisivani lekovi od strane lekara za potrebe bolesnih stanovnika. Prilikom izdavawa leka na donezeni recept, apotekar je pedantno evidentirao svaki recept i zaveo ga u svom *Manualu* pod rastu}im rednim brojem i datumom izdavawa.

Mada je u Po` arevcu Jovan Pokorni bio veoma lepo primjenen i uva` avan, i stekao znatna materijalna sredstva i mnoge prijateqe i kumove, verovatno pod uticajem svoje supruge odlu~uje da proda svoju apoteku, { to je u~inio 1868. godine i vratio se u Belu Crkvu. Uskoro, po dolasku u Belu Crkvu, dobio je novu koncesiju da otvori drugu apoteku.

Ovu apoteku je kasnije preuzeo wegov najmla|i sin Du{ an, diplomi rani farmaceut, dok se Jovan Pokorni povukao iz posla. Umro je 1904. godine. Sahrawen je na katoli~kom grobqu u Beloj Crkvi.

Da je Jovan Pokorni ozbiqno odlu~io da ode iz Po` arevca vidi se i po tome { to je jo{ 1867. godine davao oglase u jednom stru~nom ~asopisu u Be~u o prodaji svoje apoteke u Po` arevcu. Me|utim, to je ostvario tek naredne 1868. godine kada je prodao svoju apoteku magistru farmacije Josif u~e~elskom.

S obzirom da je Josif ^e~elski bio strani podani ke, prema srpskim propisima, morao je da u roku od godinu dana pre|e u srpsko podanstvo.

Josif A. ^e~elski je bio izvanredna li~nost, veoma { i roke kulture, ~ije je delovawe prevazi lazio uske stru~ne poslove u apoteci. Osim botanikom i gajewem lekovi~tog bi qa za potrebe svoje apoteke, bavio se i kozmetikom, zoologijom, vo}arstvom i vinogradarstvom. Odgajo je nove vrste vinove loze, pogodne za to podnebqe. Bavio se pre-radom vo}a, proizvodwom sir}eta, sode i jedne vrste bezal kohol nog pi}a, a sagradio je i veliki parni mlin u Po` arevcu. Bavio se muzikom i osniva~ je peva~kog dru{ tva i instrumentalno-muzi~kog dru{ tva.

Stru~ni i dru{ tveni rad Josif a A. ^e~elskog u Po` arevcu trajao je punih 40 godina, od wegovog dolaska 1868. godine, pa sve do webove smrti 1908. godine. Sahrawen je u Po` arevcu.

Sve do 1881. godine, kada je otvorena druga apoteka u Po` arevcu, Josif ^e~elski je snabdevao lekovi ma celokupno gra|anstvo, Okru` nu po` areva~ku bolnicu, Vojnu bolnicu u Po` arevcu i osu|eni ke Kaznenog zavoda u Po` arevcu. Tako|e, kada se 1884. godine pojavila kolera u Srbiji Josif ^e~elski je obezbedio dovoqne koli~ine dezinifikacionih sredstava za dezinifikaciju transportnih sredstava (vozova, brodova, po~tanskih kola) i svih mesta na kojima se narod okupqao i zadr` avao.

Mr ph. Josif ^e~elski je bio aktivni u~esnik Drugog srpsko-turskog oslobođala~kog rata (1877–1878). Obavqao je du~nost apotekara poqske bolnice Timo~kog kora. Dok je tre}a poqsko bolnica u sastavu Timo~kog kora boravila u Kwa` evcu, a wen komandir dr Aleksandar \uri} bio te{ ko bol estan, sve poslove rukovo|ewa i odr` avawa celokupne bolnice vodio je apotekar te poqske bolnice magistar ^e~elski.

Nakon smrti dr \uri}a, u januaru 1878. godine, mr ^e~elskom je i zvani~no poveleno upravqawe tom bolnicom, jer je postavqen za administratora bolnice.

Neposredno uo~i Srpsko-bugarskog rata (1875–1876), doneta je odluka o mobilizaci~ji vojnog saniteta i obavqawu svih priprema za rat. Po ratnom rasporedu odabrani su naji skusniji i najspesobniji farmaceuti i raspose|eni u sani~tske ustanove i jedinice. I ovom prilikom je mr ph. ^e~elski iz Po` arevca imenovan da obavqa du~nost apotekara Prve poqske bolnice Timo~ke divizije, dok je za drugog apotekara imenovan mr ph. Fr. Vavri~ek.

U lepoti i funkci~nalnosti svoje apoteke mr ph. Josif ^e~elski nije dugo u~i~ao. Glavni razlog tome le` i u razdoru izme|u oca i wegovog sina dr et mr ph. Josifa ^e~elskog. I na~e, sin Josifa i Hermi-

ne ~e~elski, Jaroslav ^e~elski, ro|en je u Po`arevcu 1872. godine.

Studi rao je na Farmaceutskom fakultetu u Be~u izme|u 1891. i 1896. godine, gde je diplomirao, a zatim i doktorirao iz hemije. Bio je to veliki uspeh mladog Josifa ^e~elskog koji se po tituli pri dru`io jo{ petori ci jedini h doktora nauka farmaceuta koje je Srbija imala u 19. veku. Pre wega ovo zvave postigli su samo: dr et mr ph. Kosta Nikolij}, ro|en u Kragujevcu 1844. godine, diplomi rao u Be~u 1867. godine, umro u Beogradu 1931. godine; dr et mr ph. Jovan \uri}, ro|en u Beogradu 1850. godine, doktorirao u Be~u oko 1875. godine, umro u Beogradu 1914. godine; dr et mr ph. Mihajlo Jovanovi} za koga se zna samo da je rodom iz Srbije, ali se ne zna iz kog mesta, kao { to se ne zna ni mesto ni fakultet na kome je doktorirao, dr et mr ph. Dobroslav Knez-Milojkovi}, ro|en u Aleksincu 1865. godine, doktorirao hemiju na Be~kom univerzitetu, umro u Aleksincu 1941. godine i dr et mr ph. Luka Pani}, ro|en u Beogradu 1868. godine, doktorirao na Be~kom univerzitetu izme|u 1888. i 1892. godine, umro u Dalmaciji 1945. godine.

Sve ve}i zdravstveni problemi koji su pritisli mr Josif a ^e~elskog primorali su ga da svoju apoteku proda drugom farmaceutu koji je imao pravo na otvarawe apoteke.

Na taj na~in je ova prva i najpoznatija po`areva~ka apoteka, osnovana jo{ 1867. godine, sa svojim tre}im vlasnikom prisilno izba~ena iz dotada{ weg lokal a i useqena u tre}i, znatno mawi lokal, u kome je radila sve do po~etka Prvog svetskog rata.

Vlasnik apoteke mr ph. ^eda Risti} se odazvao vojnem pozivu i oti{ao na rati{ te, a apoteka je tokom rata te{ko o{ te}ena i zatvorena, pa je tako do~ekala i kraj rata. Odmah po povratku sa rati{ta vlasnik je svoju apoteku obnovio i prenestio je u novi lokal, koji se nalazio u susednoj ulici.

Tek { to je mr ^eda Risti} preselio apoteku u svoju novosazidanu zgradu, uskoro je i on umro. Apoteku je nasledio wegovi mladi brat, tako{e farmaceut - mr ph. Nemawa Ri-

sti}, koji je na taj na~in postao ~etvrti vlasnik ove prve po`areva~ke apoteke.

Presudom Narodnog okru`nog suda u Po`arevcu od 11. januara 1946. godine mr ph. Nemawa Risti} osu|en je na konfiskaciju celokupne imovine s tim da se wemu i wegovojo u`oj porodicci ostavi minimum za egzistenciju predvi|enu u ~lanu 6 Zakona o konfiskaciji itd. Na osnovu ove presude Sreski narodni sud u Po`arevcu doneo je 15. marta 1945. godine Zakqu~ak (Poslovni br. I-8/45) o konfiskaciji pokretne i nepokretne imovine, koja se konfiskuje i prenosi u svoju nu dr`ave.

Na osnovu navedene presude i zakqu~ka apoteka mr Nemawa Risti}a je sa celokupnim inventarom konfiskovana i pre{la je u dr`avne vlasni{tvo. Time je prva apoteka koja je otvorena u Po`arevcu jo{ 1857. godine, posle punih 89 godina postojawa i rada, jo{ jednom promenila vlasnika, ali je ovog puta pre{la iz privatnog u dr`avno vlasni{tvo.

Kada je sredinom juna 1946. godine pristupeno reorganizaciji apotekarske slu`be i osnovana „Prva zadru`na apoteka“ kao dr`avno preduze{e u Po`arevcu, osnovna i obrtna sredstva za wen rad stvorena su u celi{ni od konfiskovane imovine mr Nemawa Risti}a.

Na taj na~in je prva po`areva~ka apoteka preto~ena u Prvu dr`avnu apoteku. Nastavila je sa radom, obezbe|uju}i bol esnom stanovni{tvu neophodne lekove za le~ewe.

## Literatura

1. Marjanovi} V. Farmacija u Srbiji u 19. veku, Veprom, Beograd, 1970.
2. Marjanovi} V. Zdravstvena kultura Kragujevca u 19. veku, Farmacija, Kragujevac, 1979.
3. Marjanovi} V. Zdravstvena kul tura Jagodine u 19. veku, Medicinski centar Svetozarevo, Svetozarevo, 1972.
4. Marjanovi} V. Farmacija u [ apcu u 19. veku, Medicinski centar u [ apcu, [ abac, 1966.
5. Arhiv Srbije (AS) – Kwa`eva kancelarija (KK) – X – 10/1830.
6. AS-KK-X11/1830.
7. AS-KK:XX-69/1830.

8. Stupar D. Vojna farmacije Srbije u 19. veku, Na~no dru{tvo za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, posebna izdava, kwiga XII, Beograd, 1977, 28–29.
9. \or|evi} V. I storija srpskog vojnog sani teta, Kwiga I (1835–1875), Ministarstvo vojno, Beograd, 1879, 434–438.
10. AS-KK:X-665/1837. godina.
11. Ibidem, 444/1837. godina.
12. Stupar D, Mi}i} M., Apotekari iz ~ehoslova~ke kao osniva~i apoteka i apotekari u severoisto~nim krajevima Jugoslavije – pri log prou~avaju ~ehoslova~ko-jugoslovenskih medici~nskih veza u pro{losti; Zbornik Spominski simpozij ob 100-letnici Minari- koveag rojstva, Maribor, 12. junija 1987, Slovensko farmacevtsko dru{tvo, Maribor 1987:69–92.
13. \or|evi} V. I storija srpskog vojnog sani teta, kwiga III, Dr`avna {tamparija, Beograd: 244–247.
14. Feldi} D.: „Stari Po`arevac“, Kompromis SL, Po`arevac 1992:158–160.
15. Prvi kongres srpskih lekara i prirodwaka u Beogradu 5, 6 i 7 decembra 1904. god. ; „Kwiga prva, I Lekarsko-apotekarska sekcija, Dr`avna {tamparija Kraqevine Srbije, Beograd 1905:LXII.
16. Nikoli} K: „Poku{aj da se izlo`i razvije apotekarske struke u Srbiji za poslednih 100 godina, Dr`avna {tamparija Kraqevine Srbije, Beograd 1904:1–32.

---

Jubileji, podse}awa, proslavqawa..

## Povodom 130 godina postojawa Vojne bolnice u Ni{u - januar 1878 - januar 2008. -

Н. Ђенић,<sup>1</sup> С. Ћирић,<sup>2</sup> С. Поповић-Филиповић<sup>3</sup>

---

### **Uvod**

**U**civilizacijskom i istorijskom hodu svaka generacija, svaka ustanova, svaki pojedinci odgovoran je svom narodu ne samo u vremenu u kome `ivi, ve} i u pro{lim, kao i u vremenima koja slede. U toku svog postojawa od 130 godina Vojna bolnica u Ni{u nosila je breme srpske istorije, srpskog naroda i srpske vojske tokom sedam ratova: tursko-srpskog rata, srpsko-bugarskog rata, dva Balkanska rata, Prvog svetskog rata, Drugog svetskog rata i rata na prostoru biv{e Jugoslavije tokom devedesetih godina. U{la je u istoriju u 19. veku, trajala je i razvijala se tokom 20. veka i produ`ila svoje postojawe u 21. veku.

Srpsko lekarsko dru{tvo (SLD) osnovano je pre 136 godina, ta~nije 1872. godine. Ovaj istorijski datum pada samo ~etiri godine nakon osnivanja engleskog i drugih velikih dru{tava u metropolama {irom Evrope. Godine 1876., Vojno ministarstvo izdalo je dve uredbe: „Uredjewe i raspored vojnog saniteta“ i „Uputstvo za slu`bu vojnog saniteta srpske narodne i staja}e vojske“, kojima je definisana organizacija i formacija vojnog saniteta u miru i ratu. Iste godine obele`en je jo{ jedan veliki doga|aj – formiranje Srpskog dru{tva Crvenog krsta.<sup>1</sup>

Jedan od zaslu`nih pionira u stvaranju ovih udru`ewa, dr Vladan \or|evi} dao je predlog da se u Ni{u otvori velika Vojna bolnica<sup>\*</sup> za 1000 bolesnika i raweni ka. Ni-{ka vojna bolnica zapo~ela je sa radom januara 1878., samo nedequ dana nakon oslobo|ewa Ni{a od vi{evekovne turske vladavine.<sup>2</sup>

Od po~etka svog postojawa bolnica i we~no osobqe uvek su sledili kodekse Hipokratove zakletve da pri vr{ewu svoje lekarske misije ne}e praviti razlike me|u bolesni cima bez obzira na verou spovest, nacionalnost, rasu, politi~ku ili klasnu pri padnost. Tako su u ovoj bolnici le~eni Turci, Bugari, Arnauti, Austrijanci, Nemci i drugi.

U po~etku, nedovocan broj medicinskog kadra upotpisuju lekari stranci, pa bolnica postaje mesto lekara bez grani ca. Me|utim, u wenom razvoju najve}u ulogu odrigali su, nesumwivo, doma}i lekari.

### **Eminentni srpski lekari u sastavu Vojne bolnice u Ni{u**

Kwaz Milan M. Obrenovi} sa hrabrom srpskom vojskom osvojio je i oslobođio Ni{ 28. decembra 1877. godine (po starom kalendaru). Samo nedequ dana nakon oslobo|ewa Ni{a, varo{ je dobila svoju prvu Vojnu bolnicu. Za desetak godina postojawa i ra-

\* Из: „Војносанитетски преглед“ број 1, 2008. година.

<sup>1</sup> Пук. др Небојша Ђенић, Војна болница, Управа Ниш.

<sup>2</sup> Пук. др Славиша Ћирић, Војна болница, Управа Ниш.

<sup>3</sup> Славица Поповић-Филиповић, професор, Школа страних језика „Коала“, Ниш.

<sup>\*</sup> Болница је у току свог постојања често мењала име, тако да се у документима помињу називи: стална војна болница, Моравска болница, стална Моравска болница.



Slika 1. Slika Vojne bolnice u Nišu s kraja XIX veka.

da, Vojna bolnica u Nišu prerasla je u red tri najveća bolnička centra u Srbiji (slika 1).

Formacijski sastav novoosnovane Vojne bolnice u Nišu je sedam lekara, dva lekarska pomoćnika, jedan apotekar, jedan komandir i dva pisara. Prvi lekari bolnice bili su: dr Laza Stevanović, dr Dragorđe Dimitrijević, dr Dimitrije Popović, dr Rozemberg, dr Janko Sjenkijević i dr Kazimir Staničevski (lekari počeskog porekla) i dr Murel, zarođen turski lekar. Uz te qui iz Niša Todor Anastasijević i Dimitrije



Slika 2. Vladan Dragorđe Dimitrijević (1844–1931), prvi upravnik Vojne bolnice u Nišu.

\orđević i menovani su za bolničke pisare. Za komesara bolnice postavljen je Dragiša Piranac.<sup>2</sup>

Prvi upravnik Vojne bolnice u Nišu bio je dr Vladan \orđević, (slika 2) najzaslužnija ličnost srpskog kraljevstva vojnog, tako i civilnog saniteta. Dr Vladan \orđević rođen je 1844. godine u Beogradu, prestonici tada male kneževine Srbije, a premi nuto je 1931. godine u suverenoj Kraljevini Jugoslaviji. Wegov bogat i kreativan život protekao je u jednom burnom periodu srpske istorije.

Još kao žak i student posebno se isticao u svemu, pa je tako 1863. učestvovao u naučnoj ekspediciji po istočnoj Srbiji, koju je predvodio Josip Pančić. Po preporuci Pančića i Daničića, dobio je stipendiju za studije medicine u Beogradu. Sa udruženjem „Zora“ i „Ujedi wene omladiće srpske“ učestvovao je na Svetovenskom kongresu u Moskvi. Nakon dobijenog zvana doktora medicine, hirurige i opstetricije, 1869. godine otiskao je u Prag na specijalizaciju u „velikom porodilištu“ kod profesora Sajferta. Dvogodišnu specijalizaciju iz hirurije obavio je u Beogradu uvenoj Biljrotovoj klinici. U Berlinu je učio od najuticajnijeg nemackog hirurga dr Langenbeka. Kao izaslanik srpske vlade u francusko-pruskom ratu 1870–71, upoznaje ratnu hirurgiju i istovremeno prevodi sa pruskog na srpski „Ratnu sanitetsku službu“, što će kasnije poslužiti kao osnova za prvu „Upustva za službu vojnog saniteta srpske stajale i narodne vojske u mirno i ratno doba“. Po povratku u Beograd 1871. godine, preuzeo je mesto profesora Hirurga uodečjewa beogradske Vojne bolnice. Organizacijske sposobnosti i vizionarstvo pretopilo je u formirane „Srpskog lekarskog društva“ (SLD) 1872. godine i postao je wegova prvi sekretar. I zdavave prvog stručnog lekarskog asopisa „Srpski arhiv za celokupno lekarstvo“ i SLD ostavqaa znamenata koja su na neki način odredila wegova život i puteve srpskih lekara. Osniwawem „Srpskog društva Crvenog krsta“ 1876. godine dr \orđević je plasirao Kneževinu Srbiju u međunarodne sfere humanitarnih

zma i filantropije. U svemu je bio prvi i poseban, pa je tako fijakerom obilazio svoje bolesnike { i rom beogradske varo{ i.

U srpsko-turskim ratovima 1876–1878. na ~elu Saniteta Ju` nomoravske divizije dr \or|evi} je ispoqio posebne organizatorske i administrativne sposobnosti u formiraju i prestrojavaju vojnog saniteta u sudobnosnim vremenima srpske istorije. Sa ovog polo`aja dr \or|evi} je preuzeo du`nost na~elni ka Saniteta Vrhovne komande, a po oslobo|ewu postao je na~elnik Sani-tetskog odcjewa u Ministarstvu unutra{ wih dela. Wegova uloga u organizaciji srpske medicine produ`ila se izradom sanitetskih zakona 1879, poznatih kao „Narodni sanitetski fond“ i „Ure|ewe sanitetske struke i ~uvawe narodnog zdravqa“. Doktor Vladan \or|evi} je ostavio i dragocenu pi-sunu gra|u o organizaciji saniteta u Srbiji u ~etiri kwi ge poznate kao „I storijski srpskog vojnog saniteta“.<sup>1,3</sup> Pored obimnog stru~nog rada u oblasti medicine, bavio se prevodila~kim radom, a ostavio je i plodnu kwi `evnu zaostav{tinu. U wegovoj kwi zi „Uspomene iz srpsko-turskog rata“ ostali su zapisi „Osvajawe Ni{a“, „Na ~egru“ i „Kod ]ele-kule“, u kojima je dat i opis Vojne bolnice: „U onom blagoslovenom poqu, koje je puklo izme|u Vinika i Goricu, Ni{a i Bawe, i koje nema jedne stope zemqe, koja ne bi bila nasavesnije obra|ena, na ~etvrt sahata od varo{ i ni{ke, pored puta pirotskog, nadaleko se beli jedna lepa zgrada. To je odcjewe velike srpske Vojne bolnice u Ni{u, tu je za vreme rata bila na{a raweni~ka bolница. Deset kora~aja na istok od te zgrade stoje razvaline od ]ele-kule...“.<sup>4</sup>

Pored inicijatora osnivawa bolnice, dr Vladana \or|evi}a, za wen razvoj zna~ajni su i drugi eminentni lekari tog vremena. Jedan od wih je i dr Mihajlo-Mika Markovi}, ~ija je zasluga upotreba anti septika u ratnoj hirurgiji. Dr Mihajlo-Mika Markovi} (1874–1911) ro|en je u Kragujevcu, gde je zavr{io osnovnu {kolu i gimnaziju. U Beogradu se upisao na Tehni~ki fakultet Velike

{ kole. Nakon prve godine studija dobio je stipendiju za studije medicine u Be~u. Po zavr{etku studija bio je rasporen na slu`bu u Gorjem Milanovcu, kao fizičkus Okruga rudni~kog. U Prvom srpsko-turskom ratu 1876. godine u~estvovao je kao rezervni sanitetski oficir u sastavu Rudni~ke brigade. U Drugom srpsko-turskom ratu 1877–78. godine u~estvovao je u svojstvu {ef a trupnih lekara { umadijske divizije, potom kao komandant Korpusnog sanitetskog odcjewa. U Srpsko-bugarskom ratu 1885–86. godine bio je referent Saniteta Moravske divizije. Tokom tog rata ukupan broj raweni ka iznosi je oko 24000, a dr Markovi} sam je zbrinuo oko 7000 raweni ka, izvr{io je preko sto operacija, izvadio preko 600 kur{uma. Wegovom lekarском moralu i etici, kao i hirur{kim ve{tinama, divili su se i doma{i i strani lekarri. Jednom prilikom kada je odbio da primi nagradu, upu}en mu je paket skupocenih hirur{kih instrumenata sa pi smom: „Mihajlu Markovi}u od Omladina Sendvica, koji se divi ve{tini, energiji i humanosti, kojima se odl ikovao ovaj mladi srpski doktor u ratu“. Godine 1879. pre{ao je u vojnu slu`bu i sa ~inom kapetana I klase rukovodio Vojnom bolnicom u Ni{u. Na wegov predlog uvedena je primena jodoformnog zavoja kao anti septi~kog sredstva, {to je doprinelo da srpska medicine bude prva u primeni ove novine u le~ewu rana. Po zavr{etku rata 1886. godine bio je postavljen za na~elni ka vojnog saniteta u Ministarstvu, gde je ostao 17 godina. Bio je vrlo uspe{an u sprovo|ewu referente vojnog saniteta. Wegovom zaslugom formirano je prvi hirur{kih odcjewa u divizijskim bolnicama u Beogradu, Ni{u, Kragujevcu, Vra~evu i Zaje~aru. Podstakao je i pomogao otvarawe prvog Pasterovog zavoda 1900. godine u Srbiji sa sedi{em u Ni{u. Zasluban je za edukaciju i usavr{avawe stru~nog vojnosanitetskog kadra, za formirawe skladit{ta sa apotekarskim i sanitetskim materijalom u mirodopskim i ratnim vremenima. I me dr Mihajla Markovi}a upisanjo kako u istoriju srpskog vojnog saniteta, tako i istoriju srpske medicine. Dr Mi-

hajlovi} je obele`io osni vawe i rad mnogi h i nsti tucija u Srbiji.<sup>1,3</sup>

Jo{ jedno veliko ime srpske medicine upisanoje u anal e Vojne bolnice u Ni{ u. Bio je to dr Mihailo Petrovi} (1863–1934), koji je zavr{io medicinu u Be~u. Bio je poznat kao hi rurg. sani tetski general, profesor univerziteta, sledbenik i asistent na odeczewu za hi rurgiju kod dr Vojislava Subboti}a u Op{ toj dr`avnoj bolnici u Beogradu. Kao upravnik Vojne bolnice u Ni{ u od 1896. do 1912. osni vawem Odeczewa hi rurgije 1897, u~ini o je bolnici velikim i poznatim centrom za hi rurgiju i urgentnu medicinu, a on sam postao je pionir ratne hi rur{ke { kole srpske vojske. Dr Petrovi} je u Ni{ u podstakao otvarawe „Pasterovog zavoda“ 1900. godine, kao prve medicinske ustanove za prventivnu medicinu u Srbiji i na Balkanu. Na Solunskom frontu (1916–1918), bio je na~elnik Hi rur{ kog odeczewa Prve poqsko armijske bolnice u selu Dragomanci kod Bitoqa. U vreme probaja Solunskog fronta, dr Petrovi} sa svojom hi rur{ kom eki pom operisao je na prvoj liniji fronta, dok su geleri i granate zasipali zavoj{i ta. Bio je i ostao veran hi rurgiji, zadr`ao ponos vojni ka i nije se odrekao svoje uloge sani tetskog pukovnika, kasnije generala. Medicinski fakultet izabrao je dr Petrovi}a za honorarnog profesora 1926. godine. Na Me|unarodnom kongresu hi rurga u Briselu prezentovao je svoja i skustva u operacijama hernija, sa uzorom od 3 000 bolesnika. Olovkom je upisao svoje ime osniva~a u hroniku Vojne bolnice u Ni{ u, a skalpelom je urezao svoje delo u srpsku hi rurgiju i istoriju srpske medicine. Kako je srcem bio posve}en svom radu, tako je i ostavio svoje srce ugra|eno u zid hi rur{ke sale Glavne vojne bolnice u Beogradu, u Pasterovoj ulici. Na wegovoj urni zapisano je: „Dr Petrovi} predaje du{ u Bogu, telo srpskoj zemqi, a srce srpskoj medicini.“<sup>1,3</sup>

Jedan od velikana srpskog sani teta koji je bio na ~elu Vojne bolnice u Ni{ u jeste i dr Vladimir Vlada Stanojevi}. Ostao je upam}en kao rukovodilac bolnice u vreme velike epi-

demeje pegavog tifusa tokom povla~ewa preko Crne Gore i Albanije 1915. godine.

Dr Vladimir Vlada Stanojevi} (1886–1978) ro|en je kod Dimitrovgrada, u porodi~iji su preci, po predawu, hajdukovali sa Hajduk-Ve~kom Petrovi}em. Osnovno { kolovawe zavr{io je u Dimitrovgradu i Pirotu. U Ni{ u je poha|ao gimnaziju. Studije medicine zavr{io je u Vojnomedicinskoj akademiji u Petrogradu krajem 1911. Ve} sledi}e godine postao je redovni ~ar Dunavske bolni~arske ~ete. Sa poloenim stru~nim ispitom dobio je ~in sani tetskog poru~nika i poeo svoje slu~bovawe po Srbiji: Po~arevac, Kragujevac, Pri{tina... Februara 1915. godine postavqen je za upravnika VI rezervne bolnice, koja je tada bila sme{tena u zgradu osnovne { kole na Stambol kapiji. Po~etkom marta 1915. godine preuzeo je upravu Moravske vojne bolnice kod ]ele-kule. Ovim postavqewem dobio je najte`i zadatak u svom vojno-sani tetskom slu~bovatu, jer je u to vreme u Srbiji vladala velika epidemija pegavog tifusa, a Ni{ ka vojna bolnica bila je jedna od najve}ih epidemijskih bolnica u zemqi. Dr Vlada Stanojevi} je na izvestan na~in proveo najsudbonosnije dane u i sa ovom bolnicom. Vodio je Vojnu bolnici u toku epidemije, bio na wenom ~elu tokom povla~ewa preko Crne Gore i Albanije, prisustvovao tom stra{nom egzodusu srpske vojske na Krfu, velikog umirawa na Vidu, wenih poslednih trzaja i dizawa i odlaska na Solunski front. Tu je Moravska vojna bolnica ostala, a dr Stanojevi} oti{ao je u pratwi Srpske dobroyo~ke divizije na novi front u Rusiju i Rumuniju. Toli~ko energije i entuzijazma, vere i nade, ponosa i patriotizma, znawa i obrazovawa podario je ovom prostoru i srpskom narodu. Svoja dragocena i skustva ~oveka humaniste i lekara opisao je u jedinstvenim rukopisima koji govore o velikom ratu i srpskom vojnom sani tetu. „Ratne bele{ke i slike“ dr Stanojevi}a su jo{ neprevazi|ene, ne samo kao autenti~no delo svedo~ewa ve} i kao dokaz po~rtovanih i plemeniti h staza jedne ~i-

tave generacije lekara i humanista. Dr Stanović je autor „Istorijske srpskog saniteata“, koja je od prvog izdawa 1925. godine dovela još nekoliko izdawa, jer je kao neponovljiva postal a bukv aristorije srpske medicine.<sup>1,3</sup>

Pored pomenutih, veliki doprinos razvoju Vojne bolnice u Nišu dali su i general dr Sava Popović, dr Laza Lazarević, dr Kazimir Staničevski, dr Janko Sjenkijević i dr Dragutin Petković.

General dr Sava Popović (1871–1944) rođen je u Lučani ma kod Aleksinca. Završio je gimnaziju u Nišu, a medicinu u Petrogradu i Gracu. U vojnu službu stupio je 1900. godine. Prvi raspored ga je doveo u Moravsku vojnu bolnicu u Nišu, kada je pristupio i Pasterovom zavodu. Za vreme Prvog svetskog rata dr Popović je bio referent Sani teta Timoške divizije, potom referent Sani teta Moravske divizije I poziva. Sa formirawem Solunskog fronta postao je načelnik Sani teta II armije, po oslobođenju načelnik Sani teta II Armijiske oblasti u Sarajevu, a potom načelnik Sani teta u Ministarstvu. Celog života revnostno je pomagao rad Crvenog krsta.<sup>1,3</sup>

Dr Laza Lazarević (1851–1890) rođen je u Šapcu. Studirao je prava u Beogradu, a potom medicinu u Berlinu. Ostavio je podjednako veliko delo u medicini i kvečnosti u vreme velikog kulturnog uspona u Srbiji. U vreme srpsko-bugarskog rata mobilisan je za pomognika načelnika Sani teta dr Vladana Oračevića. Kao sanitetski major dr Lazarević je organizovao jednu veliku rezervnu vojnu bolnicu u Nišu kapaciteta 753 nova bolesnika kreveta. Bolnica je bila pod upravom Stalne vojne bolnice, koju je vodio dr Mihajlo Mika Marković. Za vreme boravka u Nišu, dr Lazarević je doprineo razvoju vojnog sani teta i organizaciji Vojne bolnice.<sup>1,3</sup>

Dr Kazimir Staničevski rođen je u varošici Cudnovi, u Vojničkoj. Izbijawem ustanka 1863. godine prekinuo je studije medicinu u Petrogradu. Nakon zarobqenja tva Galiciji, pušten je na slobodu. Nastavio

je i završio studije medicine u Cirihu i Bernu. U služajnom susretu u Beogradu sa srpskim ministrom Svetomirom Nikolajevićem, prešao je u Srbiju 1868. godine. Započeo je svoje službave kao lekar prvo u Rači Kragejevac, potom po celoj Srbiji. Služba ga je dovela i u Niš u Vojnu bolnicu. Najduže je ostao u Jagodini, gde se očeni o sinovi ministra Stevica Mihajlovića. Preminuo je u Beogradu 1911. godine u 78. godini života.<sup>1,3</sup>

Dr Janko Sjenkijević potiče iz uvjene počeske porodice; sin novac je poznatog romansijera Henrika Sjenkijevića. Došao je u Srbiju 1875. godine. Učestvovao je u ratu 1876. godine u sastavu Jagodinske okružne vojske. Godine 1877–78. bio je među dobrogocima u Kladovu. Po oslobođenju služio je kao lekar u Četiri novooslobodena okružna. Bio je angažovan kao sanitarni kapetan II klase u Drugoj počeskoj bolnici pod upravom stalne Vojne bolnice u Nišu.<sup>1,3</sup>

Dr Dragutin Petković (1873–1947) rođen je u selu Jajcu kod Kruševca. Doktorirao je u Beogradu 1899. godine, a usavršavao se u oblasti primjewene higijene i bakteriologije u Peterburgu, Berlinu i Parizu. Za upravnika Pasterovog zavoda u Nišu postavljen je 1903. godine. Značajno je doprinio razvoju Zavoda i wegovoj međunarodnoj reputaciji. Godine 1911. prelazi u stalnu Moravsku vojnu bolnicu u Nišu na mesto čef-a i nternog odcjewa. Kao referent saniteta Moravske divizije učestvovaо je u balkanskim ratovima 1912–1913. Sa srpskom vojskom povukao se preko Albanije. Na Krfu je postavljen za čef-a srpskog saniteta. Bio je član Srpske misije za organizaciju prihvavnih logora, sproveđeve higijenskih mera i organizaciju dačeg transporta srpskih vojnika na Solunski front. Kao poliglota koordinisao je rad međunarodnih mediciinskih misija. U oslobođenu Srbiju vratjena je 1918. godine na funkciji načelnika Sani teta Prve armije. U Nišu osniva prvi privatni sanatorijum u kome su se besplatno lečili i znemogli, bolesni i stari. Jedno vreme bio je i predsednik ničke opštine

ne. Nosilac je brojnih i me|unarodnih odlikovawa. Wegovi nau~ni radovi obi{ li su svet, a on je kao gra|ani n sveta imao kontakte sa znamenitim quidi ma, me|u oostalima i sa Mi hajlom Pupinom.<sup>1,3</sup>

U okviru stalne Moravske vojne bolni ce u Ni{ u f ormirane su dve poqske vojne bolnice, koje su radile pod wenom di rektnom upravom. Prvu poqsku bolnicu predvodi o je dr Zaji~ek, sa lekari ma dr J. @ujovi }em, dr J. Petikom, lekarskim pomo}ni cima dr Mandelbaumom i S. Peperom, apotekarom A. Okoli~kim, apotekarskim pomo}ni kom L. Jakesevcem i bl agajni kom P. Simi }em. Druga poqска болница pod upravom dr J. Valenta imala je dva lekara, dr J. Sjenkijevi~a i dr M. Marsi }a, lekarske pomo}ni ke dr S. Maskovi }a i M. Stojanovi }a, apotekara M. Freni }a, apotekarskog pomo}ni ka A. Ne{kovi }a i bl agajni ka S. Karamarkovi }a.<sup>1,3</sup>

## Ni{ ka vojna bolnica u Balkanskim rat ovima

Zbog malog broja lekara u Srbiji u vreme Prvog balkanskog rata, srpski sani tet je preko Crvenog krsta uputio apel susednim zemqama za pomo}. Postoji podatak da je 24 lekara stiglo iz Slovenije, izme|u wi h qubqanski hirurg dr Edo Slaimer i dr I van Ora` an.<sup>1,2</sup> Wi hov boravak u ovoj bolnici potvr|uje izve{ aj dr Slaimera koji je zapisao: „.... Kada smo prispli u bolnicu, bolesnici su le` ali jo{ u svom starom, zemqom i krvqu nakva{ enom rubqu, a ve}ina i u odelu. Neugledne prostorije i stu be bili su pokrite pra{ inom, a naokolo je le` alo oru` je, kabalice i drugo... Bolesni~ku negu obavqale su dobrovoqe bolni~arke iz gra|anski h krugova i deca...“ Dr Slaimer je zbrinuo 467 srpski h raweni ka, koji su vrlo brzo ozdravili. Pohvalno se izrazio o „odli~noj spremi sani tetkog oso bqa, koje je radilo u prvim etapama zbrivawawa...“.<sup>2</sup>

Posle Kumanovske bitke 23. i 24. oktobra 1912. godine, veliki broj rawenih sti gao je vozovima u Ni{ i sme{ ten u Vojnu

bolni cu. Le~ewe i zbrivawawe rawenih i bolesnih bilo je istovetno za srpske i tur ske vojni ke, koji su nakon izle~ewa pu{ tani da se vrate domovima u Tursku. Bio je to primer istinskog humanizma srpski h lekara i bolni~kog osobqa.<sup>2</sup>

Drugi balkanski rat doneo je drugi pri stup ratovawu. Forsirane su kratke i krava ve borbe sa dugim mar{ evima i brzim pokre tima i mewawem polo`aja. Divizjska zavoji{ ta imala su ulogu prve pomo}i, transport je vr{ en sani tetskim vozovima, dok je stal na Vojna bolnica u Ni{ u imala veliku od govorost za le~ewe i zbrivawawe raweni ka i bolesni ka. Dotada{ wi stav u ratnoj hirurgiji „ranu ne diraj“, u ratu 1913. godine sa upotrebot arti qerijski h granata promeni o se u nov, aktivan pristup. U Srbiji je po prvi put primelen Karelov { av krvnih suda va. Dr Vl adimir Stanojevi }, i sam u~esnik Balkanski h ratova, u „I storiji srpskog vojnog sani teta“ i „Na{ a ratna sani tetska i skustva“ bele`i da su Beograd i Ni{ jedina dva mesta u kojima su se nalazi le rendgenolo{ ke stanicce, ali obe nepokretne.<sup>5</sup>

U Srbiji za vreme Balkanski h ratova 1912-1913. godine zabel e`ena je najte`a epidemija kolere. Prva pojave kolere uo~ena je 1912. kod zarobqenih turski h i bugarski h vojni ka, ali se vrlo brzo pro{ irila i na srpsku vojsku. Samo na Bregalni~kom boji tu kolera je pokosila oko 5.000 srpski h vojni ka. Kolera se ra{ irila do Ni{ a i Beograda, sa 3.295 `rtava { irom Srbije. Sa zavr{ enim ratnim operacijama i povratkom ratnika u Ni{, kolera je izbila i u kow ~koj kasarni Moravske divizije odnev{ i jo{ mnogo `ivota. Me|u premi nulim vojni ci ma nalazi se i ime pukovnika Moravske divizije Milovana Nedi }a.<sup>5</sup>

U vreme Drugog balkanskog rata, do{ lo je do f ormirawa srpskog vazduhoplovstva kao jednog od petnaest prvi h u svetu. Vojvoda Putnik je 13.12.1912. godine potpisao re{ ewe kojim je u Srbiji ustanovlena vazduhoplovna komanda sa sedi{ em u Ni{ u. Od tog vremena, svih ovih 95 godina postojawa, aerodrom u Ni{ u, u neposrednoj bli{ini

Vojne bolnice, i mao je veliki zna~aj u transportu te{ kih bolesnika i raweni ka.<sup>5</sup>

### **Ni{ ka vojna bolnica u Prvom svet skom rat u**

Epidemija pegavog tifusa u Srbiji u trajawu od novembra 1914. do marta 1915. godine odnela je veliki broj `rtava, po nekim procenama ~ak oko 300.000 quidi. Vojna bolnica kod }ele-kule postala je najve}a epidemijska bolnica srpske vojske sa oko 3.000 obolelih. U ratnom periodu 1912–1918. godine od 153 preminala lekara, wih 87 bili su `rtve pegavog tifusa. Me|u wima je bio i upravnik Vojne bolnice, rezervni sanitetski pukovnik dr Evgenije Branova~ki, koji je preminuo u Ni{ u 19. februara 1915. godine.<sup>2,6</sup>

Septembra 1915. sa velikim borbama du` Dri ne, Save i Dunava, Moravska stalna vojna bolnica primila je preko 6 000 raweni ka.

Taj period opisan je u kwizi dr Stanojevi}a „Moje ratne bele{ ke“: „Sredinom februara bio sam preme{ ten u Ni{ za upravnika VI rezervne bolnice, koja je bila sme{ tena u zgradji Osnovne { kole na Stambol kapiji. Po~etkom marta, bio sam i odatle preme{ ten i postavqen za upravnika Moravske stalne vojne bolnice kod ] ele-kule. Ovim postavqawem dat mi je jedan od najte`ih zadataka, koji mi je dotle dodeqivan, jer je ta bolnica bila na zlom glasu tih dana. Moravska stalna vojna bolnica bila je tada najve}a epidemijska bolnica u zemqi i u woj je umi rawe od pegavca te zime uzi malo strahovi te razmere.“

Kad sam primio bolnicu kao novoodre|eni Upravnik, zatekao sam u woj ovakvo stawe. Bolnica je imala u svom krugu 26 koje zdanih zgrada, koje baraka. Od wih je bilo 18, u koji ma su bili sme{ teni bolesnici. Broj bolesnika nije se ta~no znao... Sredinom februara, kad je epidemija pegavca vladala najja~e, ra~unal o se, da je tada moglo biti oko 3.000 bolesnika ukupno. Broj mrtvih tako|e se nije znao, jer ni grobqansko odecqe we nije stizalo, da na vreme svr{ i svoje poslove.

Qudstva i personala, za vreme cele epidemije, bilo je ne samo mnogo, ve} ga je bilo i svakojakog. Samo zarobqeni ka, dodeqe{nih na slu`bu, zbog velikog oboqevawa i umi rawa na{ i h bolni~ara, zajedno sa celom Bolni~kom ~etom, bilo je preko 625. Sestara milosrdnih, Srpkwa, Ruskiwa i Francuskiwa, bilo je 17. Apotekara, apotekarskih pomo}ni ka 18, medicinara 11, administra{tivnog osobqa 9, posluge 21. Broj lekara i lekarskih pomo}ni ka, ve}i nom stranaca, bio je tako|e veliki<sup>2,5</sup>.

U to vreme u Ni{ u su boravili prestolonaslednik Aleksandar Kara|or|evi}, predsednik srpske vlade Nikola Pa{ i}, ugledne li~nosti srpskog naroda: Slobodan Jovanovi}, Jovan Cviji}, Stojan Novakovi}, Slavko Gruji}, dr Vladislav Suboti}, dr Marko Leko, dr Vladimir Stanojevi}, dr Sima Karanovi}, dr Roman Sondermajer, dr Nikolaj Vu~eti}, dr Marija Prita – Vu~eti} i druge ugledne li~nosti srpskog saniteta i vojske. Ni{ su obi{ li i pisali o wemu: Anri Barbi, Katarina – Klara [ tuceneger, Ar~ibald Rajs, Xon Rid, Ludvik Hir{ f eld, Mabel Danlop Gruji}, Fran~eska Vilson, knez i knegiwa Trubecki, gospo|a Hartvig, dr Abraham Xonson, dr Xejms Beri, Ogist Bop, Feri Pizani, Ivo] i piko...<sup>7</sup>

I stovremeno, Ni{ postaje centar prihvatawa i raspore|ivawa stranih medicinskih misija { irom Srbije. Krajem 1914. godine u Ni{ u se osniva Me|unarodni sanitetski odbor za suzbijawe i organizovanu borbu protiv epidemije pegavog tifusa. U sastavu odbora bili su: predsednik w.k.v. prestolonaslednik Aleksandar Kara|or|evi}, potpredsednik Sir Ralph Paget, ~lanovi: dr William Hunter, ameri~ki lekar dr Richard Strong – profesor za tropске bolesti na Univerzitetu Harvard, ruski lekar dr Sergej K. Sofoterov, francuski pukovnik dr @ober, na~elnik srpskog Ministarstva vojske pukovnik dr Sima Karanovi}, na~elnik Saniteta unutra{ wih dela dr \oka Nikolai} i inspektor vojnih bolnica pukovnik dr Roman Sondermajer.<sup>7</sup>

Za vreme epidemije u Srbiji radio je preko 25 medicinskih misija i počskih bolnica iz Velike Britanije, Rusije, Francuske, Amerike, Grčke, Danske, Holandije i drugih zemalja. Materijalna pomoć stizala je, pored pomenutih zemalja, iz Australije, Kanade, Novog Zelanda, Vojcarske, Vestske, Italije, Rumunije, pak i iz udaljene Indije, Čilea, Japana i Kube.<sup>7</sup>

U Nišu, pored Vojne i Gradske bolnice, velikog broja srpskih lekara, žanova srpskog Crvenog krsta, saniteta, Vrhovne komande, u pomoć pristek u lekari savezničkih zemalja. Među prvima je bila Ruska medicinska misija gospode Hartvig, tzv. „Ruski paviljon“ pod upravom dr S. K. Sofoterova. Kasnije im se priđružuje Ruska bolница pod upravom kvege Trubeckij, na selu sa hirurgom dr Sergijem I. Sorotkinom. Dok su ruske diplomate Nikolaj Henrikovitch Hartvig i Grigorije Nikolajević Trubecki obavljali svoju diplomatsku misiju, gospoda Hartvig i kvega Trubeckij organizovali su humane misije. Treba spomenuti da je u misije kvegi Trubeckij bio i dr Arsenije Xuverović iz Prokuplja, koji je studirao medicinu u Rusiji. U pomoć Srbiji došle su i tri misije Crvenog krsta iz Grčke, prva pod upravom dr Vasilija Nomikosa stigla je 6. septembra 1914. godine. Druga misija grčkog Crvenog krsta dovela je veći broj lekara i rasporedila ih iz Srbije. Grčki lekar dr Simitopulos priđe i se VIII rezervnoj bolnici u Nišu. Misiju danskog Crvenog krsta sa 15 žanova, koja je došla u Nišu jun 1915. godine, predvodio je dr Brene. U Nišu je formirana Dežija bolница pod upravom Madam Mabel Grujić, sa osobnjem od deset žanova. Glavna bolničarka, Elizabeth Selby, sa osobnjem bolnicu ostala je u Nišu i za vreme okupacije.<sup>6,7</sup>

Prvi dobrotvođaci-humanisti i medicinari iz Francuske upućeni su u Srbiju krajem septembra 1914. Ta grupa dobrotvođaca od devet lekara stigla je u Niš sredinom oktobra 1914. i došla raspored po bolnicama iz Srbije. Misija francuske vojske sa dr Oberom na selu, stigla je u Niš poslekom

marta 1915. godine sa 25 lekara, 75 medicinskih sestara i bolničarki, ukupno 100 žanova. Misija je donela oko 300 tona sanitetskog materijala, vakcina, lekova i postecbine. U Nišu je ostao čef misije dr Ober sa di rektorem dr Demonetom, i administrativnim oficijalom gospodinom Raulom Labrijem. Ostalo osobljje bilo je raporen po selima i gradovima iz Srbije u sedam sektora: u Nišu, Beogradu, Vačevu, Užicu, Kruševcu, Kragujevcu i Zaječaru.<sup>7</sup>

Pored medicinskih misija u pomoć dolazi jedan broj lekara i bolničara iz Vojcarske, Holandije, Počiske, Grčke. U Nišu, pri ruskoj misiji, postavljen je centralni magacin sanitetskog materijala smešten u kolodži Saborne crkve (danas Oče Uzite Tasa) sa dečurnom medicinskom stanicom. Kod telezničke stanice formirana je ajxonica, koja je delila hranu lokalnom stanovništvu i zarobljenicima.<sup>7</sup>

Ser Tomas Lipton, kraljčača, uspešan biznismen iz kotske, milioner i filantrop, prvi je veliku materijalnu pomoć, a svojim brodovima prevozi je medicinske misije i opremu za bolnice. Lipton je лично posetio Srbiju februara 1915. godine i dopremio sanitetsku misiju, čija je vrednost iznosiла dva miliona dinara. Prilikom posete Nišu, Ser Tomas Lipton proglašen je za poasnog građani na grada.<sup>8</sup>

Katarina Klara Turceneger (1854–1929), bolničarka i publicista, žanovljača Vojgarskog Crvenog krsta u Srbiji u vreme balkanskih ratova (1912–1913) i Prvog svetskog rata, kada je velika epidemija pegavog tifusa, jedno vreme boravila je u Nišu, sa rasporedom u Prvoj rezervnoj bolnici. Sesawa iz tog perioda pretopila je u čest objavljenih knjiga o Srbiji.<sup>9</sup>

Klara Turceneger visoko je ocenila rad srpskog saniteta, stručnost i humanost lekara, ovekočublje i optimizam, uprkos stradavima. Biće je ganuta tu nim sudbi nama izbeglog naroda, posebno rawenika, invalida, rasturenih porodica i iznenadena moralnim i pravnim kodeksom u tretmanu neprijateljskih zarobljenika. Veliki broj vih bio je

sme{ ten u Tvr|avi u Ni{ u, vojnici su bili dobro hraweni, a of i ciri su, { tavi{ e, imali posebne kuhi we. Povremeno su izlazili iz svojih logora, a bili su le~eni sa srpskim vojnici ma u istim bolni cama.<sup>9</sup>

Epidemiju pegavog tifusa pratila su masovna umirawa { i rom Srbije. Po nekim procenama od pegavca je premi nulo od 30.000 do 35.000 vojnika i oficira, dok je broj premi nul ih u gra|anstvu nepoznat. Gospo|a Lukovi}, na ~elu Kola srpskih sestara kao i veliki broj doma}ih i stranih lekara, humanista, bolni~ara bili su `rtve pegavog tifusa. U neposrednoj blizini bolnice na Delijskom visu postoji autenti~no vojni~ko grobqe iz Prvog svetskog rata, na kome le` i preko 2.500 vojnika, poznati h i nepoznati h imena, heroja i heroina iz Srbije i onih do{ lih iz daleka.<sup>2,6,7</sup>

### **Ni{ ka vojna bolnica u povla~ewu preko Crne Gore i Albanije**

Dr Vladi mir Stanojevi} je bio na ~elu Moravske vojne bolnice od 1915, vreme velike epidemije pegavog tifusa, na sudbonosnom putu povla~ewu preko Crne Gore i Albanije i iskrcavawa na ostrvu srmti Vidu. Sa Solunskog fronta dr Stanojevi} odlazi na Ruski front i prikqu~uje se Srpskoj dobrovoqa~koj di vi ziji i osniva dva lazareta. On je autor jedinstene „I storiye srpskog vojnog sani teta“, a poglavqe „Epidemija pegavca u Vojnoj bolnici kod ]ele-kule i uloga te bolnice u povla~ewu 1915–16“ ukqu~uje dnevnik Moravske vojne bolnice „Preko Albanije na ostrvo smrti“.<sup>10</sup>

Dvadeset prvog oktobra 1915. godine Moravska vojna bolnica predala je zgradu sa 1 300 te{ ko obolelih bolesnika i rawenika stranoj medicinskoj misiji i zapo~ela svoju evakuaciju preko Toplice, Prokupqqa, Kur{ uml ije na Kosovo u Pri{tinu. Sa povla~ewem Bolnice krenulo je oko 500 regruta Moravske bolni~ke ~ete, koja je do bila prekomandu. U pratwi su bili dr Vojislav Subot{, dr Quba Zdravkovi} i dr Aleksandar Aca Savi}. Cela izbegla Srbi-

ja, srpska vlada, srpska inteligenca, srpska vojska i narod krenuli su u zajedni~ki egzodus.

U \akovi ci 10. novembra 1915. formiran je privremeni stacionar sa 150 poste{a, a ve} 17. novembra 1915. preko Pe}i put pradjen zimskim hladno}ama i snegom, vodi daqe za Crnu Goru, Andrijevcu, preko Rugo{a i @abqaka, dok je 3. decembra 1915. Skadar bio pokriven {atorima i logorima.<sup>10</sup>

„U logorima ni vreve ni razgovora ni vrisak kowa. Sve `ivo }uti, kao da je izumro... Kowi, nepovezani, stoje kao mrcine i dremaju. Ne jede nijedan, jer, uostalom, i nema { ta pred wim. Qudi zanemeli kao gologlava pratwa pri spu{ tawu mrtvaca u grob... U centru Skadra, u glavnoj ulici, sve je vi{ e quidi. Od naroda, vojnika, oficira, arnauta i komorxija ne mo`e se pro}i. I de se kao na va{ aru. Svako ide za svoj ra-un. Ni ko ne govori ni{ ta, niti se ~uje kakva vreva i `agor. Vojnici, komorxije i izbegli-ice, kao nekakve aveti, potamnele i izmre{ale do kostiju, sa licem obraslim u dlaku i pogledom patwe, u drowavom odelu i pode ranoj obu}i, lutaju po ceo dan i tra`e hleba. ^uje se samo jedna re~, pred o~ima lebdi samo jedno, iz glave ne izbija samo jedna misao: hleb... U Skadru se osetila glad ne samo „na dnu“, ne samo kod mase, ve} i na onim mestima, gde i ma uvek svega. Glad su osetili bolesnici u bolnici. Red je do{ ao i na Vrhovnu komandu. Od gladi su po~eli padati i umirati vojnici i na ulicama“.<sup>10</sup>

Moravska bolnica se 6. decembra 1915. hitno organizuje u jednospratnoj zgradi biv{e italijanske kasarne. Formirati bolnicu u mestu sa toliko le{ i na quidi i kowa, umirawa od gladi i skapavawa od hladno}a i iscrpqenosti bio je veliki poduhvat.

„Ve} je sumrak... Rad na ~i{ }ewu i spremawu bolnice u najve}em je jeku. Javqaju se i dolaze bolesnici.

Pred vratima bolnice, pod stra{ nom ki{ om, stoji gomila aveti od quidi, druge jo{ski daju s kowa. Ki{ a sve ja~a, kao za pakost bije jo{ i grad. Ski daju jednog s kowa, spu{ taju ga na zemqu, u blato i vodu i zovu le-

kara... Puls se gasio, ovi se zacakli i kao staklo, prevrnuo se, a usta se polagano otvorile... ~uo se samo lak uzdah...“.<sup>10</sup>

U Skadru je hitno formirana vojna~ka kuhiwa, { est velikih kazana, kuvalo se preko 4 000 obroka dnevno. Mesec dana predava u Skadru, pa nov pokret. Prelazak preko Albanije uzmalo je novi danak, nezabelena stradawa u istorijskim analima.<sup>10</sup>

Ukrcavawe u Dra~u po~elo je 15. januara 1916. Ostrva Krf i Lazaret postal a su nova uto~i{ ta Moravske vojne bolnice, prve srpske vojne bolnice koja je pru`ila uto~ite i lek bolesnim i iznemoglim kolonama srpske vojske i naroda u zajedni~kom izbegli{ tvu.

Moravska bolnica stigla je na ostrvo Vido 21. januara 1916. Dnevna umirawa tada prelaze broj 150.<sup>10</sup>

### **I skrcavawe i reorganizacija srpske vojske i saniteta na Krfu**

Ruski knez Grigorije Nikolajevi} Trubecki koji se tako|e povukao sa srpskom vojskom na Krf u svom rukopisu „Rat na Balkanu 1914–1917. i ruska diplomacija“, obilaze{i srpske logore na Krfu, zapisao je: ...,Srpski logori su se nalazili u sredi{ tu ostrva, me|u masliwacima. U po~etku ~ak nije bilo ni { atora, pa su quidi neli pod vedrim nebom. Na Krfu je klima topla, a vrelo je bilo dawu, ~ak i u januaru. No}u, me|utim, temperatura bi znatno opala. Usled toga i zbog op{ te iscrpqenosti, u vojsci je zavaladal a velika smrtnost. Naro~ito su mnogo umirali mladi regruti. Krf ska klima izazivala je zdravstveni { ok kod quidi. Jedni su se brzo oporaviali, a drugi, oni najslabiji, brzo su umirali. Sve do jednoga, koji su pristizali, pregledala je i kontrolisala lekarska komisija i zato su ih prvo i skrcavali na malo ostrvo Vido, preko puta Krf a. Na Vidu su bile postavqene francuske ambulante i bolnice. U po~etku, kada jo{ nije bilo ni baraka ni { atora ni dovoqno medicinsko osobqa, na Vidu je svakodnevno umiralo i

po 150 qudi. Wi hova tela spu{ tali su sa obale u more... Posetio sam Vido... i tada sam vi |ao one mu~enike, dodu{ e, ve} u mawem broju, koji su bili osu|eni na smrt od iscrpqenosti. Ni sam mogao da zami~im da se `ivo qudsko bi}e mo`e pretvoriti u takav kostur, u bukvalnom smislu te re~i, u skel et pokriven ko`om. Sre}om, nije bila ra{ i rena neka epidemija, verovatno stoga { to je Srbija godinu dana ranije pre~ivel a ve} jednu epidemiju u strahovitim razmerama<sup>7</sup>.

Moravska bolnica iz Ni{ a do 21. januara ostala je na malom ostrvu Lazaret, gde je vr{ ena trija`a i dezinfekcija. Hitnom naredbom prelazi na ostrvo Vido. Wen rad odvijao se ispod ~etiri velika { atora.

Dr Stanojevi}, u~esnik i o~evi dac srpske golote, u svom „Dnevniku jedne bolnice“ zapisa je: „Tu u tom adu, pri kupqen kao u i{i, odi gravao se u minijaturi ceo tragizam na{ e zemqe. Tu su u predsmrtnom stewawu i buncawu drhtali i treperili svi najne~niji fibri ~ove~ije du{ e. Tu su kroz buncawa i sawawa, nestajali jedan za drugim svi, koje je stra{ na sudbinu bacila u ovaj pakao.

I scrpqeni od gladi i zime kosturi od qudskih tela su odlazili. Nije bilo sahra~ana ni posmrtnih govora. Umesto ve~nog obele`ja na zemqi, sahravani su u beskonacnim vodama Jonskog mora. Toliko ~rtava, toliko zanavek nestale mladosti...“.<sup>10</sup>

Hitno su potra~ena sredstva i materijal za formirane bolnice. Dobijen je kredit od 5.000 drahmi, podignuta je kuhiwa od dasaka, nabavqeno je posu|e, stiglo je 2.000 malih { atora, isporu~eno je 15 velikih engleskih { atora za poqske bolnice. Svi su u~estvovali u hitnoj organizaciji bolnica i oporavili{ ta za srpsku vojsku i izbeglice. Sa srpskim lekarima i bolni~kim ekipama bile su medicinske misije Francuza, Engleza, Grka. Krf qani se odazi vaju i pomaju u formirane bolnice, prihvatnih i rekovalescentnih centara. Mnogi su ustupili svoje ku}e i imawa da pomognu op{ tem dobru i izle~ewu.<sup>10,11</sup>

## Ni{ ka vojna bolnica na Krfu

Dovi I psos na Krf u poslu`io je za postavqawe prve poqsko bolnice formirane od Moravske vojne bolnice iz Ni{a. Misija Moravske vojne bolnice stigla je na svoje odredi{ te 21. januara 1916. Prvog dana formirano je prijemno odecqewe, raspore|en personal, napravqen prioritet u poslu. Napravqeni { atori od dasaka, greda i velikih brodskih platna poslu`ili su za skloni{ta i znurenim vojni cima. Januara i februara meseca dolazile su la|e i po nekoliko puta na dan. Krajem februara 1916. broj umrlih na dan smawio se sa 150 na 15 do 18. Tada{ wi upravnik bolnice dr Stanojevi}, opisao je rad bolnice re~ima. ...“takva je bila borba Moravske bolnice na „ostrvu smrti“. Ta se borba vodila dwu i no}u, bez predaha i na sve strane, za sve vreme. Ne samo protiv bolesti i gladi, ve} i stihiskih sila, protiv neprestane ki{e i ~estih jakih vetrova. Ona se vodila uz to i protiv nema{tine svakojake vrste...”<sup>5</sup>

Dr Stanojevi} u kwizi „Moje ratne bele{ke i slike“ naveo je ulogu i zna~aj celokupnog personala Moravske bolnice iz Ni{a, prilikom iskrcavawa i boravka na Krf u.

.... Ovde su zna~ajan doprinos dale mala{ke snage medicinara, koji su iz studentskih klupa usred studija napu{tali u-e{we i prihvatali se vojno-sanitetske slu`be i u nedostatku lekara u-inili mnogo toga {to je ostalo nezapa`eno...”<sup>5</sup>

Da ne bi bilo nezapa`eno i nezapisano, navodimo imena studenata medicine sa dubokim po{tovawem za wihovu po`rtvovanost i ~ovekoqubqe. Medicinari dobrovocni, koji su u sastavu Moravske vojne bolnice na ostrvu Vido polagali svoje ispite iz medicinske etike u najte`im dani{ma, suo{eni sa velikim patwama i `rtvama srpskih vojnika bili su: Aleksandar \or|evi}, Aleksandar Petrovi}, Bora Gradojevi}, Dragomir Vu{kovi}, Dobrosav Sta-

narevi}, @arko Pra{talo, @ika Markovi}, Jezdimir Jovanovi}, Lujo Horvat, Luka Smiqani}, Milorad Feliks, Mihajlo Stani}, Steva Milovanovi}, Veselin Gruji}, Miletij} (ime nije poznato).<sup>5</sup>

„Moravska bolnica je, po{to je izvr{i}la svoj zadatak, radila na Vidu jo{ nekoliko dana. Zatim je bolesnike predala f rancuskim lekarima... Personal i qudstvo uputjeni su na nove du`nosti“. Tako se zavr{i}o put Moravske vojne bolnice, od Ni{a, preko Crne Gore i Albanije, do Krf a. Epopeja jedne ~itave generacije, hronika jedne velike i zna~ajne sanitetske institucije upisala se u srpsku istoriju.

Personal Moravske bolnice produ`io je sa daqim du`nosti ma na novom frontu. Bolesne i rawene preuzela je f rancuska bolnica, me|u wima poznati f rancuski lekar dr Pol Dipre. Na Krf u se tako{e nalazila f rancuska laboratorija, pod upravom dvojice priznatih i iskusnih bakteriologa, dr Birnea (Burnet) i Lizbona (Lisbonne). Dr Birne je kasnije u Tunisu bio naslednik slavnog bakteriologa Nikola, a dr Lisbon je, kao profesor, preuzeo katedru za bakteriologiju u Monpequeu, Francuska.

Danas u dvorcu Ahileon na Krf u стојi spomen-plo~a, memorijal koji svedo{i da je 1916. u tom zdawu radila bolnica za srpske oficire. Op{tinsko pozori{te na Krf u ~uva jo{ jedno znamewe. U f oajeu pozori{ta nalazi se spomen-plo~a, svedo{anstvo da je u toj zgradi zasedala srpska skup{tina i vlada u periodu Prvog svetskog rata.<sup>2,5,10</sup>

## Ni{ ka vojna bolnica na Solunskom frontu

Nakon povla{ewa preko Albanije ponovo je izvr{i}ena reorganizacija srpske vojske i formirano je {est divizija. Srpski vojnici, slomqeni i izgladneli, preba{eni su na Krf, u Bizertu (Tunis) i Marseq (Francuska). Oko 6.000 studenata, |aka i majki sa decom preba{eno je na Korziku. Reorganizacija vojske dovela je do reorganizacije srpskog saniteta, koji je trebalo da prati

f rancuski model sanitetske organizacije. Takvu odluku potvrdi vao je i regulisao dogovor sa prve Pariske konferencije, održane aprila 1916. godine.<sup>5,12</sup>

Nakon Gornjevanske bitke, na Solunskom frontu bilo je na stotine rawenika. To je podstaklo srpskog lekara dr Mihaila Petrovića da napravi i skorak iz dogovorenih propisa i da pored zavoja{ta osnuje prvu srpsku bolnicu na Solunskom frontu. Glavna vojna bolnica srpske vojske u egzilu bila je „Srpska rezervna bolnica Prestolonaslednika Aleksandra“ formirana od velikana srpskog sani teta i personala Moravske divizije, koji su pre{li veliki i slavan put od Niša, preko cele Srbije, Crne Gore, Albanije sve do Ipsosa na Krfu.<sup>5,12</sup>

Osnivawem bolnice juna 1916. godine u Vasilici, potom u Dragomancima, dr Petrović je postavio Prvu počsku hirur{ku bolnicu za sani rawe akutnih oboqeava i povreda. Bolnica sa lokacijom nedaleko od elezni~ke stанице u Dragomancima, dobila je naznaju po pravoj lokaciji, {to je vreme kasnije potvrdilo. Na po~etku, cela bolnica bila je sme{tena ispod estatora kapaciteta 120 bolesni~kih postecqa, sa operacionom salom i rendgenom. Bolnica je priпадala Vrhovnoj komandi. U neposrednoj blizini boji{a Druge armije postaje va~na srpska formacija na samom frontu, sa velikim prednostima u br`em i bezbolnjem transportu rawenika.<sup>5</sup>

Plemenita dobrotvorka, francuska kontessa [aban de la Palis, prisko{iila je u pomoru] u opremi i koordinaciji. U neposrednoj blizini u Ostrovu bila je sme{tena Bolnica {kotskih ~ena, na ~elu sa australijskom lekarkom dr Agnes Benet (Bennett). Bolnica je imala svoju samostalnu transportnu jedinicu, na ~elu sa gospodrom Harley, koja je pomagala u prevozu rawenika i opreme. Cela misija bila je uspe{na improvizacija pothrawena srpskom uporno{ju i bistrim umom starog borca i prekaqenog hirurga dr Petrovića, koji je svojim velikim pionirskim koracima ve} obele{iо formirawe Vojne bolnice u Nišu.<sup>7</sup>

Na Solunskom frontu, me|utim, nije bilo samo ratne oluje, ve} i prave, koja se dogodila u Dragomancima 23. februara 1917. Uprkos nevoqama i prelazi ma da se sele, dr Petrović sa svojim saradnicima odlučio je da ostane i bori se. Pobedio je srpski inatili ono da su „Srbilo{i organizzatori ali najboqi improvizatori“. Sagradili su zgrade pletare u ~etiri reda, pravene sa dva previjali{ta, tri operacione sale, posebnom zgradom za rendgen aparatom i jednom bakteriolofkom i serologikom laboratorijom. U bolni~kom krugu bio je ure|en sopstveni povrtwak i mala farma koko{aka, sviwa i ovaca, a sve sa cijem samoopstanakom. Bolni~ke postege napravljene od pletevnog pru}a, istovremeno slu~ile su i kao nosila. Instaliran je reostat za regulisawe napona struje. U nedostatku hirur{kih instrumenata, kovač je bio tu da smisli i napravi. Zavr{ena je bila zgrada pletara sa kapacitetom za prihvatanje 55 rawenika. Sa statima, ukupan kapacitet bio je 170 postecqa. U listu istra~iva~kih otkrija upisane su i udlage za ekstenziju udova – osmice{qeno delo dr Petrovića.<sup>5</sup>

U Dragomancima se nalazila ~elezni~ka stаница, a u neporednoj blizini bio je aerodrom. Dr Petrović je operisao i dok su leteli neprijateqski avioni i trajalo bombardovawe. Radilo se neprekidno, po celi dan do duboko u noć. Nave~e, sledila je obuka medicinara, koji su polagal i svoje ispite u okrutnim uslovima obavljawa ratne hirurije. Red i rad u skromnim uslovima nisu umarivali visinu moralu i humanosti, a pru~ana je pomo{i savezni~im vojnicima. U bolnicu su se po{tovala stroga etika pravila.<sup>5</sup>

Mogljenska ravni{ca sa dolaskom kia i postoje}im barama i mo~varama bila je legendomalari~nih komaraca. Pored velikog broja rawenih, bolnica je prima{la oboljele od malarije, od koje ni osobqe bolnice nije bilo potreben. Do fronta je bilo nekoliko zavoja{ta, koja su pru~ala prvu pomo{i vrila trija~u rawenik.<sup>2,5</sup>

Za prvog upravnika bio je postavljen major dr Qubi{a Vulović, otorinolaringolog,

prekaqen borac i lekar iz balkanskih ratovala. Januara meseca bio je zamewen sa dr \or|em Ne{ i }em, koji je bio { ef prvog O~nog odeqewa u Beogradu. Na ~elu hi rur- gije bio je dr Jordan Staji}, a I nternog odeqewa dr @arko Ruvi di}. Grudno odeqe- we vodio je dr Qubomir Stojanovi}. Ko-` no-veneri~no odeqewe bilo je briga dr Du{ ana Kopse, dok je pukovnik dr Aleksandar Markovi} rukovodi o Radiolo{ kim ode- qewem. Pridru` eni su im bili medicinari Svetislav Barjaktarevi}, pre rata student medici ne u I nsbruku i Pragu i Mihailo Karpi nski. Apoteku je preuzeo apotekar Jovan Jeli}, kasnije zamewen Milanom Mi-{ kovi}em. Tako je ova formacija jedinstvene poqsko bolnice u potpunosti odgovorila zadatku jedne ratne bolnice. Bolnica u Dragomancima ostaje zabel e` ena u analima vel i kog rata na Solunskom frontu, du` boji{ ta Moglenske ravnice. Po re~ima vojvo- de Stepe Stepanovi}a „ona }e slu`iti u istoriji srpskog ratnog sani teta kao model i { kola, kako treba hi rur{ ka vojna poqsko bolnica da izgleda“<sup>5</sup>.

Bolnici u Dragomancima smatrali su kao jednu od najzna~ajnih sani tetskih ustanova srpske vojske, pa su je ispmagali vrlo poznati lekari. Me|u wima bio je i dr Ludvik Hirsel d, poqski epidemiolog iz Var{ ave koji je vodio i srpsku bakteriolo{ku laboratoriju. Kada je dr Hirsel d 1915. godine stigao u Ni{ i prijavio se dr Simi Karanovi}u, tra`io je da bude raspore|en u centar epidemije. U Vaquevu je bio u vreme epi- demije, kada je cel i grad postao jedna vel i ka bolnica. Povla~io se sa srpskom vojskom i narodom preko Crne Gore i Albanije. Vratio se sa suprugom lekarkom Hankom i ostao sa Srbima do kraja rata. U Solunu, u Srpskoj centralnoj laboratoriji vr{io je zna~ajna nau~na bakteriolo{ka, hematolo{ka, parazitol{ka i imunobiolo{ka istra`iava: prou~avawe krvnih grupa, pre- gled krv i malariju, prou~avawe antitifusne i vakcine protiv kolere itd. Dr Hirsel d je otkrio jedan od uzro~nika parati fusa (S. paratyphi C Hirschfeld) i proiz-

veo anti ti f no-parati f nu vankci nu, kojom je vakci ni sana srpska vojska. U oslobodenoj Srbiji, 1918–1920. godine, poma`e organi zo- vawu Bakteriolo{ke laboratorije Glavne vojne bolnice, koja }e postati baza I nsti- tuta za bakteriolo{iju Vojnomedi ci nske akademije u Beogradu.<sup>1,13</sup>

Jo{ jedan humanista, dr Nikola I . Si~ev (1878–1954) iz Hrakova, ostavio je neizbri- siv trag u srpskom sani tetu. Dr Si~ev je boravio u Srbiji 1914–16. godine, kao hi rurg u rukoj medicinskoj misiji. U~estvovao je u povla~ewu preko Albanije i radio kao hi- rurg Zavoji{ta Moravske i Drinske divizi- je na Solunskom frontu 1916–1918. godine. Dr Si~ev je nosilac vi soki h ruskih, persij- skih, srpskih, francuskih i crnogorskih od- likovawa<sup>1</sup>.

Sa probojem Solunskog fronta, bolnica se vratila u Ni{, gde je kao Moravska stal- na bolnica produ`ila slavu i tradiciju legendarne bolnice u Dragomancima.

### **Ni{ ka vojna bolnica za vreme Narodnooslobodila~kog rata**

Aprilski doga|aji 1941. godine i slom Kraqevine Jugoslavije i okupacija cele zemalje, i zazvali su raspad mnogih institucija i velike promene u srpskom sani tetu. Ni{ ka vojna bolnica nastavila je da prima raweni ke i bolesnike najve}im delom iz jedini- ca V armije Jugoslovenske vojske. U toku leta 1941. godine bolnica je le~ila rawene i obolele iz zarobqeni~kog logora na Crvenom krstu u Ni{u, kao i izvestan broj nema~kih vojnika. U toku 1942. i 1943. go- dine pored Nemaca, Vojnu bolnicu su kori- stili pri padni ci svih politi~kih pokreta za svoje rawenike. Lekari hi rurzi dr Mihajlo \or|evi} i dr Du{ an Steri}, of talmo- log dr @ivorad Ra{ i }i otorinolaringolog dr Krstivoje Tanasi jevi} nastavili su da obavqaju svoju lekarsku du`nost, u obezbe- |ewu sani tetskog materijala i le~ewu svih bolesnih i ugrov{enih. Novembra 1944. go- dine Vojna bolnica je postal a bolni~ki centar, koji je primao rawenike iz ju`nih

krajeva Srbije. Tokom 1945. godine bolničar je proširila svoj delokrug rada prijemom rawenička i bolesnika sa frontova Vojvodine i Bosne. Nakon oslobođenja, dr Krstivoje Tanasićević postao je načelnik ORL odecjewa i upravnika bolnice, a dr Đivorad Radić postao je načelnik Of talmološkog odecjewa. U vreme oslobođenja, bolničar je imala samo jednog hirurga dr Slobodana Palamarevića, kome se pridružio dr Nikolaj Luknjić iz Ozrenke bolnice. Veliki broj rawenička bio je smesten u čest paviliona, koji su upravljali lekari opštih prakse. Usled nedostatka obveznog medicinskog kadra, stigla je jedna hirurška ekipa Crvene armije načelna sa majorom dr Pavlom Ivanovićem Zawinom. Malo ekipa se u kasnim radom i primenom sistema simulatanog rada već prvog dana obradiла je 180 raweničaka.<sup>2</sup>

Veliki priliv raweničaka zahtevaо je brzo prestrojavawe, pa je tako formirano čest hirurških odecjewa. Dva odecjewa bila su locirana u krugu Vojne bolnice, ostala u Gradskoj bolnici, nekadašnjoj zgradi Moravske banovine, zgradi Komande armije i hotela „Park“. Čefovi ovih hirurških odecjewa bili su dr Milorad Gličić, dr Jakov Kalderan, dr Sarl Josifov, dr Jakov Kiqman, dr Toma Langinović, dr Dimitrije Luganić. U opštem radu hirurških odecjewa osećao se veliki nedostatak kolovanih anesteziologa, jer su anestezije vodili mediciinski tehničari.<sup>2,14</sup>

## Vojna bolница u Nišu u posleratnom periodu i danas

U posleratnom periodu Odecjewe hirurgije dobio je obveznog anesteziologa dr Pantu Koračevića, prvog stručwaka te specijalnosti, ne samo u bolnici već i u celoj južnoj Srbiji. Sa primenom profesionalne anestezije i reanimacije hirurgija i celu bolnicu dobile su na profesionalnom renomeu.<sup>2,14</sup>

Velikim entuzijazmom i profesionalnim zalaganjem dr Rajka Vučićevića, uvedene su endoskopske pretrage u svakodnevnu praktiku bolnice. I stovremeno, primewivate su

se ezofagostroduodenoskopija i rektoskopija. Kolonoskopija je uvedena 1975. godine, a nešto kasnije laparoskopija. Svim ovim pionirskim koracima u osvajaju novih terapeutičkih metoda, medicinske sestre su dale svoj veliki doprinos. Dr Rajko Vučićević kao načelnik Internog odecjewa, nastavio je formirati Odseka za kardiologiju i intensivnu negu, gastroenterologiju, endokrinologiju, opštutu internu medicinu. U okviru Odseka za opštutu internu medicinu proveda radi hemodializa, nije se osobno edukuje na Klinici za nefrologiju VMA i Institutu za nefrologiju na Medicinskom fakultetu u Nišu. Pionirsku ulogu u ovim aktivnostima izneli su dr Eraković i dr Vjekoslav Mitrović, kao i obvezne medicinske sestre.<sup>2,14</sup>

U dostignutima kliničkim grana ne izostaje ni razvoj stomatologije. Interesantno je napomenuti da je jedan od prvih pravilnika o slučaju u srpskoj vojsci iskazuju svakog obveznika, koje je nedostajalo 14 zuba. Ali od vremena kad se zubi nisu ležili, već samo vadili, prosto je mnogo godina. Prvi počeci stomatologije slučbe datiraju od davne 1909. godine, sa wenim osnivačem dr Milošem Popovićem. U vreme balkanskih ratova, po prvi put u srpskoj vojski, dr Atanasije Puqo sanira je povredu lica, vilica i zuba. Dr Puqo je na veoma originalan način primewivao i mobilizaciju povreda vilice i zuba, pa je zabeležen kao pionir u maksillofacialnoj hirurgiji već 1914. godine, etiri godine pre prvih koraka u svetu. Godine 1915. Zubna stanica u sastavu Moravske stalne bolnice, otvorena je dve jedinice. Jedna je bila pod upravom i lječenjem zahagwem dr Puqe, a zasluga za drugu priпадala je ruskoj lekarskoj komisiji. Na Solunskom frontu, na inicijativu dr Miloša Popovića i gospodar Tabet otvorena je zubna stanica 1. januara 1917. godine u Vodenu, Egejska Makedonija. Od ovog istorijskog početka do danas, stomatologija je dovela preporod u protetici, oralnoj hirurgiji, bolести mesta i zuba, de-ijoj i preventivnoj stomatologiji.

Primenom najnovijih stomatolo{kih znawa i savr{enih tehnolo{kih materijala, {kolovanim i stru~nim kadrovima, stomatologima i zubnim tehni~arima,odeqewe prati najnovija svetska dostignu}a.<sup>2,5,14</sup>

Sa boqom organizacijom postoje}ih odeqewa, uvo|ewem i novacija, ef i kasnim timskim radom, intenzivnijim stru~nim, publ i~ci sti~kim i nau~noi stra`iva~kim radom bolnica postaje va`an nau~ni i medici~nski centar. I stovremeno, Medici~nski fakultet postaje sve zna~ajnija vi soko{kolska ustanova u okviru Univerziteta u Ni{u, u ~ijem su radu zna~ajni doprinos dal i i lekari Vojne bolnice. Godine 1980. dr Vojislav Nikoli} odbrani o je doktorat „Uticaj trunkalne vagotomije na bili jarni sistem“ i izabran je vanrednog prof esora VMA. Nau~noi stra`iva~ki rad dr Milo{a Maksimovi}a u okviru projekta „O{te}ewa ki~menog stuba u tenkista izazvanog vibracijama“ preto~en je u disertaciju, koju je odbrani o 1984. godine. Zvava doktora medici~nskih nauka dobili su: pukovnici dr Rajko Vukac{i}novi}, dr Sini{a Paunovi}, dr Luka \ori}; potpukovnici: dr Vojislav Nikoli}, dr Milo{Maksimovi}, dr Branko Matija{. Dr Mihajko Jovanovi} je 1965. godine odbranio doktorsku disertaciju iz mikrohirurgije uva i kao prof esor Medici~nskog fakulteta uspe{no je rukovodio Klinikom za otorinolaringologiju u Ni{u. Titulu docenta imali su: pukovnici dr Rajko Vukac{i}novi}, dr Luka \ori}, dr Sini{a Paunovi}, dr Miodrag Dini} i dr Sla|ana @ivkovi}. Uzvave univerzitetskog prof esora promovisan je dr sc. med. Vojislav Nikoli}.<sup>2,14</sup>

Vojna bolница je kao zdravstvena institucija bila vi{e puta nagra|ivana. Nagradivani su i weni lekari. Me|u wima dobitni ci Oktobarske nagrade bili su: pukovnik prof. dr sc. med. Vojislav Nikoli}, hirurg, i pukovnik doc. dr sc. med. Sini{a Paunovi}, otorinolaringolog.

Lekari Vojne bolnice u Ni{u u~estvovali su i u me|unarodnim vojnosanitetskim misijama. Tako je dr Dragoslav Spasi}, navelnik Odeqewa za hirur{ke bolesti, u-e-

ni k eminentnih prof esora op{te i grudne hirurgije, bio anga`ovan u egipatsko-izraelskom ratu, a prof. dr Milo{Maksimovi}, kao i anesteziolog dr Slavoqub Panti} u okviru UN misije u Angoli. Godine 2003. na poziv UN upu}eni su sanitetski timovi u misiju u Republiku Kongo. I zastava Vojne bolnice u Ni{u u woj su u~estvovali: dr Goran Milojkovi}, dr Dragan Velimirovi}, dr Velimir Tomi}, dr Marko Kovini}; medici~nski tehni~ari: Viola Ze~evi}, Du{ka Pil~evi}, Qubo [krga, Nada Koci}, Lidiya Stojanovi}, Javorka Blagojevi, Anita Kosti}, Suzana Ili{.

Raspadom SFRJ 1991. godine nastupio je poseban period u radu Odeqewa za hirur{ke bolesti Vojne bolnice u Ni{u. Bilo je to jedno izuzetno hirur{ko i skustvo u zbrivavu ratnih rana, kada su pojedinci i hirur{ke ekipi obavqali primarnu hirur{ku obradu u ratnim bolnicama u rejoni ma u koji ma su postojala ratna dejstva. Po svim propisima primewi vani su savremeni principi hirur{ke doktrine. Godine 1998. u Garnizonu \akovici, Vojna bolница je formirala stalnu hirur{ku ekipu koja je za kratko vreme uradila 150 hirur{kih obrada rana.<sup>15</sup>

U toku NATO agresije 1999. godine Vojna bolnica u Ni{u, kao bolnica Tre}e armije bila je sanitetski oslonac u zbrivavu rawenika. Bolnica je formirala tri hirur{ke ekipa sa lokacijom u \akovici, Prizrenu i Kosovskoj Mitrovici. Mada sa mnogo improvizacije, hirur{ke ekipa pokazale su uspe{an rad i prilagajawu u ratnim uslovima. Primarni zadatak bio je ne transportovati rawenika pre primarne hirur{ke obrade. Odeqewe za hirur{ke bolesti hospitalizovalo je 1.454 rawenika, od kojih je 88 odsto bilo definitivno zbrinuto. U danonog radu, osobqe bolnice pokazalo je veliku potrvovanost i humanost u pru~awu svih oblika pomo}i. U tom periodu saradwa sa VMA i Klinickim centrom Ni{bila je od neprocenjivog zna~aja.

Godine 2001, bolnica je sa tri isturene hirur{ke ekipa pokrivala ulazak na{ih jedinica u tzv. kopnenu zonu bezbednosti na ju-

gu Srbije, uz administrativnu granicu sa Kosovom. U ime brigade garnizona Vrawe, koja nastavila tradiciju Prvog pešadijskog puka srpske vojske kralja Miloša a Velikog, pukovnik Milosav Simović dodelio je Vojnoj bolnici u Niš u specijalnu plaketu za profesionalnu saradnju i podršku.<sup>15</sup>

Vojna bolnica u Niš u oduvek je imala posebno značajnu ulogu u zbrinjavanju povređenih u velikim elementarnim nesrećama, epidemijama, saobraćajnim nesrećama i drugim urgentnim situacijama većih razmera. Sa tradicijom narodne bolnice kroz rata, bolnica je { i rom otvorila svoja vrata i prihvatiла ugorene u zemljotresu u Skopju, sudaru vozova kod Stalaća, nesrećama u Aleksinačkom rudničima, autobuskoj nesreći kod Doqevca itd.<sup>2,14</sup>

Vojna bolnica u Niš u imala je značajnu ulogu u srpskoj istoriji, hospitalizovala je ranene i bolesne u svih sedam ratova, nastavila je obnavljanje i izgradnju posle oslobođenja, opravdala je svoje postojanje unapredajući svojih delatnosti u mirnodopskim uslovima. Pored bolnice u Beogradu i Novom Sadu, kao treći najveći vojnosanitetski centar u Srbiji, učestvovala je u formiranju bolnica u Vrawu, Leskovcu, Pirotu, Pristini, Kragujevcu, Kruševcu, Surdinci, Ozrenu, Vravskoj Bawi, Knez Selu.

Danas, Vojna bolnica u Niš predstavlja moderno opremljenu medicinsku ustanovu, sa odjeljima za hirurgiju, ortopediju i traumatologiju, anesteziju i reanimaciju, urologiju, fizikalnu medicinu i rehabilitaciju, patologiju, dijagnostikom sa savetovalištem za žene, odjeljem za neuropsihijatriju, odjeljem za infektivne bolesti, radiologiju, stomatologiju, dijagnostikom za plužne bolesti i tuberkulozu, stanicom za transfuziju krvi, odjeljem za prijem bolesnika. Zavod za preventivnu medicinsku zaštitu koji se nalazi u sastavu bolnice ima savremene laboratorije sa pet odjeljewa: epidemiološkim, higijensko-hemiskim, mikrobioloskim, odjeljem medicinske rade i odjeljem informaticke.

Upravnici Vojne bolnice, koji su je vodili kroz ovih 130 godina postojanja bili su: pukovnik dr Vladan Đorđević, pukovnik dr Mihajlo Miša Marković, general dr Mihailo Petrović, kapetan II klase dr Vlada Stanojević, pukovnik dr Evgenije Branovacki, pukovnik dr Kristijane Tanašijević, pukovnik dr Radi voje Nikolić, pukovnik dr Dušan Karanovski, pukovnik dr Radovan Dodić, pukovnik dr Nikola Petrović, pukovnik dr Radomir Milošević, pukovnik dr Vitoimir Pančić, pukovnik dr Bora Ilić, pukovnik dr Žedomir Kostić,



Slika 3. Novi paviljoni odjeljiva za hirurgiju Vojne bolnice u Nišu.

pukovnik dr Sreten Milenkovi} i potpu-  
kovnik dr Slavi{ a ] iri}.<sup>14</sup>

## Zakqu-ak

Proslava 130 godina postojawa i rada Vojne bolnice u Ni{ u izuzetan je jubilej u istoriji srpskog saniteta i srpskoj istoriji uop{ te. Ovo je prilika da se setimo svih onih koji su svoje delo ugradili u trajawe ove bolnice, a koji nisu vi{ e me|u nama. Spomenik na ulazu u bolnicu, podignut u znak se}awa na premi nule od pegavog tifusa 1915. ~uva istorijsko se}awe i na sanietsko osobqe koje je od osnivawa bolnice pa do dana{ wi h dana stalno bilo uz bolesne i nemo}ne.

Humanost, po`rtvovanost i visoka profesionalnost oduvek su predstavqali teme{e ove institucije. Postojanim i po`rtvovanim radom u miru i ratu Vojna bolnica u Ni{ u ugradila se u istoriju srpskog saniteta i istoriju grada Ni{ a i tiflog regiona. Bila je i osta}e uzor ~ovekoqubqa i hrabrosti generacijama koje su pro{ le, savremeni cima i onima koje dolaze.

## Literatura

1. \uri} D. Book of memories. Belgrade: The Serbian Medical Society; 1972. (Serbian)
2. Paunovi} S, Maksimovi} M. Monograph on 110th anniversary of the Military Hospital Niš. Niš: the Military Hospital Niš; 1988. (Serbian)
3. Milanovi} M. Eminent Serbian physicians. Belgrade: the Academy of Medical Sciences of the Serbian Medical Society; 2005.
4. \or|evi} V. Memories (Memories from the Serbian-Turkish War). Belgrade: Nolit; 1988. (Serbian)
5. Stanojevi} V. History of the Serbian Military Medical Services – Our wartime medical experience. Belgrade: Vojnoizdava~ki novinski centar; 1992. (Serbian)
6. [ukovi} I. The typhoid epidemic in Serbia 1914–1915 . The Association of Descendants of the Verenas 1912–1920. Belgrade: Signature; 2006. (Serbian)
7. Popovi}-Filipovi} S. For courage and humanity – The Scottish Women's Hospitals in Serbia and with the Serbs during World War 1: 1914–1918. Belgrade: Signature; 2007. (Serbian)
8. Filipovi} B, Popovi}-Filipovi} S. Thomas Lipton – a honorary citizen of the town of Ni{. Ni{ki Vesnik 2007 no-  
vember; p. 8–9. (Serbian)
9. Sturcener KK. Serbia at War 1914–1916. Gornji Milanovac: De-je novine; 1989. (Serbian)
10. Stanojevi} V. Across albania to the Island of death – From the diary of a hospital. Belgrade: Vojnoizdava~ki novinski centar; 1921. (Serbian)
11. Nedok A. Withdrawal of Serbian army to albanian coast and its evacuation to Corfn 1915–1916. Beograd: AMD sistem; 2006. (Serbian)
12. Dimitrijevi} B. In the Garbage Can-nostes of a Serbian Army Surgeon 1916–1918. Belgrade: Apostrof; 2001. (Serbian)
13. Hirschfeld L. History of one life. Belgrade: Serbian Literary Guild; 1962. (Serbian)
14. Milenkovi} S, Dimi} M. Monograph on 125th anniversary of the Military Hospital Niš. Niš: the Miliatry Hospital Niš; 2003. (Serbian)
15. Petrovi} A, \eni} N. Kovini} M, Kostov M. Department of Surgery of the Military Hospital in Ni{, the chronicles of surgery in Serbia. Belgrade. Prosveta; 2002. (Serbian)

---

Jubileji, podse}awa, proslavqawa..

## Institut za javno zdravje Vojvodine 85 godina uspe{ nog razvoja (1920-2005)\*

M. Мартинов-Цвејин<sup>1</sup>

---

### **Pro{ lost ...**

**I**nstitut za za{ titu zdravqa Novi Sad jedna je od najstarijih, najve}ih i najzna~ajnijih ustanova preventivne zdravstvene za{ tite, medicinskom obrazovawa i nau~ne misli u Autonomnoj Pokrajinu Vojvodini i Republici Srbiji.

I storijsa organizovane preventivne medicine u Vojvodini po{i we 30-tih godina 18. veka kroz nastojawa da se spre{i nastanak i { irewem epidemijske kuge, kolere, velikih bogiwa, pegovca i drugih zaraznih bolesti. Na grani~ci dva carstva po{elo se sa organizovawem preventivnih sani~etsko-policijskih ustanova karantina i sani~etskih kordona. Prvi karantin osnovan je 1730. godine u Zemunu.

Pretwa od epidemijske kuge uticala je na formirawe prvog karantina u Novom Sadu 1762. godine.

Otkri}e pri rode zaraznih bolesti zna~ajno je doprinelo { irewu i efikasnosti preventivnih mera. Od posebnog zna~aja bilo je otkri}e prve vakcine. Samo pet godina nakon ovog genijalnog otkri}a, 1801. godine u Novom Sadu, Beloj Crkvi i Somboru izvedena je prva vakcinacija.

Krajem 18. i po~etkom 19. veka po{i we osni~ave sani~etskih ustanova i { kolovawe zdravstvenog osobqa. Sve do 20-tih godina 20. veka nije bilo specijalizovanih preventivnih zdravstvenih ustanova. Tada je briga za narodno zdravje stavqena u nadle`nost i obavezu dr`ave.

I storijsa dana{ weg Instituta za za{ titu zdravqa Novi Sad po{i we 1920. godine kada je u Novom Sadu osnovana Stalna bakteriolo{ka stanica, koja se 1924. godine spaja sa Pasterovim zavodom, a 1927. godine postaje Dr`avni higijenski zavod. Sa { irewem uloge i zna~aja u zdravstvenoj za{ titi, 1945. godine prerasta u Sanitarne epidemiolo{ki zavod, a 1952. godine u Higijenski zavod Autonomne Pokrajine Vojvodine. Osni~avawem Medicinskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu (1960. godine) Zavod postaje nastavna baza preventivne medicine na ovoj visoko{ koloskoj instituciji. U narednom periodu osnivaju se Zavod za vi{rusologiju i imunologiju (1965.) i Zavod za zdravstveno prosve}i~ave (1968.).

Higijenski zavod AP Vojvodine 60-i godina postaje Pokrajinski zavod za zdravstvenu za{ titu, odnosno Institut za zdravstvenu za{ titu, sa zadatkom da „prati i prou{ava fizi~ki i du{evni razvoj naroda, narodnu patologiju, u~estvuje u re{avawu problema zdravstvene za{ tite, u istra`i~avu uzroka, pojava i { irewa zaraznih i masovnih bolesti, predla`e i organizuje mere za wi{hovo spre~avawe i suzbijawe“. Sedamdeseti h godina je u sastavu radne organizacije „Medicinski fakultet“ kada se intenzi~ivo raju zdravstveno~aspitne aktivnosti, pove}ava broj mera za spre~avawe i suzbijawe bolesti od najve}eg socijalno-medicinskog zna~aja i unapre|uje organizacija zdravstvene slu`be. Ekonomске krize osam-

---

\* Iz Monografije: „Institut za za{titu zdravje Novi Sad 1920-2005“.

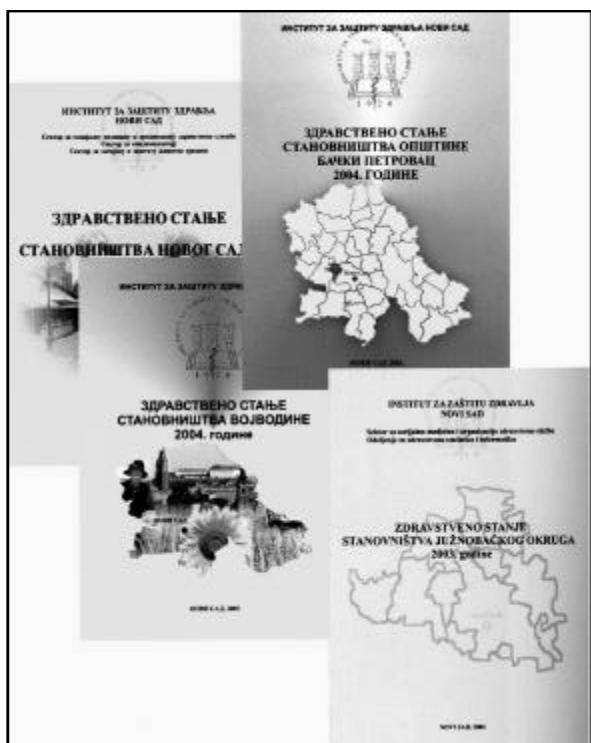
<sup>1</sup> Prof. dr Mirkana Martinov-Cvejin, direktor Instituta za javno zdravje Vojvodine, Novi Sad.

desetih i posebno devedesetih godina, rat na teritorijama bivše Jugoslavije, međunarodna izolacija i sankcije negativno su uticali na dači razvoj i značaj javno-zdravstvenih mera i aktivnosti.

Od 1977. do početka 90-tih godina Institut za zaštitu zdravja, zajedno sa 16 medicinskih klinika i instituta, integralni je deo Medicinskog fakulteta u Novom Sadu. Nakon deintegracije ova institucija se naziva Pokrajinski zavod za zdravstvenu zaštitu, a od 11. septembra 1993. godine dobija naziv Institut za zaštitu zdravja Novi Sad. Danas je to Institut za javno zdravlje Vojvodine, Novi Sad.

### **Sadašnjost i budućnost...**

Osnivanjem Instituta za zaštitu zdravja Novi Sad je Autonomna Pokrajina Vojvodina. Statutom Instituta uređena je delatnost, unutarne organizacija, upravljawce, poslovawe kao i druga pitanja od značaja za rad Instituta.



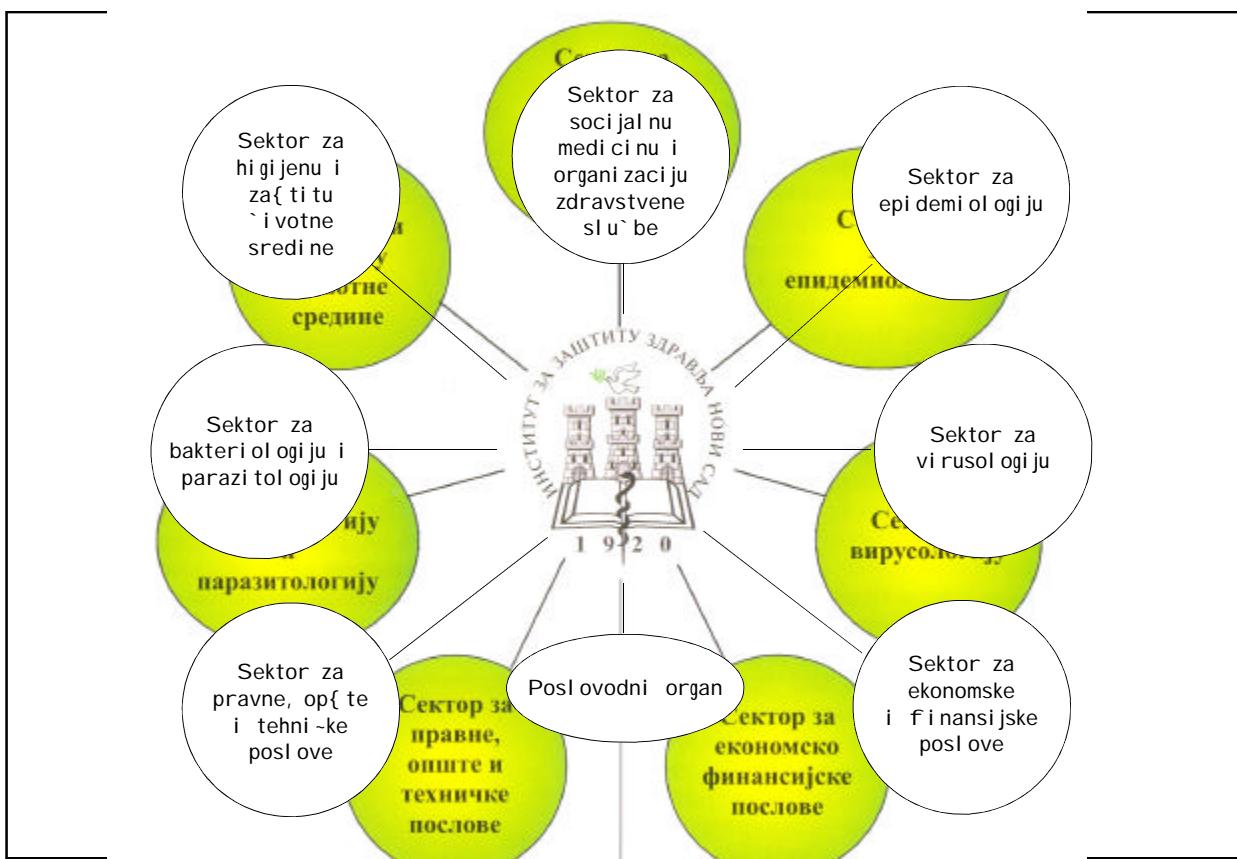
**Sl. 1.**

U okviru svoje delatnosti Institut narodito prati, istražuje i proučava zdravstveno stanje i zdravstvenu kulturu stanovništva, stanje i kvalitet životne sredine, narođeno u pogledu zaštite vazduha, vode za piće, životnih namirnica i predmeta opšte upotrebe, otpadnih voda i avrstih otpadnih materijala; proučava i shranu stanovništva, obogevajući stava koja su posledica nedovoljne i nepravilne ishrane i predlaže i sprovodi mere za njihovo otklanjanje, proučava uzroke pojave i i rewa zaraznih i drugih bolesti socijalno-medikinskog značaja, uticaje ekoloških faktora na zdravje, kao i organizaciju, rad i razvoj zdravstvene službe i predlaže i preduzima odgovarajuće mere u cilju zaštite i unapređenja zdravja quidam (**sl. 1**).

Institut obavlja nadzor nad stručnim radom zdravstvenih ustanova u skladu sa ovlašćenjima, učestvuje u sprovođenju programa razvoja zdravstvenog informacionog sistema i prikuplja, obrađuje i analizira zdravstveno-statističke i druge podatke od značaja za zdravje stanovništva ili zdravstveni sistem.

Visokostručna i specijalizovana preventivna zdravstvena i naučna ustanova Institut za zaštitu zdravja jeste nastavna baza četiri katedre Medicinskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu (Katedra za socijalnu medicinu, Katedra za epidemiologiju, Katedra za higijenu i Katedra za mikrobiologiju) i predstavlja deo mreže 22 instituta/zavoda za zaštitu zdravja u Srbiji, od kojih je sedam u Vojvodini.

Institut za zaštitu zdravja Novi Sad saraduje sa mnogobrojnim institucijama u zemlji i иностранству. U brojnim научним и istraživačkim projektima Institut za zaštitu zdravja Novi Sad je saradivao i saraduje sa Svetskom zdravstvenom organizacijom (WHO) i WENIM Regionalnim biroom za Evropu, Programom Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), Organizacijom Ujedinjenih nacija za ishranu i počoprivrednu (FAO), akademijama nauka i drugim научним institucijama u zemlji i иностранству.



**Figura 1.** Institut za za{ titu zdravqa Novi Sad (2005).

Od s  
zdravqa  
za{ titu

Asocijacije { kola narodnog zdravqa (ASPER), koju ~ine instituti za javno zdravqe evropskih zemaja.

Organji upravqawa I nstituta za za{ titu zdravqa jesu Upravni i Nadzorni odbor, direktor, Stru~ni kolegijum, a od 2003. godine i Odbor za upravqawe kvalitetom, za{ titom iivotne sredine i akreditaciju laboratorija.

Sedi { te I nstituta je od 1967. godine u Novom Sadu, ulica Futo{ ka broj 121, u zgradi poslovogn prostora povr{ ine oko 4.500 metara kvadratnih.

I nstitut za za{ titu zdravqa Novi Sad organizovan je u sedam sektora (**Figura 1**).

Kadrovska potencijal I nstituta ~ine 242 zaposlena. Skoro tre}ina zaposlenih

emom; 45 le{ta (socijal-  
ologije, mi-  
krobiologije); 18 doktora medicinskih nauka i 10 magistara; 16 zdravstvenih saradnika sa visokom stru~nom spremom razli{iti{ih struka od kojih su ~etiri specijalisti sani tarne hemije, toksikologije, medicinske biokemije, medicinske biologije i jedan doktor hemijskih nauka i ~etiri magistra tehnologije, hemije i biologije.

Nastavni kadar I nstituta za za{ titu zdravqa ~ini deset profesora, { est doce{nata i dvanaest asistenata na Medicinskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu.

Pojedini eksperti. odnosno konsul tanti. Svetske zdravstvene organizacije bili su ili su zaposleni u I nstitutu za za{ titu zdravqa Novi Sad.

У процесу формирања система здравствене заједнице Институт добија све знајније место и улогу.

Odlukom Владе Републике Србије и Memorandumom о споразуму из 2002. године између Министарства поштовање и водопривреде, Министарства здравља Републике Србије и Европске агенције за реконструкцију (EAR) договорено је формирање Националне лабораторијске мреже за безбедност ланца хране коју чине лабораторије за контролу здравља и ветеринарство, биолошка и лабораторије за контролу хране, а једна од девет лабораторија за контролу хране биће у Институту за заједнице здравља Нови Сад. Због захтева у вези са стандардима Европске уније (EU), које Институт није могао да обезбеди за потребе лабораторије за санитарну микробиологију, која се сада налази у неадекватном простору, а у договору са Покрајинским секретаријатом за здравље, EAR-ом и Институтом, приступило се надоградњи једног (петог) спрата на постојећој згради Института. Уз подршку Покрајинског секретаријата за здравље и социјалну политику и Европске агенције за реконструкцију (EAR) Институт је добио савремени простор за санитарну бактериологију која је заједно са постојећом хемијском лабораторијом чини лабораторију за контролу хране.

Pрипреме за надоградњу започеле су 2003. године, а 2005. успео је да се завршије и представљају инвестицију од изградње садаће зграде Института, уз помоћ и пуну подршку покрајинског Секретара за здравље. Обавезе у вези са унутрашњим опремом и надлежностима су Европске агенције за реконструкцију (EAR) и Министарства поштовање и водопривреде.

О знајнију Институту у садаћем систему здравствене заједнице указује и знајница да се у Институту налази и Национална кancelarija за контролу здравствене безбедности хране, а национални координатор за ове послове на територији Републике Србије јесте лекар специјалиста хигијене запослен у Институту.

Институт за заједнице здравља Нови Сад укључен је у бројне друге пројекте Европске агенције за реконструкцију (EAR) у вези са подршком јавном здрављу, унапређењу квалитета рада лабораторија, здравственим информационим системом и др.

Jedan od осnovних циљева Института је стапање унапређење квалитета рада. Показјеји од знајница да је квалитет најзначајнији стратешки фактор успеха једне организације, 2003. године донета је одлука да се у Институту усостави, документује, примени и одржава систем управљања квалитетом у складу са захтевима стандарда ISO 9001:2000 (**slika 2**). Крајем 2004. године Институт је додељен Сertifikat sistema menadžmenta управљања квалитетом и знак сertifikacije prema modelu стандарда JUS ISO 9001:2001.

Успостављањем система квалитета Институт



Slika 2.

sl ovawa obavqaju na jasno def i nisan na~in, da se sistematski prate i analizi raju i da se na osnovu utvr|eni h rezul tata planira wi ho vo stalno poboq{ awe. Pored toga, u I nst i tutu se redovno prati zadovoqstvo pacijenata i ostal i h kori snika usl uga i preduzi maju se odgovaraju}e preventivne i korektivne m e re da se i skazane potrebe i o~eki vawa pre vedu u zahteve, a zatim i ispu ne.

Pokazuju}i svoje opredeqe we ka o~uvawu i unapre|ewu `ivotne sredine I nst i tut je 2003. godi ne doneo odluku da implemen ti ra i si stem upravqawa za{ ti tom `ivotne sredine, zadovoqavaju}i zahteve me|unarodnog standarda ISO 14001, { to je i potvr|eno do bijawem Sertif i kata 2004. godi ne.

Strogom kontrolom ulaznih i izlaznih parametara u procesima i aktivnostima koje mogu imati uticaja na `ivotnu sredinu smawuje se mogu}nost wi hovog negativnog uticaja u skladu sa principima odr` i vog razvoja. I spuwavawem postavqenih ci qeva, postavqaju se smernice uspe{ nog poslova wa u zdravoj `ivotnoj sredini primerenoj savremenom ~oveku (**slika 3.**).

Sve ve}i zahtevi da se rad laboratorijskih uskadi sa me|unarodnim standardima bili su od presudnog uticaja da se u 2003. godi ni donese i odluka o uspostavqawu sistema za akreditaciju laboratorijskih ustanova prema zahtevima standarda ISO 17025.

Komisija Akreditacionog tela Srbije i Crne Gore (JUAT) 2005. godi ne je ocenila da sistem koji je uspostavljen u Odeqewu laboratorijskih slu`bi i Odeqewu za sanitarnu bakteriologiju i spu wava i zahteve standarda za akreditaciju laboratorijskih ustanova prema zahtevima standarda ISO 17025, te je Re}ewem JUAT-a 2005. godi ne I nst i tut dobio i sertifikat o akreditaciji ovih laboratorijskih ustanova i znak akreditacije (**slika 4.**).

U Politiku kvaliteta I nst i tut ugra|eni su osnovni ci qevi svakodnevnog rada. Unapre|iwem zdravqa stanovni{ tva, redukcijom i eliminacijom zdravstvenih rizika, pove}awem zadovoqstva pacijenata i ostal i h kori snika, pove}awem zadovoqstva zaposlenih, timskim radom i kre rawem



Slika 3.



Slika 4.

# ИНСТИТУТ ЗА ЗАШТИТУ ЗДРАВЉА НОВИ САД

## ПОЛИТИКА КВАЛИТЕТА И ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ



ИНСТИТУТ ЗА ЗАШТИТУ ЗДРАВЉА НОВИ САД је високоспецијализована здравствена установа чија је основна делатност јавно здравствена функција која укључује промоцију здравља и здравствено васпитање, праћење и процену здравственог стања становништва, посебно у односу на стање животне средине, организовање и спровођење противепидемијских мера као и мултисекторску сарадњу и развијање партнерства у циљу унапређења здравља становништва.

Свој развој Институт базира на високо квалитетним јавно здравственим услугама, мерама и активностима, унапређивањем постојећих и увођењем нових метода рада.

Обзиром на кадровске потенцијале Института, који је и наставна база Медицинског факултета, своје знање и искуство запослени преносе другима кроз едукацију и научно-истраживачки рад.

Основне карактеристике свих наших услуга и активности су унапређење квалитета рада са циљем унапређења здравља становништва, повећањем ефикасности и јачањем активности у области јавног здравља и промоције здравља коришћењем расположивих просторних, технолошких и кадровских ресурса, уз стално унапређење знања и вештина.

Остваривање ових функција и задатака ће се остваривати кроз:

- ✓ сталан надзор над свим процесима рада;
- ✓ стално преиспитивање рада, ефективности и ефикасности;
- ✓ праћење и повећање задовољства пацијената и осталих корисника услуга;
- ✓ праћење и повећање задовољства запослених;
- ✓ избор добављача и успостављање партнерских односа са њима;
- ✓ креирање пријатног амбијента за запослене и кориснике услуга.

Сви запослени прихватају унапређење и развијање културе квалитета као део свог свакодневног рада у складу са утврђеном Политиком квалитета.

Циљеви које Институт жели да оствари реализацијом Политике квалитета су:

- унапређење здравља становништва;
- редукција и елиминација здравствених ризика;
- повећање задовољства пацијената и осталих корисника услуга;
- повећање задовољства запослених;
- тимски рад у атмосфери сарадње уз пуну личну одговорност;
- елиминација жалби на пружене услуге;
- креирање управљачког оквира за постизање ових циљева.

Институт за заштиту здравља Нови Сад је привржен и принципима ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ тим пре што је проучавање свих фактора животне средине и њиховог утицаја на здравље становништва један од основних задатака Института.

Сви запослени у Институту се морају понашати у складу Политиком квалитета и заштите животне средине, јер је одговорност према животној средини један од основних приоритета Института.

У том циљу Институт ће:

- смањити на најмањи могући ниво све штетности које настају у процесу рада;
- спречити загађење животне средине у складу са законским прописима и препорукама за очување здраве животне средине;
- стално обучавати све учеснике у процесу рада у циљу спречавања загађења животне средине, као и кориснике својих услуга о потреби и о принципима заштите животне средине;
- дефинисати и имплементирати своје регулативе у случајевима када сматра да постоје законске регулативе нису на нивоу које је себи поставил Институт у области очувања животне средине;
- подстицати и друге да уводе и примене принципе управљања заштитом животне средине.

Институт ће обезбедити да постављени циљеви управљања заштитом животне средине буду усмерени на најзначајније утицаје и ризике на животну средину и да ови циљеви буду у сваком моменту доступни свим запосленим у Институту као и јавности.

Дефинисањем и остваривањем свих постављених циљева допринеће се реализацији стратешког циља јасног и дефинисаног имиџа Института. На овај начин ће се Институт код свих својих садашњих и потенцијалних партнера са којима сарађује или ће сарађивати представити као лидер у областима којима се бави и као институција од поверења.

У Новом Саду  
20.04.2003.

ДИРЕКТОР ИНСТИТУТА  
Проф. др Мирјава Мартинов Цвејен



1920-1924  
Dr Petar [varc]



1924-1936  
Dr Adol f Hemit



1945-1950; 1972-1974  
Prof. dr Milorad Kragujevi }



1950-1957  
Dr Milutin Simi }



1957-1972  
Prof. dr Du{ an Savi }



1974; 1992-1993  
Prof. dr \orje Jakovcevi }



1974-1981  
Prof. dr Stevan Novakovi }



1981-1982  
Prof. dr Bori { a Vukovi }



1982-1987  
Prof. dr Miladin Mirolov



1990-1991  
Doc. dr Jovan Pisarev



1993-2001  
Prof. dr Marija Kulauzov



2001-2002  
Prim. dr Mirjana Milankov



od 2002.  
Prof. dr Mirjana Martinov-Cvejin

upravq-a~kog okvira za postizawe ovih ci-  
qeva, uz stalno vo|ewe brige o za{ titi ~ i-  
votne sredine, posti~ u se ne samo sopstve-  
ni ci{qevi nego i ci{qevi na{ eg drug{ tva.  
Poslovna filozofija I nstituta zasniva se  
na partnerskim odnosima sa svim interes-  
nim stranama, po~ev{ i od pacijenata, kori-  
sni ka brojnih usluga, do {ire drug{ tvene za-  
jednici. Poslovni uspeh I nstituta rezultat  
je negovawa kulture kvaliteta ~iji su vode-

}i principi profesionalni rad i pru`awe  
najboqih usluga (**slika 4**).

U atmosferi timskog rada, pred I nsti-  
tutom je uvek isti zajedni~ki strate{ki  
ci{q - jasan i pozitivan imix I nstituta,  
ime se on svim svojim sada{ wim i budu}im  
partnerima predstavqa kao lider u obla-  
stima kojima se bavi i kao institucija od  
poverewa.

Институт за јавно здравље Војводине – Нови Сад: организациона еволуација	
1920.	Стална бактериолошка станица
1927.	Државни хигијенски завод
1945.	Санитарно-епидемиолошки завод
1952.	Хигијенски завод АП Војводине
1960-тих	Покрајински завод за здравствену заштиту Институт за здравствену заштиту
1977.	Институт за заштиту здравља Медицинског факултета, Нови Сад
1993.	Институт за заштиту здравља Нови Сад
2006.	Институт за јавно здравље Војводине, Нови Сад

Jubileji, podse}awa, proslavqawa..

## Okru` na bolnica u ] upriji \*

Б. Митић<sup>1</sup>

**R**azvoj bolni~ke slu`be na podru~ju ] uprije i wene okoline ima dugu tradiciju. Jo{ u sredwevekovnoj Srbiji postojala je bolnica u manastiru Ravani ci.

Posle prestanka srpske Despotovine i za vreme turske vladavine bolnica nije bilo.

U oslobo|enju Srbiji, u ] uprijskoj nahi-ji je 1832. godine otvorena bolnica u Svilajncu, koja je bila kratkog veka.

Kada je ] uprija postal a sedi { te nahije i do bila vojsku „Garnizon kavaqerije“, u woj je 1839. godine formirana vojna bolni-ca, koja je radi la sve do 1914. godine.

Godine 1844. bilo je predlo`eno da se u ] upriji podigne jedna centralna bolnica za celu isto~nu Srbiju, po{ to je taj kraj na-ro~ito bio zara`en sa endemskim sifili-som. Do ostvarewa ovoga predloga nije do-{ lo „jer je izno{ eno i pri govarano da na-rod ne}e rado da se odvaja daleko od svojih ku}a i da ide na le~ewe u daleke bolnice“. Zbog toga je preporu~eno da se pristupi osnivawu rasturene bolni~ke mre`e i da se po okruzima podi` u bolnice.

Prema izve{ taju iz 1852. godine, u Srbiji je bilo ukupno devet bolnica, a u ] upriji se pomi we samo vojna bolnica.

Ministarstvo unutra{ wi h dela, 16. novembra 1860. godine, dostavilo je preporuku „na~el stvi ma devet okru`ija (me|u kojima i u ] upriji) da na|u kakvu privatnu ili op{ tinsku ku}u pod kiriju, za podignu-ja okru`ne bolnice“. U ] upriji je ostvarewe ove preporuke ostalo da sa~eka boqe dane.

Iz nastale potrebe da se u ] upriji otvo-ri i civilna bolnica, narodni poslani ci Milojko Radovanovi} i Radosav Simi}, na sednici Skup{ tine 1875. godine, postavili su pi tawe „za{ to u Okru`iju ] uprijskom nema bolnice“.

Dr Vladan \or|evi}, na~elnik Sani tet-skog odcjewa Ministarstva unutra{ wi h dela, u svom izve{ taju „o stawu zdravqa na-roda u 1880. godini“ pomi we 15 okru`nih bolnica, a u ] upriji samo vojnu bolnicu

Po~etkom 1881. godine obnarodovan je Zakon o ure|ewu sani tetiske struke i o ~uvawu narodnog zdravqa, po kome „u svakom srezu im a se u roku od 10 godina otvoriti po jedna sreska bolnica, najmawe za 20 bo-lesnika a okru`ne varo{ i, smatra}e se kao zasebni srezovi i dobi}e svaka svoju bolni-cu od najmawe 20 poste{a prema potrebi i broju stanovni ka“.

Sprovode}i izvr{ ewe novodone{ enog za-kona, ministar unutra{ wi h dela nare|uje inspektoru Sani tetiskog zavoda da izvr{ i inspekciyu postoje}ih bolnica a u sedam okru`nih varo{ i, me|u koji ma i u ] upri-ji, da osnuje, odnosno otvoriti nove bolnice.

Dr Mladen Jankovi}, inspektor Sani tet-skih zavoda, postupio je po prethodnom na-re|ewu i u svom izve{ taju mi ni stru unutra-{|wi h dela, od 26. avgusta 1881. godine, u de-lu koji se odnosi na osnivawe ci vilne jav-ne bolnice u ] upriji, napisao je slede}e: „22. juna 1881. godine do{ ao sam u ] upriju i odmah sam se sastao sa na~elnikom okru-`nim, te odosmo zajedno u okru`nu komandu

\*Пријевано из књиге: „Здравствене прилике у Средњем Поморављу, Ресави и Левчу од 1804. до 1915. године, уз редак-шицу техничку обраду текста.“

<sup>1</sup> Др си. мед. Богомир Митић.

da vi di mo { ta je sa barakom koja je zaostala iz pro{ lih Srpsko-turskih ratova u blizini va{ ari{ ta. Komandant mi pokaza baraku, ali kako je puna sa vojnim stvarima to i stu ne mo`e da mi ustupi dok se ne isprazni. Po{ to bi prebacivawe stvari od strane vojske i{ lo sporo, to se obratim G. Bralovi}u, pomo}ni ku dr` avne ergele u Dobri~evu, te mi sutradan wegovi quidi sa osam kola prene{ e sve stvari vojne i ja po podne primih kqu~eve od barake. Po{ to je ista bila u neispravnem stavu, okru`ni in~ewer napravi predra~un za wenu opravku u iznosu 2.200 dinara. Zbog visokog iznosa ja se ponovo obrati h g. Bralovi}u i ugovorismo da wegovi zatvoreni ci i zvr{e opravku za dva dukata – skoro besplatno. Kako je za opravku trebal o mesec dana, ja sam naredio da za to vreme ranije pogoneni pri bor bude gotov i postavi se u baraci po wenoj opravci. Po{ to sam postavio upravni ka, bolni~ara i ostalo osobqe i odredio im platu, ja krenuh za Aleksinac 30. jula.

U ] upriju sam se vratio { estog avgusta. Baraku na|oh u dobrom stavu i spremnu da mo`e odmah da primi 20 bolesnika. Odmah sutradan sedmog avgusta 1881. godine, otvorio sam bolnicu“.

Za prvog upravnika novootvorene Bolnice postavljen je dr Jev|enije Branovski, tada{ wi okru`ni fizi kus okруга ] uprij-skog a koji je istovremeno obavqao i apotekarsku du`nost u svojoj pri ru~noj apoteći. Od osobqa bolnica je imala prvog bolni~ara i pomo}no osobqe. Prora~un prvog buxeta za ra~unsku 1881/1882. godinu iznosi o je 10.000 dinara. Wegov iznos ~ini la je plata prvog bolni~ara 750 dinara, pomo}nog osobqa 850 dinara i nabavka potrebnog bolni~kog pribora, le~ewe i izdr`avawe bolesnika 8.434 dinara. Oko prora~una ovog buxeta bilo je velikih te{ ko}a, po{ to do tada bolnica nije postojala, pa se nije imalo ni kakvo i skustvo.

Broj le`e}ih bolesnika kretao se od 1.825 lica mese~no i to vi{ e osoba mu{ kog pola.

U Srbiji 1883. godine bilo je ukupno 23 bolnica.

Jo{ u toku pri premawa barake za otvarawe nove bolnice, dr` avni inspektor je podneo zahtev ministru da se u ] upriji sazida nova bolnica. Op{ tinski odbor je ponudio besplatno vi{ e placeva, te je inspektor zajedno sa kmetom i odbornicima posle izvr{ene inspekcije zakqu~io: „Najudesnije mesto za zidawe nove bolnice je odmah do poslednih ku}a idu}i va{ ari{ tu, dakle bli`e no { to je baraka i tu obele~ismo dvadeset i pet hvati { irine i 55 hvati du`ine“.

Slede}e 1882. godine, Uprava bolnice je pokrenula raniji zahtev inspektora za podizawe nove bolnice, ali od toga nije bilo ni{ ta. Najverovatnije, zato { to je iz Narodnog sani tetskog fonda i redovnog godi{ weg buxeta za 1882/1883. godinu utro{ eno oko 280.000 dinara za otvarawe dvadeset okru~nih bolnica u onda{ woj Srbiji.

Zgrada-baraka, u kojoj je sme{ tena bolnica, bila je u veoma lo{ em stavu, tako da je negovawe i le~ewe bolesnika u istoj obavqano uz velike pote{ ko}e. Pored toga, bolnica je moral a da potro{ i svoj kapacitet le`e}ih bolesnika, po{ to je prema raspisu ministra unutra{ wi h del a, od 31. marta 1887. godine, trebal o da po~ne le~ewe velikog broja sifiliti~no obolelih lica. Zbog toga je upravnik bolnice dr Vasi} uputio pismani zahtev Na~elstvu okруга ] uprijorskog, da se kao neophodno izvr{e nu~ne opravke na pomenutoj zgradici.

Na~elstvo je prethodni zahtev prosledilo ministru unutra{ wi h del a, odakle je nare|eno da se napravi predra~un od najnu~nijih popravki na bolni~koj zgradi i istovremeno javi { ta }e trebati od pri bora za bolnicu, kad se uve}a za 10 kreveta.

Odmah je obrazovana komisija, od upravnika bolnice i okru`nog in~ewera, koja je i zvr{ila pregled zgrade u kojoj je sme{ tena bolnica i u svom izve{ taju detaqnom i zve{ taju zakqu~ilo da:

...“U stavu u kome se zgrada sada nalazi, baraka je padu skloni i izlo`e na mogu}nosti da se lako zapali i sto-

ga su potpisati u~tivog mwewa: da treba { to pre u~initi korake da se bolnica nova podigne, a do izvr{ ewa nove zgrade, da se bolnica ova smesti u kakvu drugu zgradu.“

Na~elstvo okruga moravskog, prema ovo-  
me komisijском izve{ taju, ovlastilo je  
okru` nog fizičkusa dr Vasi}a i okru` nog  
in` ewera Mariinkovi}a, da potra`e u  
] upriji privatnu zgradu, u kojoj bi se mo-  
gla privremeno smestiti Okru` na bolnica,  
i stupe i stovremeno u pregovore sa vlasni-  
cima podesnih zgrada.

Ministar unutra{ wih dela re{ io je slede}e: „Po mi { qewu komisije, koja je ku}e pregledal a, a po predlogu na~elnika da se uzme pod zakup za tri godine, kao najudesnija i najprostranija za sme{ taj bolnica, ku}a Jovana \uli}a trgovca iz ] uprije, po ceni od 200 dinara mese~no. Da se zakqu~i ugovor i wemu po{ aqe na pregled i odobrwe.“

Po{ tuju}i re{ ewe ministra unutra{ wih dela, Na~elstvo okruga ] uprijskog zakqu~ilo je, 29. septembra 1887. godine, sa Jovanom \uli}em, trgovcem iz ] uprije, slede}i:

#### „U G O V O R

Jovan~a \uli}, ustupa wegovu ku}u zajedno sa dole pobrojanim zgradama koje se nalaze ovde u ] upriji, na isto~noj strani wegovoga trougla~nog placa izme|u crkve i reke Morave.“

Te iste godine doneta je i prva izmena i dopuna Zakona o ure|ewu sani~etske struke od 1881. godine, u slede}em: „Ako bi zatrebalo da se podigne u izvesnom vremenu vi{ e bolnica ili sani~etskih zgrada no { to bi moglo da se isplati iz redovnog godi{ weg buxeta, ministar unutra{ wih dela, po odobrwe Ministarskog saveta, mo`e da u~ini zajam, garantuju}i interes i otplate naro~itom partijom u svakom godi{ wem buxetu narodnog sani~etskog fonda, dok se ceo dug ne isplati.“

Zakonske prilike za dobijawe zajma bile su date, ali kada je 1885. godine izbio Srpsko-bugarski rat, upravni k bolnice dr

Branova~ki, kao rezervni sani~etski kaptan, bio je mobilisan i oti{ ao po vojnom rasporedu u Zaje~ar. U ] upriji je formiran rezervna vojna bolnica sa 160 posteqa, lekara i jednim lekarskim pomo}ni kom. Za { ef a te novoformirane bolnice bio je postavljen dr Milan Vasi}. Ova bolnica i pozakqu~ewu mira, izme|u Srbije, Turske i Bugarske u Bukure{ tu, nije odmah rasformirana, ve} je zbog ve}eg broja obol elih radi{a jo{ za jedan izvestan vremenski period. Dr Milan Vasi}, po rasformirawu rezervne vojne bolnice, ostao je u ] upriji kao okru`ni fizičkus i upravnik civilne bolnice.

Zbog pove}anog priliva bolesnika, oko 40–45 lica mese~no, osetila se velika teskoba oko sme{ taja istih, te je bolnica 1892. godine podnela zahtev da joj se ovogodi{ wi buxet u iznosu 16.527 dinara pove}a za idu}u 1893. godinu, a tako|e da joj se odobri da mo`e da uzme pod zakup jo{ jednu zgradu. Me|utim, na ovu ote`anu bolni~ku situaciju dodaje se jo{ jedna ve}a nedaja. Veliki zemqotres 1893. godine u Resavi i Pomoravqu nije po{ tedeo ni bolnicu, koja je usled ove nepogode „bila sva i spucana i postal a opasna za sme{ taj bolesnika. Na o{ te}enj zgradi izvr{ene su opravke, dok se od dogra|ivava drugih zgrada odustalo s motivacijom da je u izgledu skoro podizawe nove bolnice.“

U Srbiji je 1892. godine bilo ukupno 27 bolnica, i to: Op{ ta dr` avna bolnica u Beogradu, Bolnica za du{evne bolesti u Beogradu, 15 okru`nih i 10 sreskih bolnica.

U 1895. godini kupqeno je 20 kreveta sa ~i~anom mre`om sistema „Go|evac“, a stari i neupotrebqivi kreveti su komisijski (od jednog policijskog ~inovnika i bravara) pregledani i rashodovani.

Godine 1897. kupqen je mikroskop u Be~u, od firme „F. Odolga“.

Na tom sve~anom skupu na~elnik Sani~eta dr M. Milijevi} u pozdravnom govoru je rekao i ovo: „I nije ona sama koja }e se podi}i na ovome mestu. Gotovi su ve} i planovi i svi pripremni poslovi, a osigurana i nov~ana sredstva za podizawe hi rur{kih pa-

У 1900. години започето је зидање прве зграде Опште државне болнице на Врачару у Београду, у чијем камен темељцу је узидана повеља, следеће садржине:

У Име Бога Оца и Сина и Духа Светога, Амин.

Ми

Александар I

по милости Божјој и вољи народној

Краљ Србије

са својом супругом краљицом Драгом

Данас петнаестог октобра хиљаду деветстоте године од рођења Христа Спаситеља постави-  
смо темељ овој згради која је одређена за смештај и лечење болесника из Наше Краље-  
вине и других српских земаља у коју смо ми Нашим указом од 4. септембра ове године  
назвали за вечита времена именом

Општа државна болница

Краљица Драга

Лана у нашој Престоници  
Београду 15. октобра 1900.

Александар с. р.  
Драга с. р.

vi qona za mu{ ki we i `ewski we, prosekturu i veliki pavi qon za de~ije i infektivne bolesti. Le~e}i i neguju}i bolesnike i na{ i }e se lekari mo}i sna`iti novim teko-vinama nau~nim i raznositim blagodati nau-ke i u najdaqe kuti}e na{ e lepe Otaxbine".

Sve~ano useqewe Gi nekol o{ ko-porodi q-skog odeqewa i Babi~ke { kole u novosazi-danu zgradu (sa prizemjem i dva sprata) iz-vr{ eno je 1. oktobra 1901. godine.

Godina 1900. mo`e se s pravom smatrati po~etkom preporodnog i plodnog perioda bolni~ke politike u onda{ woj Srbiji. Te godine donesene su izmene Zakona od 1881. godine, po koji ma }e se osnovati bolnice sa vi{ e odeqewa i koje }e imati svog stal-nog upravnika, koji }e stanovati u bolnicu „da bi danono}no pratilo stawe bolesnika i kontrolisao red i poredak u bolnici“.

Ali, najva` nije za podizawe novih bolni-cu bilo je u tome { to je tada re{ eno da se zajam daje iz Narodnog sani teskog fonda a amortizuju unetim sumama u redovnom sa-ni teskom buxetu.

Kori ste}i ove zakonske izmene, Skup-tina okruga moravskog je 1902. godine do-nela odluku o zidawu novih bolnica u Jupriji i Jagodini. Za ovaj poduhvat, posle razmatrawa plana i predra~una, Ministarstvo je odobrilo zajam iz Narodnog sani te-skog fonda u iznosu od 120000 dinara. Tada-{ wi upravnik bolnice bio je dr Radi voje Vukadi novi }.

Bolnica je planirana za 70 posteqa, po razra|enom pavi qonskom sistemu - odnosno tipu. U planu je, pored glavne zgrade, predvi|ena i zgrada za zarazne bolesnike, i zdvojena zgrada za „posmatrawe ludih i pri-tvorenika“, jedna zgrada za upravu i ekonomat, i zdvojena kuhiwa i perionica, zatim vodovod, kanalizacija, kupatila, nu`ni ci sa spi rawem i td.

Glavnu bolni~ku zgradu komisija je pri-mila 11. septembra 1906. godine, a sve~ano useqavawe je izvr{ eno 29. oktobra iste go-dine. Odmah je u kuhi wi novootvorene bol-nice ozi dan veliki { tedwak, za 320 dinara. Za bolni~ke potrebe u~iwen je zahtev da se

kupi mi kroskop, fotografski aparat, medicinska stakla i 20 metara mu{ eme.

Zgrada zaraznog odecqewa zavr{ ena je 2. januara 1907. godine. Iste godine kupqen je i jedan aspirator, tipa „Dijalaf on“.

Snabdevawewe bolnice sa `ivotnim namicama, rubqem i petroleumom (za gasne lampe - petrolejke), uglavnom, obavqano je na pijaci i kod varo{ kih trgovaca.

U 1908. godini izvr{ eno je veliko opremawewe novo sazidane bolnice. Kupqeno je: 98 gvozdenih kreveta sa mandracima, pe}i za bolesni~ke sobe, kade za kupatila, bolni~ko posu|e (za 216,40 dinara u trgovini „Braya Radojkovi“ iz ] uprije), roletne za prozore i platno za zavesu. Iz sani teskog slagal{i ta dobijana su nosila za bolesni ke i raweni ke. Postavqena je telefonска veza sa Po{ tansko-telegraf skom stanicom i instalirana pumpa za vodu u bolni~kom dvori{ tu. Zgrada je u slu~aju po`ara osigurana kod Beogradske osiguravaju}e zadruge.

Za mi kroskop, kupqen u Be~u, od firme „Jeturi eder“, ispla}eno je 559,50 dinara. U ] uprijskoj Okru` noj bolnicu, u ovoj godini, ure|en je bolni~ki park i zasa|ene razne sadnice. Tako|e je i u velikoj bolni~koj ba{ ti zasa|eno razno povr}e za ishranu bolesnika.

Godine 1913. u bolni~kom krugu sazidana je mawa pomo}na zgrada, sa slede}im prostorijama: dve sobe za stanovawe mla|eg bolni~kog osobqa, magacin za sme{ taj hrane, dve sobe za perioniku i peglawe rubqa i jedna ve}a soba za dezinifikacioni aparati,

ga je Okrug moravski kupio i predao bolnici na upotrebu i ~uvawe. Godine 1914. u celoj Srbiji bilo je 33 bolnice i 24 bolni~ka lekara.

U Okru` noj ] uprijskoj bolnici, u prvoj polovini 1914. godine, do vremena kada je poeo Prvi svetski rat, le~eno je 696 bolesnika.

Polo`aj bolni~kih lekara bio je u svakom slu~aju ~inovni~ki. Upravnici Op{ te dr~avne bolnice i oblasnih bolnica, bili su u rangu okru`nih fizikusa. [efovi odecqawa imali su status sreskih lekara sa pravom da i izuzetno mogu dobiti i rang okru`nog lekara.

Upravnici Okru`ne bolnice u ] upriji, od 1881. do 1914. godine, bili su sledi}i: dr Jevgenije Branovski (1881–1885), dr Milan Vass } (1885–1889), dr Jovan Dani } (1889–1893), dr Stevan Siber (1893–1897), dr \oka Jovanovi } (1897–1898), dr Stanoje Ne{ i } (1898–1899), dr Mihajlo Cvjeti } (1899–1900), dr Josip Vidakovi } (1900–1904), dr Mita Nikoli } (1904–1906), dr \or|e Petrovi } (1906–1907), dr \oka Jovanovi } (1907–1914) i dr Nikolaj Sema{ ko (1914–1916).

] uprijska Okru`na bolnica je od 1892. godine, pored upravnika bolnice (okru`ni fizikus), imala i po jednog bolni~kog lekara, u zvazu lekarski pomo}nik ili ordinarius. Oni su uglavnom bili sreski ili op{tinski lekari (u op{tini ili srezu, u istom ili susednom okrugu), ili pak vojni lekari bolnice ] uprijskog garnizoni zona.

У нашим болницама је од почетка владао принцип да лекари у државним болницама немају права на посебне награде од болесника. У Правилима за окружне болнице из 1865. године и Уредби о српским болницама од 1881. године, наређује се: „Нико за лечење неће моћи тражити какву награду од болесника или његове родбине“. У 1893. години је учињен распис, по коме лекар у приватној или државној служби „ако нађе за нужно и по свога приватнога болесника целисходно, да операцију или лечење особите врсте и особитим спровадама, које обично приватни лекари немају, изврши или кроз дуже време врши у болници, без да је болесник по својој жељи тражио пријем у болницу, са званичном упутницом, онда је за овај случај и у овој прилици погодба између лекара и болесника њихова приватна ствар а у границама које су обележене т.1, чл. 17 санит. Закона“.

Sekundarni lekari Okru`ne bolnice u l upriji, od 1892. do 1914. godine, bili su: dr Avram Mandelbaum (1892), dr Radi voje Vukadinovi} (1893), dr Andrija Lj{ka (1894), dr Josip Viđakovi}, honorarni ordinarijus (1893–1899), dr Vladimír Popovi}, honorarni ordinarijus-sani tetski kapetan I klase (1900–1903), dr Avram Mandelbaum, honorarni ordinarijus (1904), dr Atanasije Cvetkovi}, honorarni ordinarijus-sani tetski kapetan I klase (1905), dr Sveti slav Stefanovi} (1906), dr Vojislav Vukomanovi} (1909–1910), dr Ilija Mir{i}, honorarni ordinarijus (1911) i dr Frawa Daniłovi} (1912–1914).

Bolni~ko le~ewe u bolni~ama je stalno pro{ i rivanovo. Od 3. marta 1887. godine, obo-

leli od sifilisa le~e se besplatno, kako bolni~ki tako i ambulantno, a i lekove dobijaju bez ikakve naplate. Besplatno su le~eni bolesnici od svih akutnih infektivnih bolesti, veneri~nih bolesti, tuberkuloze III stepena, lepre, pelagre itd.

Od 4. avgusta 1889. godine, odredeno je da stopa za bolesni~ke tro{ kove bude dva dinara dnevno.

Broj le~e}ih bolesnika dnevno iznosi je od 11 do 16 (pre podizawa nove bolni~ke zgrade), a kasnije od 27 do 40. prose~na du~ina le~ewa jednog bolesnika trajala je oko 17 dana, a od svih le~enih bolesnika bilo je mu{kih oko 70%.

---

Jubileji, podse}awa, proslavqawa..

## Povodom 70 godina Klini~ko-bolni~kog centra „Zvezdara“ - Beograd (1935-2005)

П. Довијанић<sup>1</sup>

---

**P**roslava 70-te godi{ wice KBC-a „Zvezdara“ shvata se kao podstrek za aktivi rawe svojevrsnog `ari{ ta interesa na pronal`ewu i afirmi sawu sedmodesenjskog razvojnog puta ustanove, kao i metoda i na~ina da se prika`e kako se odr`avao, a i uspe{ no poboq{ avao kvalitet mediciinske delatnosti, odnosno kvalitet zdravstvene za{tite koja je pru`ana obelelima u ovoj zdravstvenoj instituciji. Pri tome nezaobilazno, tako{e, ~ini se i napor da se prika`u i druge dve paralelne delatnosti, koje su me|usobno isprepletane sa zdravstvenom – nau~noi stra`iva~kom i obrazovnom delatno{ }u. I one su se pet poslednih decenija uporedo razvijale i jedna drugu uzdizale i oboga}ivale, ~ine}i tako jedan uzro~no-posledi~ni lanac u obliku idealnog poligona povezanosti nau~ne teorije i stru~ne prakse.

U vreme ekonomskih te{ko}a, restrikcija, sumwi u budu}nost i u vlastite mogu{nosti, izra`ene alijenacije i opadawa radnog entuzijazma, sa ponosom se mo`e konstatovati da je u ukupnom stru~nom korpusu Klini~ko-bolni~nog centra „Zvezdara“ odr`an visok nivo morala i profesionalne etike. Svest o posledicama op{tedru{tvenih nepogoda i te{ko}a, koje su harale zemqom poslednih decenija, kolektiv ustanove nije obeshrabrio, ve} naprotiv podstakao da se, uz pomo}dru{tvene zajednice, tra`e alternativni izlazi i re{ewa koja su omogu}aval a uspe{nu delatnost u radu, kako u oblasti za{tite zdravqa i

`i vota bolesnika, tako i u nau~noi stra`iva~koj i obrazovnoj delatnosti.

Dimenzija vremena postajala je va`an ~inilac u kolektivnoj svesti radnog korpusa ustanove, jer sve {to je postignuto u pre|renom periodu predstavqa korene onog {to ustanova ima i kakva je danas. I stovremeno, to sveukupno pak ~ini pozitivnu moralnu orientaciju za daqi razvoj u budu}nost i odr`ivi stameni razvoj ove institucije. Tako{v prisup podsticaje savest i podse}a na odgovornost svakoga anga`ovanog u delatnosti ustanove, {to obeshrabruje kako tendenciju pojedina{naka izolaciji i povr{nosti, tako i razvoj ideologije pre`ivqavawa ili preokupacije uskim vlastitim interesima. O`ivqeni entuzijazam i nada u o~ekivanji boqitak podr`ava u ve}ini radnih quidi kolektiva vatr{entuzijazma i profesionalne znati`eqe, kao i razmi{qawe o budu}nosti, {to je bitna prepostavka za daqi razvitak i napredak u svakoj oblasti struke koji ma se bavi KC „Zvezdara“.

Bogata organizaciona struktura i razu|enost, izra`ena multidisciplinarnost i druga nau~na povezanost sa univerzitetskim institucijama i ostvarenim op{iti uslovi u Klini~ko-bolni~kom centru „Zvezdara“ pokazuju da je KBC nadrastao sebe i da i formalno ova ustanova ispuwava sve uslove za prerastawe u status Klini~kog centra. Sa druge strane, i pored toga {to mo`e stati u red i ostati povla{ }eno popri{te vrhunske mediciinske stru~nosti, najsavremenijih tehnika i najfinijih terapeutskih postupa-

---

<sup>1</sup> Проф. др Предраг Довијанић, emeritus

ka, on i stovremeno i daqe mora predstavqati jedan od `ivih gradskih hospitala – Gradska bolnica, pod kojim i menom je poznata u gra|anstvu, ~ime se i ponosi ve} sedamdeset godina. Dokazano je da jedno sa drugim ni kako nije u koliziji, ve} decenijama u ovoj ustanovi nauka i stru~na praksa i du „ruku pod ruku“, { to ostvaruje benefit jednoj, drugoj i tre}oj oblasti, a pre svega direktno bolesnicima.

### **Ukorewi vawe KBC-a „Zvezdara“ (1912-1922-1935)**

Misao, i deja i `eqa za podizawe Gradske bolnice u Beogradu, dana{ weg KBC „Zvezdara“, javila se u glavi uva` enog beogradskog trgovca i velikog srpskog zadu`benika Nikole Spasi}a, jo{ ranih godina prve decenije dvadesetog veka. Ovu svoju `equ, uz neke druge tako|e veoma zna~ajne, Ktitor Gradske bolnice formalno je ozvani~io svoje ru-nim testamentom od 9. februara 1912. godine. To je izra`eno osnivawem Zadu`bine pod wegovim imenom, tada najve}e donacije te vrste u zemqama na Balkanu (a smatra se i u svetu). Delatnost ove zadu`bine prihva}ena je i priznata Kraquevskim ukazom tada{ weg Kraqa Srbije, 4. decembra 1922. god. { est godina nakon smrti Nikole Spasi}a. Ukazom i pravilima odre|eno je da je ciq zadu`bine Nikole Spasi}a podizawe bolnice i doma za sirote i iznemogle srpske gra|ane i za op{te privredne ciqeve.

Ova zdravstvena institucija do kraja je i spopovala amanetnu `equ donatora, ali je tokom decenija prerasla samu sebe i postala otvorena za svakog „bol nog“ kome je potrebna medicinska pomo}, ma kakvog ekonomskog i socijalnog statusa on bio. Od prvih dana svog nastanka, pa do dana{ weg dana, kolektiv ustanove je negovao moralno pravilo, koje je jo{ davno postavio uva`eni beogradski lekar dr Nikola Vu~eti}, u svojoj kwi~zi „Lekar i svest“, da je „bolesnik lekaru ispred i iznad svega ostalog“. Jedna od svetlih tracija ove zdravstvene institucije, pored mnogih drugih, bilo je i negovawe i o~uva-

we humanih odnosa prema li~nosti bolesnika i dobrih, kreativnih, interpersonalnih odnosa me|u lekarskim korom i lekarskog korpusa prema svojim saradnicima, sve to u interesu uspe}nog tretmana pacijenata primoranih bole{ }u da budu hospitalizovani u bolni~kim postecama ove ustanove ili da o~ekuju drugu vrstu usluga iz {iroke lepeze dijagnostiko-terapijskog karaktera.

Ono ~emu se u ovoj Ustanovi posve}uje posebna pa`wa jesu: kadrovi, menaxment, razvoj dijagnostiko-terapijskih tehnologija, standard medicinske nege, humanost i visoki eti~ki i profesionalni nivo svih zaposlenih prema bolesnicima. Ankete i na{ a i skustva pokazala su da najva`ni je faktore za ostvarivawe visokog kvaliteta u savremenoj bolni~koj za{ti ti upravo predstavqaju:

1. kliniko~ko i skustvo i profesionalna znanja lekara i drugog medicinskog osobqa,
2. stepen medicinsko sestriinske nege,
3. stave i ume}nost kori{ }ewa dijagnostike i zdravstvene tehnologije,
4. odnos zaposlenih prema bolesnicima,
5. efikasne i brze dijagnostike, terapijske pa i administrativne procedure, a potom:
  - otvorenost i pristupa~nost bolnice prema populaciji, onoj bolesnoj kao i zdravoj,
  - izgled i komfor prostora bolnice, i na kraju
  - i shranu bolesnika.

U KBC „Zvezdara“, kako menaxment tako i celokupni radni korpus u woj, neprekidno imaju na umu ove ~inioce i prema wima se odgovorno pona{aju, naravno u granicama svojih profesionalnih mog}nosti i materijalnih mog}nosti zajednice kojoj pri padaju.

Svakoj savremenoj bolni~koj i instituciji danas treba da je imanentno – otvorenost, mo} i magija. Za Kliniko~ko-bolni~ki centar „Zvezdara“ zai sta se mo`e re}i da poseduje i mo} i otvorenost i magiju. Mo}nom je ~ine weni personalni, stru~ni i tehni~ki dijagnostiko-terapijski kapaciteti. Magiju uspe}nog tretmana bolesnika ostvaruje weni sokoobrazovni stru~ni kadar i spuwen eks-tremnim nabojem entuzijazma i humanizma

(lekari specijalisti iz 48 medicinskih disciplina, primarijusi, asistenti, docenti i profesori sa tri fakulteta Beogradskog univerziteta i mnogovrsno saradni~ko medicinsko i tehni~ko osobe). Tre}a vrlina, otvorenost, ispoqava se ne samo u celodnevnoj pristupa~nosti bolesnici ma kojima je potrebna odgovaraju}a medicinska pomo} ve} i u raznim oblicima tzv. ekstramuralnih aktivnosti, zdravstveno-vaspi tni m i drugim akcijama iz socijalno-medicinskog korpusa kao { to su: popularna predavawa po { kolama, preduze}ima i mesnim zajednicama, u-e{ }e u aktivnostima dru{ tava za pomo} bolesnici ma odre|enih kategorija, u humanitarnim organizacijama, saradwa sa domovima zdravqa sa svog gravitacionog podru~ja i fakultetima ~ija su nastavna baza.

Jedna od nezaobilaznih i nezanemarqivih osobina KBC „Zvezdara“ jeste i posve}enost nau~no-istra`iva~kim aktivnostima. Ona traje intenzivno posledwi h pet decenija, ~ak i pre nego je ova ustanova postal a nastavna baza Medicinskog, Stomatolo{ kog, Farmaceutskog i Defektolo{ kog fakulteta Univerziteta u Beogradu. U insticijama i klinikama KBC „Zvezdara“ izvedeni su mnogobrojni nau~no-istra`iva~ki projekti, uratene su mnogobrojne doktorske disertacije, magisterske teze i specijalisti~ki radovi.

U ukupnom delovawu KBC „Zvezdara“ isti~e se sprove|ewe u praksi: a) jedinstvene koncepcije planirawa, organizacije rada, podele rada i pra}ewe ostvarenih rezultata; b) jedinstveni metodolo{ki i doktrinarni stavovi u prevenciji, dijagnostici i stru~nim postupcima pri zбриwawu urgentnih slu~ajeva; v) timski rad po srodnim strukama; g) obezbe|ewe savremenog sistema medicinske dokumentacije i stru~no-mediciinske informaticke i publicisticke; d) zdravstveno-vaspitni rad sa bolesnicima i ci qanim grupama populacije van ustanove.

Organizacija kliniko-bolni~kog centra „Zvezdara“ ve} se zasniva na dostignu}ima i principima organizacije savremenih bolni~kih centara u svetu i na{oj zemqji. Ona se i daqe planski usavr{ava sa oprededeqe-

wem da se organizaciona struktura, unutar defini~anih medicinskih sadr`aja, zasni va na potrebama i zahtevima gra|ana, a veli~ina organizacionih jedinica, naro~ito bolni~kih, pored medicinskih, opravda i ekonomiskim kriterijumima, u te`wi da se utvrde optimalne veli~ine i u pogledu neophodnog broja i profila medicinskih i drugih radnika, i da se obezbedi optimalno i racionalno funkcionisawe.

U osnovi }e se i daqe primewivati princip kompleksnosti u pru~awu medicinskih usluga u smislu jedinstva profilakti~kih, dijagnosti~kih i terapijskih mera, princip jedinstvene metodologije i doktrinne u dijagnostici, kako u stacionarima, tako i u poliklini~kim jedinicama.

U skladu sa op{teprihva}enim ci qevima razvoja sistema zdravstva u Srbiji prihvaci}eni su kao osnovni pravci daqeg razvoja:

- unapre|ewe organizacije i rada na sprovo|ewu zdravstvene za{tite,
- ja~awe stru~nih kapaciteta,
- ja~awe tehni~ko-tehnolo{kih kapaciteta u oblasti dijagnostike, terapije i rehabilitacije bolesnika,
- daqi razvoj i intenzi~i rawe nau~no-istra`iva~ke delatnosti,
- unapre|ewe edukativne, nastavno-obrazovne delatnosti uz ja~awe i osavremewivawe nastavne baze Medicinskog i Stomatolo{ kog fakulteta.

Ukupni kadrovski korpus danas sa~iwava 1.581 zaposleni, od ~ega je 1.034 (65,5%) zdravstvenih radnika, me|u kojima je:

- 280 lekara (29,0%) i 21 ostalih sa visokom stru~nom spremom
- 41 doktor nauka, od toga u nastavi 32
- 41 magistar nauka, od toga u nastavi 17
- 31 primarijus,
- 263 specijalista.

Od ukupno 697 medicinskih sestara-tehni~ara u KBC „Zvezdara“ radi 77 sestara sa vi{om stru~nom spremom i 620 medicinskih sestara i tehni~ara sa sredwom. Ukupno je zaposlenih 406 (29,0%) nezdravstvenih radnika, tehni~ke i administrativne stroke.

Racionalizacijom sprovedenom u posledwe dve godine smawen je broj zaposlenih od 1.734 (od kojih zdravstvenih radnika 1.196), na sadašnji kapacitet koji odgovara potrebama efikasnosti i efektnog hospitalnog zбриjavawawa (na 1.700 standardnih bolničkih posteqa; blizu 100 posteqa dnevne bolnice, 58 neonatalnih i 20 posteqa za majke pratique). U toku godine u vrlo razvijenom konsultativno-polikliničkom bloku izvede se preko 250.000 specijalističkih pregleda i drugih usluga, među kojima se uradi oko 700.000 raznovrsnih intervencija. U standardnim stacionarima ovog KBC-a hospitalizuje se godišnje oko 30.000 bolesnika radi dijagnostike i terapije, od kojih oko 10.000 biva operisano uz prethodnu samo dvodnevnu pripremu. Prosечно vreme hospitalizacije reducirano je u posledne dve godine, na devet dana, a u tako razvijenom dnevno-bolničkom korpusu, godišnje se leži 4.700 pacijenata sa ukupno 27.500 bolničkih dana. U savremeno opremljenom i dobro ekipiranom porodilištu rodi se godišnje oko 2.200 dece, a u najrazvijenijem Centru za dijalizu u našoj zemlji godišnje se obezbeđuju redovne dijalize za 350 stalnih pacijenata.

### **Razvoj kapaciteta KBC „Zvezdara“ 1935-2005**

- 1935. god. osnovana prva Ginekološko-akutarska ambulanta u Sredačkoj ulici, koja 1939. god. dobija stacionar sa 50 posteqa ({ef odecewe dr Milenko Beri}).
- 1943/44 god. Sanatorijum „@ivković“ u Krunskoj ulici spaja se sa ustanovom „Majka i dete“ i postaje Ginekološko-akutarsko odecewe Gradske bolnice. Godine 1946. osniva se Akušersko odecewe za zbrivawawe porodična i novorođenčadi ({ef prim. dr Jasa Foti}).
- 1946. god. Sanatorijum „Sv. Vasilije“ u Novej ulici deluje kao ORL ambulanta, a decembra 1949. god. prerasta u ORL odecewe Gradske bolnice ({ef dr Sava Ajdačić}).

- 1944. god. Gradska bolnica dobija zgradu bivše Osnovne škole i osniva Grudno odecewe sa 125 posteqa ({ef prim. dr Miloš Murić})
- 1949. god. Gradskoj bolnici se predaje i drugi deo adaptirane zgrade osnovne škole za smeštaj hronično oboljelih stanova bivšeg Doma staraca i hroničnih tuberkuloznih bolesnika. ({ef dr Boško Zarić})
- 1962. god. završena je nova zgrada Grudnog odecewa sa 217 posteqa. ({ef dr Olga Alferijeva})
- 1962. god. otvara se Specijalista poliklinika Gradske bolnice ({ef dr Milica Veron})
- 1963. osnivaju se Interno i Hirurško-gejatrijsko odecewe izgrađeno donacijom fondacije Sue Ryder. ({ef prof. dr Petar Korolić})
- 1970. god. Neuropsihijatrijsko odecewe dobija novi prostor, novosagrađeni paviljon u koji se useqava i razvija službu neurologije sa psihijatrijom. ({ef prof. dr Nikola Volf})
- 1970. god. osniva se Odecewe za patologiju ({ef dr Andrija Pačm})
- 1970. god. osniva se Zubno odecewe ({ef dr Dušan Kesić})
- 1971. god. useqava se u završenu zgradu Odecewe za fizikalnu i rehabilitaciju ({ef prof. dr @ivojin Coni})
- 1972. god. počinje sa radom Služba za kognitne bolesti ({ef prof. dr Branislav Leković})
- 1973. god. Dečja bolnica „Dr Olga Popović-Dedić“ prijaja se Gradskoj bolnici i postaje Odecewe za pedijatriju ({ef dr Jordan Tomić})
- 1974. god. Skupština grada Beograda, na predlog Gradskog sekretarijata za zdravstvo, predaje Gradskoj bolnici na koričewe zgradu bivše vojne bolnice, u ulici Rifa Burxevića.
- 4. decembra 1986. god. nakon detaqe i planske rekonstrukcije i adaptacije, u zgradi Rifa Burxevića useqavaju se: Klinika za uho, grlo i nos, Klinika za

gerontologiju, Institut za ginekologiju i aku{ erstvo, Institut za ko`ne bolesti, Institut za onkohematologiju, Institut za nuklearnu medicinu, deo Instituta za rendgenologiju sa prvim skenerom, Institut za socijalnu medicinu i HA za{ titu sa centralnom stru~nom bibliotekom, centralna laboratorija, Slu`ba za transfuziologiju, deo specijalisti~ke poliklinike, deo centralne apoteke, centralna kuhiwa, a u rekonstruisanim prostorima biv{e bioskopske sale ure|uje se Sve~ana dvorana i Muzejska zbirka KBC, kao donacija AD „Velef arm“ iz Beograda.

Kolektiv KBC „Zvezdara“ se ponosi i svojom jedinstvenom Muzejskom zbirkom, opremljenom donacijom Holding kompanije „Velef arm“, u kojoj se, pored velikog broja eksponata, mo`e videti i:

- Prvi Rö aparat u ovakvoj bolni~koj ustanovi u Beogradu,
- Prvi aparat za dijalizu u SFR Jugoslaviji,
- Instrumentarijumi izvr{ene prve transplantacije bubrega u na{oj zemq{i,
- Dokumentacija o prvom skeneru u KB centrima u Beogradu i Srbiji
- Program i organizaciona struktura prvog Mi~rena centra u SR Jugoslaviji.

---

Jubileji, podse}awa, proslavqawa..

## Podizawe Gradske bolnice\*

M. Andrejević<sup>1</sup>

**N**ikola Spasić je svojim zavetawem odredio zadužbinском odboru da u Srbiji podigne jednu bolnicu u Beogradu, dve bolnice u unutrašnosti, i to u Kumanovu i Krupu, kao i jedan dom za iznemogle grane u Kvarcu.

U svom testamentu Spasić je poručio izvršiocima testamenta: da se iz svege pokretne imovine izdvoji tada vih 350.000 dinara i da se tim novcem podigne bolnica na opštinskom zemljištu, i to za onu vrstu bolesti koju odrede „saniteti“, pa kad bude gotova da je predaju opštini beogradskoj za potrebe bolesnih grana.

Kasnije, 1932. godine, fond je dobio prihode i od nove kuće u Knez Mihailovoj ulici broj 47, tako da je fond za bolnice bio narastao na 8.500.000 dinara. Odbor je celu tu sumu rasporedio na sledeći način: za bolnicu u Beogradu da se utroši 5.250.000 dinara, a za bolnice u Kumanovu i Krupu po 1.250.000 dinara, dok je za dom za iznemogle stare grane u Kvarcu izdvojeno 750.000 dinara.

Tako su 04.04.1933. godine upravljeni Zadužbine najzad bili podneti planovi tehničke direkcije beogradske opštine za izgradnju jednog bolničkog paviliona za tebole. Međutim, o samoj nameni ovog paviliona, tj. za koju vrstu bolesti je se upotrebili, bilo je još diskusije, i zvesni stručnici, kao profesor dr Dimitrije Antić i profesor dr Ksenofon Lajović zastupali su gledić te da bi u tom pavilionu trebalо da se leče tuberkulozni bolesnici, pošto tada u Beogradu nije postojala nijedna specijalna

bolnica za lečenje tuberkuloze. Lokacija bolnice na sadašnjem terenu, koji se nekada zvao Slavujev potok „Bulbuder“, odobrena je na sastanku Opštinskog odbora 18.04.1933. godine. Traženo je da se bolnica zgrada postavi to blizu ulici Dimitrija Tucovića i da se odmah otpošne sa tehničkim radovima za sprovođenje kanalizacije i vodovoda i za povezivanje saobraćajnih veza, pošto je ovaj kraj tih godina posebno naglo da se naseljava, pa je jedna takva bolnica trebalo da zadovolji i buduće potrebe rastućeg naselja Beograda. Iz tog razloga i nadležni organi nisu usvojili sugestije o nameni i skupljivo za tuberkulozu, nego je rečeno da se ostane pri prvoj nameni da ova opštinska bolnica služi za lečenje svih bolesti, odnosno da bude bolnica opštег tipa.

Najzad, na dan 29.10.1933. godine, osveđen je kamen temeljac za novu bolnicu, koja se podiže iz fonda pokojnog Nikole Spasića. Interesantno je i karakteristично za to doba da su na ovo osveđenje pozvani predstavnici vlasti, a nisu pozavni predstavnici zadužbinског odbora, pa se onda saznao da taj saziv nije vršila Opština, već društvo za unapređenje i ulaganje „Bulbuder“, kome je ova omaka promakla. Međutim, na dan 15. 9. 1935. godine, bolnica je svečano osveđena uz prisustvo predstavnika državnih i opštinskih vlasti i raznih ustanova i udruženja. Osveđenje je izvršeno tadašnjim patrijarhom Varnava, uz dužu pričku besedu.

Zgradu je primio od uprave Zadužbine tadašnji predsednik opštine. On se zahvali

---

\* Из: „Стварали су Градску болницу“ (1936-2006), Београд, 2007 година.

<sup>1</sup> Проф. др Михаило Андрејевић.

lio upravi na ulo` enom trudu oko ostvarewa ` eqe pokonog Nikole Spasi}a i istakao veliki zna~aj ove prve bolnice namewene gra|anstvu Beograda. Posle skromne sve~nosti mnogobrojni gosti obi{ li su sve prostorije nove bolnice i izrazili svoje di vqe-we za ovu tada moderno izgra|enu ustanovu, koja je mogla da primi na le~ewe do 100 bolesnika. Me|utim, nedostajalo je raznog pri bora i instrumentarijuma za dijagnostiku i le~ewe; nije bilo potrebne laboratorije i apoteke, bez kojih se „nikakav vaqan stru~ni rad ne mo`e izvoditi“, i onda je beogradska op{ tina, na molbu uprave Zadu-` bi ne, jo{ jednom dokazala koliko joj je bi-

lo stal o da ova bolница { to pre proradi i poslu` i pl emeni toj nameri zave{ taoca Nikole Spasi}a. Tako je Op{ tinski odbor do-neo odluku da se bolnica slab` eno nazove Gradska bolnica i da se radi nabavke naj-potrebnijeg i nstrumenarijuma i materijala za po~etak stru~nog lekarskog rada stavi na raspolagawe jo{ 180.000 dinara. Pod takvim uslovi ma, a naro~ito nastojawem potpred-sedni ka zadu` bi nskog odbora dr Dragutin a Proti}a, najzad se uspelo da Gradska bolni-ca bude otvorena za primawe prvih bole-snika na dan 1. decembra 1935. godine, mada je punim kapacitetom po~ela da radi tek tokom 1936. godine.



## Uputstvo autorima

U ~asopisu „Zdravstvena za{ tita“ objavuju se originalni nau~ni radovi, prethodna saop{ tewa, pregledi i stru~ni radovi, iz socijalne medicine, iz istorije medicine i zdravstvene slu`be, zdravstvenog osigurawa, ekonomike u zdravstvu, informatike i menaxmenta.

Uz rukopis ~lanka treba prilo`iti izjavu s potpisima svih autora da ~lanka nije objavqivan. Svi prispli radovi upu}uju se na recenziju. Radovi se ne honori{ u. Rukopisi se ne vra}aju. Rukopis rada u dva primerka i eventualno disketu sa oznakom programa (tekst procesora) slati na adresu: **Ure|iva~ki odbor ~asopisa „Zdravstvena za{ tita“, Komora zdravstvenih ustanova Srbiye, 11000 Beograd, Nu{ i}eva 25.**

### **Op{ t a pravila**

Rukopis ~lanka pisati duplim proredom sa marginama od 2,5 cm, na papiru forma{ta A4 i to samo sa jedne strane. Graf i tnom olovkom na margini teksta ozna~iti mesta za tabele, slike, {eme i grafikone. Literaturni podaci u tekstu ozna~avaju se arapskim brojevima u zagradama, redosledom kojim se pojavitju u tekstu. Po{ to se ~asopis { tampa }irilicom, crvenom olovkom podvu}i re-i koje treba { tampati latinicicom.

Na posebnoj stranici (u jednom primerku) navesti naslov ~lanka bez skra}enica, zatim puna imena i prezimena autora i vihove stru~ne titule i nazi ve ustanova i mesta u kojima rade. Imena autora povezati sa nazi vi ma ustanova i indeksiranim arapskim brojkama. Na dnu stranice otkucati ime i prezime autora sa kojim }e se obavqati ko-

respondencija, wegovu adresu, broj telefona i eventualno e-mail adresu.

Tekst ~lanka pisati kratko i jasno na srpskom jeziku. Skra}enice koristiti izuzetno i to samo za veoma duga~ne nazi ve heijskih supstancija, ali i za nazi ve koji su poznati kao skra}enice (npr. AI DS, RI A itd.).

### **Obim rukopisa**

Obima rukopisa (ne ra~unaju{i kratak sadr`aj i spisak literature) za pregledni rad mo`e iznositi najvi{e {esnaest strana, za originalan rad deset strana, za stru~ni rad osam strana, prethodno saop{tewe ~etiri strane, a za izve{ taj, prikaz kwige i pismo dve strane.

### **Kratak sadr`aj**

U originalni nau~ni rad, saop{tewe, pregledni i stru~ni rad treba prilo`iti na posebnoj stranici **kratak sadr`aj do 200 re-i na engleskom i srpskom jeziku**. U wemu se navode bitne ~i wenice, odnosno kratak prikaz problema, cijevi i metod rada, glavni rezul tati i osnovni zakqu~ci rada, i 3-4 kqu~ne re-i na srpskom i engleskom.

Uz sve vrste ~lanaka za koje je potreban kratak sadr`aj, otkucati na posebnoj stranici naslov rada, rezime i inicijale imena i prezimena autora, nazi ve ustanova.

### **Tabele**

Svaka tabela se kuca na posebnoj stranici. Tabele se ozna~avaju arapskim brojkama po redosledu navo|ewa u tekstu. Naslov

tabele koji se kuca i znac tabele prikazuje wen sadr`aj. Kori{ }ewe skra}enice u tabeli obavezno objasniti u legendi tabele.

### ***Slike (fotografije)***

Prilo`iti samo kvalitetno ura|ene fotografije i to u originalu. Na pol|ini svake slike napisati prezime prvog autora, skra}eni naziv ~lanka, redni broj slike, a vrh slike ozna~iti vertikalno usmerenom strelicom. Naslov slike napisati na posebnom listu.

### ***Crt e` i ({ eme, grafikoni)***

Primaju se samo pregledno ura|eni crte`i na beloj hartiji.

### ***Spisak literature***

Cuca se na posebnoj strani, dvostruki m proredom, a trostruki m izme|u pojedinih referenci, s arapskim brojevima prema redosledu navo|ewa u tekstu. broj referenci u spisku ne treba da prelazi 20, osim za pregledni rad. Stil navo|ewa referenci je po ugledu na „Index Medicus“.

**NAPOMENA: Ovo uputstvo je sa~iweno prema Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals, koji je objavio „International committee of medical journal editors“ u N. Eng. J. Med. 1997;336; 309-15.**

CIP – Katal ogi zaci ja u publ i kaci ji  
Narodna bi bl i oteka Srbije, Beograd

614

**ZDRAVSTVENA ZA[ TI TA :** ^asopis za  
soci jal nu medi ci nu, zdravstveno osigurawe,  
ekonomi ku i menaxment / gl avni i  
odgovorni urednik Predrag Dovijani }. - God.  
1, br. 1 (1972)-. -Beograd (Nu{ i }eva 25) :  
Komora zdravstvenih  
ustanova Srbije, 1972 - (Beograd :  
Obel e` ja). - 27 cm.

Dvomese~no.

ISSN 1451-5253 = Zdravstvena za{ ti ta  
COBISS.SR-ID 3033858